

МЕЃУНАРОДНО НАУЧНО СПИСАНИЕ

БЕЗБЕДНОСТ

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL **SECURITY**

РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
МИНИСТЕРСТВО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ
REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA
MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS

СИМБОЛИЧКИОТ ПОРЕДОК И МУЛТИКУЛТУРНАТА АКОМОДАЦИЈА
(БЕЗБЕДНОСЕН РЕФЛЕКС ВО МАКЕДОНСКИ КОНТЕКСТ И СЛИЧНИ ИСКУСТВА)...

СТРУКТУРНА АНАЛИЗА НА НАДВОРЕШНАТА ПОЛИТИКА И
ИНСТРУМЕНТИТЕ НА МЕКА МОЌ НА РЕПУБЛИКА ТУРЦИЈА...

**ПРИМЕНА НА ПОЛИЦИСКИ ОВЛАСТУВАЊА И
СРЕДСТВА ЗА ПРИСИЛБА**

БЕЗБЕДНОСНИТЕ И АДМИНИСТРАТИВНИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ
ЗА ГРАЃАНИТЕ ОД ПАЃАЊЕТО ГРАНКИ И ДРВЈА

ДЕФИНИРАЊЕ НА „ЦРНИТЕ ТОЧКИ“ КАКО ДЕЛ ОД БЕЗБЕДНОСТА НА
СООБРАЌАЈОТ НА ПАТИШТАТА - КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА

ПОЗНАВАЊЕТО НА СПЕЦИФИЧНИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПОЈАВНИТЕ ОБЛИЦИ
НА ИЛЕГАЛНАТА МИГРАЦИЈА ВО РЕОНОТ НА ПЛАНИНАТА БЕЛАСИЦА...

ПРАВНИ И БЕЗБЕДНОСНИ ПРЕДИЗВИЦИ ЗА ГРАЃАНИТЕ ОД
СООБРАЌАЈНИ НЕЗГОДИ СО ЖИВОТНИ

ТЕОРИСКИ ОСНОВИ ЗА ПРОУЧУВАЊЕ НА ПОЛИТИЧКИОТ КРИМИНАЛИТЕТ

БР. 6 / 2021

ГОДИНА LXI, БРОЈ 6, СКОПЈЕ, 2021 ГОДИНА

ISSN 2671-3764

**РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
МИНИСТЕРСТВО ЗА ВНАТРЕШНИ РАБОТИ**

МЕЃУНАРОДНО НАУЧНО СПИСАНИЕ

БЕЗБЕДНОСТ

БР. 6 / 2021

Скопје, 2022

Издавач:

Министерство за внатрешни работи
на Република Северна Македонија
ул. Димче Мирчев бр. 9
1000 Скопје

www.moi.gov.mk

e-mail: spisanie@moi.gov.mk
Телефон: +389 (0)2 3 117 222
ISSN 0351-0220

За издавачот:

Оливер Спасовски, Министер

Техничка обработка:

Никола Дујовски
Зоран Цоцовски

Главен и одговорен уредник:

Никола Дујовски

Лектура:

Елена Георгиевска

Заменик главен и одговорен уредник:

Агим Ниџиу

Печати: Графо Пром Битола**Тираж:** 100 примероци**Секретар:**

Зоран Цоцовски

Меѓународен уредувачки одбор:

Оливер Бачановиќ
Цане Мојаноски
Наташа Пеливанова
Снежана Мојсоска
Трпе Стојановски
Марина Митревска
Тони Дескоски
Гордана Лажетиќ
Наташа Габер Дамјановска
Ќебир Авџиу

Зоран Ѓорѓевиќ
Владимир Цветковиќ
Соња Циндори
Андреј Сотлар
Неџат Корајлиќ
Детлеф Шредер
Норберт Лајтнер
Билбил Мемај
Руси Јанев
Крунослав Боровац
Премисил Росулек

Сите права се задржани.

Се забранува репродуцирање на публикацијата и нејзините делови, како и нивно трансформирање во разни медиуми: електронски, магнетни ленти, механичко фотокопирање, снимање и друго, без писмено одбрение на издавачот и авторите.

СОДРЖИНА

СИМБОЛИЧКИОТ ПОРЕДОК И МУЛТИКУЛТУРНАТА АКОМОДАЦИЈА (БЕЗБЕДНОСЕН РЕФЛЕКС ВО МАКЕДОНСКИ КОНТЕКСТ И СЛИЧНИ ИСКУСТВА) .. 3	
проф. д-р Ана Чупеска..... 3	
СТРУКТУРНА АНАЛИЗА НА НАДВОРЕШНАТА ПОЛИТИКА И ИНСТРУМЕНТИТЕ НА МЕКА МОК НА РЕПУБЛИКА ТУРЦИЈА..... 25	
д-р Иван Ристов..... 25	
ПРИМЕНА НА ПОЛИЦИСКИ ОВЛАСТУВАЊА И СРЕДСТВА ЗА ПРИСИЛБА 49 (АКТУЕЛНИ ПРАКТИКИ) 49	
м-р Емилија Велкоска..... 49	
БЕЗБЕДНОСНИТЕ И АДМИНИСТРАТИВНИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ ЗА ГРАЃАНИТЕ ОД ПАЃАЊЕТО ГРАНКИ И ДРВЈА..... 76	
м-р Младен Трајков 76	
ДЕФИНИРАЊЕ НА „ЦРНИТЕ ТОЧКИ“ КАКО ДЕЛ ОД БЕЗБЕДНОСТА НА СООБРАЌАЈОТ НА ПАТИШТАТА - КОМПАРАТИВНА АНЛИЗА..... 100	
м-р Љупка Ристова..... 100	
д-р Иван Ристов..... 100	
ПОЗНАВАЊЕТО НА СПЕЦИФИЧНИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПОЈАВНИТЕ ОБЛИЦИ НА ИЛЕГАЛНАТА МИГРАЦИЈА ВО РЕОНОТ НА ПЛАНИНАТА БЕЛАСИЦА, ОСНОВЕН ПРЕДУСЛОВ ЗА УСПЕШНО СУЗБИВАЊЕ НА ИЛЕГАЛНИТЕ ПРЕМИНУВАЊА НА ДРЖАВНАТА ГРАНИЦА И КРИУМЧАРЕЊЕТО НА МИГРАНТИ 124	
м-р Влатко Ситновски 124	
Марјанчо Шумански..... 124	
ПРАВНИ И БЕЗБЕДНОСНИ ПРЕДИЗВИЦИ ЗА ГРАЃАНИТЕ ОД СООБРАЌАЈНИ НЕЗГОДИ СО ЖИВОТНИ..... 146	
м-р Младен Трајков 146	
ТЕОРИСКИ ОСНОВИ ЗА ПРОУЧУВАЊЕ НА ПОЛИТИЧКИОТ КРИМИНАЛИТЕТ .. 182	
д-р Цане Т. Мојаноски..... 182	
Гоце Аризанкоски..... 182	

СИМБОЛИЧКИОТ ПОРЕДОК И МУЛТИКУЛТУРНАТА АКОМОДАЦИЈА (БЕЗБЕДНОСЕН РЕФЛЕКС ВО МАКЕДОНСКИ КОНТЕКСТ И СЛИЧНИ ИСКУСТВА)

проф. д-р Ана Чупеска

Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ

a.chupeska@pf.ukim.edu.mk

Апстракт: Трудот се занимава со важноста на симболичкиот поредок за анализата и третманот на мултикултурното акомодирање, со посебен осврт кон македонското и сличните искуства. Имено, симболичкиот поредок – поредокот на значењата/означувачите (на линија на Жижек, Лакан, Кристева, Бурдије), ни нуди една перспектива низ која можеме да ги толкуваме хабитуалните општествени динамики во длабоко поделените општества како македонското. Во правецот кон осигурување на безбедноста (структурна и онтолошка), имено, освен нормативно тврди институционални димензии, потребна е и инклузивноста, признавањето (Тејлор), овозможувањето на етнокултурна правда и отсуство на симболичко насилство, односно акомодација и во симболичкиот поредок, која се чини дека во македонскиот случај е остварлива и токму тоа овој труд се обидува да го проследи.

Клучни зборови: мултикултурна акомодација, симболички поредок, безбедност, македонско општество

I. Вовед: симболички поредок, културна доминација и симболичко насилство

Принципите на мултикултурното акомодирање се двојни, прво, заради демократизирањето на демократијата потребна е инклузивноста и второ, важно е да се биде безбеден во сопствената држава. Имено, во длабоко поделените општества, многу е важно да исчезне безбедносната дилема во која групите често потпаѓаат. Овие две нешта, пред сè, подразбираат директно вклучување во процесот на донесувањето на политичките одлуки и пристап до ресурсите, а посебно специфично во однос на безбедноста, исто така, се смета дека акомодацијата треба да обезбеди долгорочен мир. Посебно, одразот на инклузивноста, како и остварувањето на безбедноста, можат да се реализираат преку: групните права (самоуправување, партиципација, специфични права и слично), преку пропорционалното претставување; преку разните видови на аранжмани на споделување на моќта од консоцијален вид и тоа во сите три власти; а и/или преку федералните решенија и поврзаните територијални акомодации. Притоа, важно е тука да се нагласи дека македонското нормативно мултикултурно - акомодативно решение е исклучително од нетериторијален вид. Но, сепак, инклузивноста како предуслов за безбедноста може да се оствари и во симболичкиот поредок-надвор од овие претходно споменати простори. За сите овие е битно на групите да им овозможат пристап до (и во) донесувањето на политичките одлуки. Ова е потребно, бидејќи неинклузивноста во својата тврда верзија води кон загрозување на целовитоста и на безбедноста на поредокот - државата, а најилустративен пример за ова е ирското искуство.¹

¹Имено, регистрирано е дека по Белфашкиот договор значајно се намалило уличното насилство. Ако, на пример, во периодот од 1989 до 1997 година биле регистрирани 509 убиства, деветте наредни години (1989-2006), регистриран е нивен пад за три четвртини (134 убиства). За повеќе види во Чупеска, С. А. „Мултикултурна

*Симболичкиот поредок*² е просторот на дистинкциите и разликите помеѓу себе и другите, помеѓу субјектот и објектот. Според оксфордскиот речник на литературни термини, *симболното* е термин кој го употребувале францускиот психоаналитичар Жак Лакан и теоретичарката на литературата Јулија Кристева за да се означи објективниот поредок (кој одвреме-навреме се нарекува симболички поредок), а всушност тоа е поредокот на јазикот, на правото, на моралноста, на религијата и на сите општествени битисувања и тој е значаен за конституирањето на идентитетот на секој човечки субјект³. Според Славој Жижек, симболичкиот поредок е просторот на јазикот, на културата, на правото и тој ги вклучува официјалните институции како што се училиштата, политичките партии, црквите но и квазиофицијалните институции како што се кодифицираните и некодифицираните социјални норми (на пример, ракувањето, означувањето и слично).

Кога во симболичкиот простор ние се пронаоѓаме како да сме во една нестабилна околина, тоа е така бидејќи знаците/означувачите се измениле⁴. Овој вовед во темата беше нужен за да пристапиме кон една

акомодација“, Везилка, Скопје, 2017 каде се реферира на McGarry, J. & O’Leary, B. „Consociation and its Critics: Northern Ireland After the Belfast Agreement“ од „Constitutional Design in Divided Societies“, уредено од Chaundry, S., Oxford University Press, 2008 и на Police Service of Northern Ireland, Security Statistics, достапно на : http://www.psni.police.uk/index/statistics_branch/pg_security_starts.htm.

²Теоријата на знаците, или симболизмот, потекнува уште од антиката и таа е во врска и со средновековната мисловна традиција, но, сепак, засновањето на семиотиката се врзува за новото време, а посебно за развојот на аналитичката филозофија на јазикот (неопозитивизмот) и теоријата на науката. Симболизмот како посебен филозофски правец доживува подем со Чарлс Пирс и со Фердинанд де Сосир, кога симболот станува централна филозофска категорија, а интересот на проучувањето на лингвистиката, теоријата на јазикот, води кон таканаречениот логички сциентизам, односно кон логички неопозитивизам.

³ За повеќе види кај: Strausse, S. L. „Structuralism and Ecology“, Barnard Alumnae, 1972; Sheridan, A., Lacan, J. „The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis“ eds. Miller, J.A., W.W. Norton, 1998; Kristeva, J. „The Powers of Horror“, Columbia University Press, 1982.

⁴ Чупеска, С.А. 2017.

специфична општествена динамика која се одвива токму во просторот на симболичкиот поредок: културната доминација и симболичкото насилство. Така, посебно интересна за овој труд и за овој контекст е Бурдиевата теорија за *културна доминација*, според која, симболичките дистинкции припаѓаат на еден индиректен начин во економските разлики кои тие ги рефлектираат и ги менуваат. Во рамките на симболичкиот систем, животниот стил на повисоките класи секогаш е во една доминатна позиција која се прифаќа како еден легитимациски вкус за стандардите, а кој екстензивно го практикува *симболичкото насилство* врз пониската класа.

Симболичкото разликување ја отелотворува стратифицираната релациона структура на моќта, па и во таа смисла, Бурдиевата теорија за културна, односно за симболичка доминација, не ни служи само како начин да ни помогне да ги разбереме важните функции на нашите општествени структури (разни облици на доминација и на нееднакви односи) во процесот на продукција и на репродукција, туку, исто така, служи како една сосема нова перспектива за да се оцени улогата на невидливите сили во нивните различни форми кои имаат влијание и контрола врз свеста и расудувањата врзани за однесувањето. Според Баровеј, главната поента на Бурдие е аргументот со кој се објаснува стабилноста и трајноста, односно одржувањето на општествениот поредок – бидејќи, полето, хабитусот и симболичкото насилство формираат една заемно поврзана целина која овозможува репродуцирање на постојните хиерархии и на општествените поредоци. Како што вели Баровеј, бурдиевите „Паскалови медитации“ воведуваат сосема нова димензија која укажува дека симболичкиот поредок конституира еден простор на релативна автономија со маргините за слободата за редифинирање на светото и за отворање на нови можности.

Оттука, симболичкиот поредок воведува круцијално нови димензии во анализата на општествената реалност. Затоа, според Баровеј, вреди да се разбере што е можно повеќе значењето на Бурдие, поточно дека симболичката моќ интервенира во несигурните места на социјалните битисувања, онаму каде што практиката е конвертирана во знаци, симболи, дискурси и се воведуваат маргини на слободата помеѓу нивните објективни шанси или имплицитните диспозиции кои се премолчено приспособени на нив, како и експлицитните аспирации, народните репрезентации и манифестации⁵. Оттука, според тоа, секоја анализа на мултикултуралноста, легитимно треба да ги отвора и темите на симболичкиот поредок, а посебно симболичкото насилство и етнокултурната неправда. На пример, етнокултурната неправедност, може да земе облик на социоекономска неправда (заснована на политичко-економската структура на општеството) или да земе облик на културна или симболичка неправда.

Културните неправди и симболичкото насилство се поразлични од социоекономските неправди. Според Бурдие, Хајдегер сакал да укаже дека симболичкото насилство се заснова врз социјалните модели на претставување, на интерпретација и на комуникација и тоа резултира со културна доминација, со непризнавање и со непочитување⁶. Културните норми кои се неправедно предрасудни спрема некои може да се

⁵ За повеќе види кај Баровеј, во Поглавјето „Homo Ludens vs. Homo Habitus: Burawoy Meets Bourdieu“, од [Burawoy, M. & Holdt K.V.](#) „Conversations With Bourdieu: The Johannesburg Moment“, Witwatersrand University Press, 2012; достапно на <http://burawoy.berkeley.edu/Bourdieu/9.Burawoy.pdf>, а за детали види кај: Bourdieu, P., „The Political Ontology of Martin Heidegger“, Stanford University Press, 1991 година.

⁶Исто

институционализирани од државата и од економијата. А, според Фрејзер, кога зборува за маѓепсаниот круг за економската и културната субординација, лекот за културните неправди е можен преку културна или симболичка промена, во смисла на деконструкција на културата од хомогена во хетерогена⁷. Ова е една клучна одредница која може да биде од големо значење за овозможување на супстантивно вредносна инклузија во една мултикултурна средина⁸, која е нужна за да се овозможи и безбедноста.

II Симболички теми во мултикултурното акомодирање

Симболичките теми, очигледно се важни за мултикултурната акомодација, а тие се сретнуваат во разни варијации, ги има во преамбулите на уставите, во јазикот, кај именувањето на заедниците на државите или на субнационалните субединици, се изразуваат преку празниците и спомениците, топонимите, знамињата, грбовите и другите обележја (банкноти,) па сè до образовните курикулуми и разните дискурзивни нарации (официјални и неофицијални). Во тој контекст, Мегери и О'Лири укажуваат дека една од димензиите на уставниот дизајн се токму симболичките теми, односно, попрецизно *вордингот во*

⁷ Fraser, N., „From Redistribution to Recognition“, *Theorizing Multiculturalism: a Guide to the Current Debate* ; Blackwell Publishers, Oxford, 2006 година.

⁸Еден пример за културната доминација и за симболичкото насилство дава, на пример, Кимлика со укажувањето дека постојат многу групи кои се многу богати, а кои се, сепак, културно стигматизирани. Таков бил случајот со хомосексуалците во западните демократии, кои имаат слични примања и образование како и хетеросексуалците, а, сепак, страдале од екстремна хомофобија. Или, пак, доброситуираните имигранти, како арапските или јапонските Американци, кои имаат натпросечни приходи и образование, а, сепак, страдаат од културна маргинализација. Види кај: Кимлика, В., „Современа политичка филозофија“, Академски печат, Скопје, 2009 година.

*пreamбулите*⁹. Ливај, пак, од своја страна, се занимава со симболичките барања на групите, а тие, како што вели тој, вообичаено се поврзани за нешта какви што се *името на политичката заедница, јазикот и слично*¹⁰.

Со оваа проблематика се занимаваат и многу други автори. Ова укажува дека многу од етнокултурните спорови се во врска со теми кои директно не ја засегаат или не ја тангираат способноста на некого да ужива, поточно да живее во согласност со неговата култура или, пак, способноста за дистрибуција на политичката моќ помеѓу групите, туку се јавуваат околу симболичките теми какви што се оние за знамето, грбот, химната, празниците, именувањето на групата, или, пак, за начинот на кој историјата на групата се претставува во образовните курикулуми. Овие симболички спорови отелотворуваат барања за признавање, на пример, на основоположниците на устројството, или признавање дека таа група има дадено значајни придонеси во животот на пошироката заедница и дека групата постои со свој дистинктивен идентитет вреден за почит.

Симболички спорови и барања постојат во многу делови во светот. Австралиските Аборицини се залагаа да се внесе клаузула во Уставот која ќе го признае нивното претходно присуство, а Квебек бараше официјално признавање дека е дистинктивно општество. Спорот со името на нашата држава, исто така, може да се разгледува и како симболички спор, прво, затоа што Република Македонија (денес

⁹За повеќе види во: Choundry,S.,„Bringing Comparative Politics and Comparative Constitutional Law“ во „Constitutional Design for Devided Societies“, уредувано од Chaundry, S., Oxford University Press, 2008 година.

¹⁰ За повеќе види кај Чупеска, 2017 година каде се реферира на Levy,T. „Classifilyng Cultural Rights“, NOMOS XXXIX, Yearbook of American Society for Poltical and Legal Philosophy, уредници: Shapiro Ian (Yale University) и Kymlicka Will (University of Ottawa), New York University Press, New York and London, 1997 година.

Република Северна Македонија) и Грција имаат различни концепции околу самото означување на некои работи (територија, држава, народ, јазик, идентитет) и второ, и двете страни имаат ексклузивистички идеи и однос кон определени вредности. Договорот од Преспа, ги надмина овие симболички и фактички препреки, но за него поопширно ќе зборуваме во некоја друга прилика. Како резултат на симболички спорови, исто така, Шкотска, Велс и Англија извојувале да бидат третирани како нации, а Квебек издејствувал да се именува како „дистинктивно општество“. Со клаузули од Договорот за Квебек (Мич лејк и Чарлотаун), провинцијата се стекна со статус на дистинктивно општество.¹¹ Слично, автономниот статут на Каталонија, им овозможува на Каталонците да се именуваат како „нација“. Сепак, ваквото признавање не е секогаш еквивалентно на супстантивната уставна моќ, но, тоа е многу важно за самодовербата на граѓаните во супдржавните национални општества, посебно е клучно за нивното чувство за инклузија во плуринационалната домашна држава¹². Во Северна Ирска, по Белфашкиот договор, името на полицијата се промени од Кралски констабилар на Алстер во Полициски сервис на Северна Ирска, а ројалистичкиот амблем со круната што ја симболизираше доминацијата на Британија се смени со нов и непристрасен симбол – крстот на Свети Патрик и придружните симболи.

Во Индонезија, пак, Ачискиот договор има многу специфичен и силен вординг и со него се овозможи распуштање на борците од Ослободителното движење на Ачи и нивно трансформирање во политичка организација. Вордингот во Рамковниот договор од Охрид, во

¹¹За повеќе види на: www.thecanadianencyclopedia.ca/en/m/article/the-charlottetown-agreement/.

¹² Keating, M., „Rival Nationalism in Plurinational State: Spain, Catalonia and Basque Country“ о, „Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation“ ?, уредник Choudhry, S. Oxford University Press, Oxford, 2008 година.

делот за амнестирањето на припадниците на ОНА, симболички го призна нивното трансформирање во политички субјект. Ова беше и со ИРА во Северна Ирска, па така, очигледно е дека пацификацијата непосредно е поврзана со акомодацијата. На овој начин, ретрибутивната и ресторативната правда, најпрво, се остваруваат во симболичкиот поредок, за потоа да добијат свој рефлекс и во нормативното. Најилустративни примери за ова се гестовите на помирување, на признавањето или говори за извинување за сторените неправди во минатото. Сите тие оперираат во симболичкото.

Важноста на признавањето во сферата на симболното е од исклучително значење за една мултикултурална средина. Независно дали ќе се оди со конкретни „политики на признавање“, кои ќе бидат и нормативно исцртани, или тоа ќе остане во сферата на неописливиот дел на симболичкиот поредок (но, дел кој јасно се чувствува) – признавањето особено е важно, бидејќи, како што вели Тејлор, непризнавањето, или уште полошо, неточното признавање може да нанесе штета, да бидет облик на непочитување и да го затворат човекот во еден лажен, изобличен и редуциран облик на постоење. Станува збор за наметнат и деструктивен идентитет од страна на доминантната култура која на жртвите може да им нанесе тешки рани, оптоварувајќи ги со уништувачки самопрезир. Тејлор ја брани тезата за признавањето на туѓата перцепција за сопствената автентичност, при што автентичноста е сфатена како една достоинствена оригиналност на субјектот. Артикулирајќи ја таквата оригиналност, субјектот се стреми кон целосно, лично исполнување и самоостварување. Непризнавањето проектира инфериорна и омаловажувачка слика врз другите која може,

всушност, да изобличи и да пороби до степен во кој сликата е интернализирана кај омаловажениот¹³.

Овие инфериорности, не ретко се мобилизираат во насилни дејствија, а специфична финеса во оваа смисла е и тоа дека непризнавањето на автентичноста на другиот е најприсутно, помеѓу блиските и сличните култури, а не помеѓу различните култури. На пример, најкрвавите и најдраматичните судири што се резултат на ваков тип на непризнавање беа и се оние помеѓу Србите и Хрватите, Тутсите и Хугу во Руанда, Русите и Украинците, Русите и Полјаците, Индијците и Пакистанците, Арапите и Евреите итн. Кај овие примери, не станува збор само за желбата за омаловажување и за негирање на другиот, напротив, проблемот на непризнавањето се изродува во некои од наведените случаи во јасна желба и намера да се претопи, конвертира или да се уништи идентитетот на другиот, тој да не постои. Од оваа перспектива, на пример, легитимно би можеле и да ги анализираме последните случувања со бугарското вето *a propos* провокациите за репреговарање на македонскиот идентитет и јазик. Но, и тоа не е главен предмет на овој труд.

III Македонската мултикултурна акомодација низ симболичкиот поредок

Во македонската општествена хабитуалност, симболичкиот поредок не може да биде изоставен од анализите, во правец на акомодирањето на мултикултурната реалност. Тој, дури и во еден сегмент доби своја

¹³За Тејлоровите политики на признавање види во: Taylor, C., „Politics of Recognition“, уредувано од Gutmann E. во „Politics of Recognition“, Princeton University Press, Princeton, 1992 година.

нормативна гаранција преку измените на Уставот во 2001 година¹⁴, преку Преспанскиот договор, преку последните измени на Деловникот на Владата, итн. Во оваа смисла, посебно се важни следните интервенции: промената на преамбулата на Уставот, нормите за службениот јазик и јазикот на заедниците, уставниот вординг посветен на признавањето на верските заедници, кај слободата на изразување и негување на културните идентитети на заедниците и кај нормите со кои се овозможува целосно образование на мајчин јазик, а и со гаранцијата од страна на државата дека ќе го унапредува и заштитува културното и историското наследство на заедниците, во Преспанскиот договор со *постнационалната* формулација на државјанството; со измената на Деловникот за Владата и инаугурацијата на нова институција прв вице-премиер; со центлменскиот коалиционен договор за албански премиер пред истекот на 100 дена од владиниот мандат.

Преамбулата на Уставот на Република Македонија, уште при донесувањето на највисокиот законодавен акт во 1991 година, ги исконфронтира двете најголеми етнички заедници и беше една од главните причини што претставниците на Албанците во Македонија одбија да гласаат при донесувањето на Уставот. Главната забелешка на Албанците беше дека во преамбулата тие не се признаени како конститутивен народ, туку го имаат статусот на „национални сожител“¹⁵. Требаше да помине една деценија за таа да се промени, а со

¹⁴ Освен овие, пред сè, нормативни измени, постојат и други измени во просторот на симболизмот, кога станува збор за Република Македонија. Најеклатантен пример за тоа е проектот т.н. „Скопје 2014“, и процесот на т.н. „антиквизација“, иако постојат и други секвенци.

¹⁵ Во преамбулата од Уставот од 1991 година се вели: „Тргувајќи од историското, културното, духовното и државното наследство на македонскиот народ и од неговата вековна борба за национална и социјална слобода и за создавање своја држава, а посебно од државно-правните традиции на Крушевската Република и историските

измената на преамбулата, поточно на вордингот, поранешните националности станаа конститутивни народи, односно се напушти терминот - националност.

Амандманот 5 наведува дека „Граѓаните на Република Македонија, македонскиот народ, како и граѓаните кои живеат во нејзините граници кои се дел од албанскиот, турскиот, влашкиот, српскиот, ромскиот, бошњачкиот народ и другите народи, преземајќи ја одговорноста за сегашноста и иднината на нивната татковина, свесни и благодарни на своите предци за жртвите и посветеноста во нивните заложби и борба за создавање самостојна и суверена држава Македонија и одговорни пред идните генерации за зачувување и развој на сè што е вредно од богатото културно наследство и соживот во Македонија, еднакви во своите права и обврски кон заедничкото добро - Република Македонија - во согласност со традицијата на Крушевската Република и одлуките на АСНОМ и на Референдумот од 8 септември 1991 година, одлучија да ја конституираат Република Македонија како самостојна, суверена држава, со цел да се воспостави и зацврсти владеењето на правото, да се гарантираат човековите права и граѓанските слободи, да се обезбеди мир и соживот, социјална правда, економска благосостојба

одлуки на АСНОМ и уставноправниот континуитет на македонската држава како суверена република во Федеративна Југославија, од слободно изразената волја на граѓаните на Република Македонија на Референдумот од 8 септември 1991 година, како и од историскиот факт дека Македонија е конституирана како национална држава на македонскиот народ во која се обезбедува целосна граѓанска рамноправност и трајно сожителство на македонскиот народ со Албанците, Турците, Власите, Ромите и другите националности кои живеат во Република Македонија, а со цел:- Република Македонија да се конституира како суверена и самостојна и како граѓанска и демократска држава; да се воспостави и изгради владеењето на правото како темелен систем на власта; да се гарантираат човековите права, граѓанските слободи и националната рамноправност; - да се обезбеди мир и сожителство на македонскиот народ со националностите кои живеат во Република Македонија и да се обезбеди социјална правда, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот.“ За повеќе види во: Устав на РСМ, достапно на www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspk.

и напредок на личниот и заедничкиот живот, преку своите претставници во Собранието на Република Македонија, избрани на слободни и демократски избори“¹⁶.

Втората нормативна измена на симболичкиот поредок се однесуваше на службениот јазик и на употребата на јазиците на заедниците. Во таа смисла, преку амандманот 5 се гарантира дека: „На целата територија во Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Друг јазик што го зборуваат најмалку 20 % од граѓаните, исто така, е службен јазик како и неговото писмо, како што е определено со овој член. Личните документи на граѓаните кои зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, се издаваат на македонски јазик и неговото писмо, како и на тој јазик и неговото писмо во согласност со законот.

Кој било граѓанин кој живее во единиците на локалната самоуправа во која најмалку 20 % од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, во комуникацијата со подрачните единици на министерствата, може да го употреби кој било од службените јазици и неговото писмо. Подрачните единици надлежни за тие единици на локалната самоуправа одговараат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик и писмо што го употребува граѓанинот. Секој граѓанин во комуникација со министерствата може да употребува еден од службените јазици и неговото писмо, а министерствата одговараат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик и писмото што го употребува граѓанинот.

¹⁶ Устав на РСМ: <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspх>.

Во органите на државната власт во Република Македонија службен јазик различен од македонскиот јазик, може да се користи во согласност со закон.

Во единиците на локалната самоуправа јазикот и писмото што го користат најмалку 20 % од граѓаните е службен јазик, покрај македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. За употребата на јазиците и писмата на кои зборуваат помалку од 20 % од граѓаните во единиците на локалната самоуправа, одлучуваат органите на единиците на локалната самоуправа¹⁷. Со овој амандман беше заменет членот 7 од Уставот на Република Македонија¹⁷. Најновото законско решение посветено на употребата на јазиците, токму ја црпи својата оправданост и заснованост во ОРД, и амандманот 5 од Уставот. Токму тоа се случи со донесувањето на новиот таканаречен „Закон за употреба за јазиците“, кој има за цел да овозможи што е можно поголема етнокултурна правда, односно таканаречена помошна правда кон веќе установени права врзани за Рамковниот договор и посебно амандманот 5 од Уставот. Целта на овој Закон беше на заедниците да им се олесни комуникацијата со органите на власта, и оттука со Законот се знае точно во кои ситуации ќе се употребува јазикот, имено дека тој нема да се употребува во меѓународна комуникација, туку во комуникација со органите на власта, нотарските служби, судските постапки и слично. Неговата поента е услугите на државата да бидат достапни за сите подеднакво или да се

¹⁷ Во Република Македонија службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо.

Во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите на начин утврден со закон. Во единиците на локалната самоуправа во кои како значителен број живеат припадниците на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите, под услови и на начин утврдени со закон. Види на: <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspх>.

гарантираат таканаречените асистентски права. Со поголемата достапност на државните услуги, пак, се очекува поголема лојалност кон државата. Дополнително, самиот закон ги инвалидизира обидите за какво било федерализирање или локализирање и јазична гетоизација во конкретна област, бидејќи се очекува дисперизираната употреба на јазикот фактички да овозможи достапност – сите органи да бидат поблиску до помалубројните заедници. Специфичноста околу двојазичноста на униформите, на пример, лежи во тоа што таа се однесува само на подрачјата каде што има потреба за тоа, и тоа според процентуалната застапеност од 20 отсто, што значи дека во Тетово може да има, но во Струмица нема да има потреба од такви униформи. Двојазичноста на униформите, што е најважно, се однесува на симболички аскрипции, а никако не на системот за командување во полицијата. Последново е од суштествено значење. Инаку, основите на слободната употреба на јазикот на немнозинските заедници беа поставени уште со Уставот на СРМ од 1974 година.

Третата интервенција во симболичкиот простор се однесува на признавањето на верските заедници, односно, покрај Македонската православна црква се признаваат и другите верски заедници. Имено, во амандманот 7 е наведено дека: „Македонската православна црква, како и Исламската верска заедница во Македонија, Католичката црква, Евангелско-методистичката црква, Еврејската заедница и другите верски заедници и религиозни групи се одвоени од државата и се еднакви пред законот. Македонската православна црква, како и Исламската верска заедница во Македонија, Католичката црква, Евангелско-методистичката црква, Еврејската заедница и другите верски заедници и

религиозни групи се слободни во основањето на верски училишта и на социјални и добротворни установи во постапка предвидена со закон.¹⁸

Четврто, во однос на слободата на изразување и негување на културните идентитети на заедниците и овозможување на целосно образование на мајчин јазик, беше донесен амандманот 8 според кој: „Припадниците на заедниците имаат право слободно да го изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и особеностите на своите заедници и да ги употребуваат симболите на својата заедница; Републиката им ја гарантира заштитата на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на сите заедници; Припадниците на заедниците имаат право да основаат културни, уметнички, образовни институции, како и научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет; Припадниците на заедниците имаат право на настава на својот мајчин јазик во основното и средното образование на начин утврден со закон. Во училиштата во кои образованието се одвива на друг јазик се изучува и македонскиот јазик“¹⁹.

¹⁸Поточно, со точката 1 на овој амандман се заменува ставот 3 на членот 19, а со точката 2 се заменува ставот 4 на членот 19 од Уставот на Република Македонија кој гласеше : „се гарантира слободата на вероисповед. Се гарантира слободно и јавно, поединечно или во заедница со други, изразување на верата. Македонската православна црква, другите верски заедници и религиозни групи се одвоени од државата и се еднакви пред законот. Македонската православна црква, другите верски заедници и религиозни групи се слободни во основањето на верски училишта и на социјални и добротворни установи во постапка предвидена со закон“. Види на: <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspх>.

¹⁹ Со овој амандман се заменува членот 48 од Уставот на Република Македонија, кој стипулираше дека : „Припадниците на националностите имаат право слободно да ги изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и националните особености. Републиката им ја гарантира заштитата на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на националностите. Припадниците на националностите имаат право да основаат културни и уметнички институции, научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет. Припадниците на националностите имаат право на настава на својот мајчин јазик во основното и средното образование на начин утврден со закон. Во училиштата во кои образованието

Петто, државата гарантира дека ќе го унапредува и заштитува културното и историското наследство на заедниците со донесување на амандманот 9. Во него се вели дека: „Републиката гарантира заштита, унапредување и збогатување на историското и уметничкото богатство на Македонија и на сите заедници во Македонија, како и на добрата кои го сочинуваат без оглед на нивниот правен режим.“²⁰

Измените во симболичкиот поредок, во насока на мултикултурна акомодација, се разбира, се допрецизираа со законски и подзаконски акти, а од кои најпрепознатливи се оние за употребата на обележјата, симболите, знамињата, јазиците, образованието, празниците, но симболичките аспекти можат да се сретнат и во останатите закони. Секако, како што веќе беше напомнато, формулациите од Преспанскиот договор кои се однесуваат на постнационалното државјанство (nationality), како и последните измени на Деловникот на Владата со кои се инаугурира нова функција (прв вицепремиер), за која не постои формална етничка аскрипција во Деловникот на Владата, како и центлменскиот неформален договор околу доделувањето на премиерското столче 100 дена пред истекот на владиниот мандат на Албанец. Преспанскиот договор, го деексклузивира поимот на државјанство/или на англиски т.н. поим „nationality“ (патем

се одвива на јазикот на националноста се изучува и македонскиот јазик“. Види на: <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspk>.

²⁰Поточно, со овој амандман се заменува ставот 2 на членот 56 од претходниот Устав: „Сите природни богатства на Републиката, растителниот и животинскиот свет, добрата во општа употреба, како и предметите и објектите од особено културно и историско значење определени со закон се добра од општ интерес за Републиката и уживаат посебна заштита. Републиката гарантира заштита, унапредување и збогатување на историското и уметничкото богатство на македонскиот народ и на националностите, како и на добрата кои го сочинуваат без оглед на нивниот правен режим. Со закон се уредуваат начинот и условите под кои определени добра од општ интерес за Републиката можат да се отстапат на користење“. Види на: <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspk>.

исклучително контроверзен поим сам по себе), и од моноетнички, културно хегемонистички и ексклузивистички консидарации се реформулираше и пропиша соодветно инклузивен одговор кој ја одразува македонската мултикултурна социјална реалност.

Имено, „националноста/државјанството“ во пасошот не е повеќе ексклузивистички аскрибирано, како единствено македонско, туку ги вклучи сите други групни културни идентитети кои не се идентификуваат само како етнички македонски, или: албански, турски, српски, бошњачки, ромски и други; државјанството е македонско/граѓанин на²¹ Република Северна Македонија или на англиски nationality: Macedonian/ Citizen of Republic North Macedonia. Во Првиот дел од Преспанскиот договор стои : член 1, став 3: б) *Државјанството на Втората страна ќе биде македонско/граѓанин на Република Северна Македонија, како што ќе биде заведено во сите патни документи.* Со ова фактички инклузивно се конципираше „пасошката националност“, односно поимот на државјанството, на граѓанството, наместо клаустрофобично да се конзервира само еден културен идентитет: македонскиот. Со тоа се призна постоењето на целосен граѓански статус за сите граѓани на земјата и тоа меѓународно се верификува.

Со резултатите од последните парламентарни избори во Република Северна Македонија. Како што е познато, во моментот споделувањето на моќта во извршната власт се остварува преку меѓуетничка коалиција, а новината во управувањето, која произлегува од нивниот неформален консочијативен коалициски договор, е гарантираното место за прв вице-премиер Албанец, за што беше потребно

²¹ Преспанскиот договор е достапен на <https://vlada.mk/mkgrdogovor>, [посетено на 12.2.2021]

да се измени Деловникот на Владата²². Станува збор за формализирање на таканареченото меѓуетничко коодлучување во извршната власт. Види на power sharing (споделување на моќ). Инаку, со новата промена на Деловникот на Владата, не се пропишува никаков преференцијален етнокултурен идентитет за новата функција/институција таканаречена „прв вице-премиер“. Втората новина од коалицискиот договор и поврзаниот *неформален* power-sharing „институт“, е дека 100 дена пред истекот на мандатот премиер да биде Албанец кој ќе треба да ја преземе таа функција.

Заклучок

Конечно, тука не зборував и не го разгледував стриктниот нормативно-институционален формат на македонската мултикултурна нетериторијална акомодација отелотворена во македонскиот политичко-правен систем предметен низ: групните права (самоуправување, партиципација, специфични права и слично); пропорционалното претставување; консоцијалните елементи во сите три власти²³, туку, фокусот беше ставен на симболичкиот поредок. Иако, важно е да се напомни, дека интервенциите во симболичкиот поредок, добија и своја нормативна гаранција, затоа што како такви, овие интервенции во симболичкиот простор придонесуваат за нови колективни когнитивни мапирања. Сепак, симболичкиот поредок не може до бесконечност да се нормативизира, односно за секоја интервенција во него, да мора да се менува Уставот, законите или да се донесуваат нови прописи, бидејќи

²² Деловник за изменување и дополнување на Деловникот за работа на Владата на Република Северна Македонија е објавен во „Службен весник на РСМ“, бр. 215 од 4.9.2020 година.

²³ За нив детално пишувам во ...

тој поредок е еден од најдинамичните општествени простори одговорни за катализирањето на „непожелното“ и еден од најнеопипливите простори во општествениот хабитус– особено кога е во прашање безбедноста. Безбедноста на граѓаните, посебно нивното чувство на личната безбедност, отнотолшката димензија, токму таа може да се оствари во сферата на симболичкиот поредок–просторот на значењата, вредностите, јазикот, идентитетите, имагинарното итн. Затоа, нормативизмот не може да биде единствен фондус за градење на инклузивно општество, напротив, на луѓето, а посебно во конфликтно трауматизираните општества важно е да не бидат принудувани преку симболичко насилство и симболичка неправда да ги интернализираат вредносните хиерархии, а со тоа и да ги прифаќаат постојните облици на доминација. Во поглед на ова, а имајќи ги предвид приложените примери погоре, се чини дека Република Северна Македонија, во многу нешта придонесува кон намалување на културната доминација, и на симболичкото насилство, во правец да ја гради својата мултикултурна акомодација на повеќе нивоа, а не само на стриктно легалистичка платформа, а со тоа, и да осигури безбеден живот за своите граѓани.

Библиографија:

- Bourdieu, P. „The Political Ontology of Martin Heidegger“, Stanford University Press, 1991 година.
- [Burawoy, M.](#) & [Holdt K.V.](#) „Conversations With Bourdieu: The Johannesburg Moment“, „Homo Ludens vs. Homo Habitus: Burawoy Meets Bourdieu“, Witwatersrand University Press, 2012; достапно на <http://burawoy.berkeley.edu/Bourdieu/9.Burawoy.pdf>.
- Choundry, S. „Bringing Comparative Politics and Comparative Constitutional Law“ во „Constitutional Design for Devided Societies“,

уредувано од Chaundry, S., Oxford University Press, 2008 година.

- Fraser, N. „From Redistribution to Recognition3, Theorizing Multiculturalism: a Guide to the Current Debate ; Blackwell Publishers, Oxford, 2006 година.
- Keating, M., „Rival Nationalism in Plurinational State: Spain, Catalonia and Basque Country“ о „Constitutional Design for Divided Societies: Integration or Accommodation“ ?, уредник Choundhry, S. Oxford University Press, Oxford, 2008 година.
- Kristeva, J. „The Powers of Horror“, Columbia University Press, 1982 година.
- Levy, T., „Classifying Cultural Rights“, NOMOS XXXIX, Yearbook of American Society for Political and Legal Philosophy, уредници: Shapiro Ian (Yale University) и Kymlicka Will (University of Ottawa), New York University Press, New York and London, 1997 година.
- McGarry, J. & O’Leary, B. „Consociation and its Critics: Northern Ireland After the Belfast Agreement“ од „Constitutional Design in Divided Societies“, уредено од Chaundry, S., Oxford University Press, 2008 година.
- Police Service of Northern Ireland, Security Statistics, достапно на : http://www.psni.police.uk/index/statistics_branch/pg_security_starts.htm;
- Sheridan, A., Lacan, J. „The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis“ eds. Miller, J.A., W.W. Norton, 1998 година.
- Strausse, S. L. 2Structuralism and Ecology“, Barnard Alumnae, 1972 година.

- Taylor, C., „Politics of Recognition“, уредувано од Gutmann E. во „Politics of Recognition“, Princeton University Press, Princeton, 1992 година.
- Деловник за изменување и дополнување на Деловникот за работа на Владата на Република Северна Македонија е објавен во „Службен весник на РСМ“, бр. 215 од 4.9.2020 година.
- Договорот за Квебек (Мич лејк и Чарлотаун) www.thecanadianencyclopedia.ca/en/m/article/the-charlottetown-accord/.
- Кимлика, В. „Современа политичка филозофија“, Академски печат, Скопје, 2009 година.
- Преспанскиот договор достапен на <https://vlada.mk/mkgrdogovor>.
- Устав на Република Македонија, достапно на www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspх.
- Чупеска, С.А. „Мултикултурна акомодација“, Везилка, Скопје, 2017 година.

СТРУКТУРНА АНАЛИЗА НА НАДВОРЕШНАТА ПОЛИТИКА И ИНСТРУМЕНТИТЕ НА МЕКА МОЌ НА РЕПУБЛИКА ТУРЦИЈА

д-р Иван Ристов

Министерство за внатрешни работи

ivan.ristov@yahoo.com

АПСТРАКТ

Структурната анализа и проучувањето на надворешната политика на Република Турција е извршена во две насоки, преку проучување на: а) **формалните органи и механизми** кои директно се поврзани со Република Турција, односно се дел од државниот систем, предвидени во Уставот на Република Турција или се основани од страна на државата со посебен закон или претседателски декрет, се финансирани (целосно или делумно) од буџетски пари, носат државни одлуки поврзани со надворешната политика, учествуваат во креирањето и спроведувањето на конкретни надворешни државни политики или се (механизми) инструменти за спроведување на јавна и културна дипломатија и емитување на мека моќ и б) **неформални структури и механизми** кои не се формално поврзани со државата (не се основани со посебен закон од страна на државата), не се финансирани директно од буџетски средства, креираат и спроведуваат сопствени политики, но индиректно имаат придонес во позиционирањето на Република Турција на меѓународно ниво, преку емитување на мека моќ.

Клучни зборови: *Турција, надворешна политика, мека моќ, инструменти на мека моќ*

1. Формални органи на надворешната политика и инструменти на меката моќ на Република Турција

Проучувањето на формалните органи на надворешната политика на Република Турција, нивната хиерархиска поставеност, заемната соработка и надополнување, креирањето и спроведувањето на конкретни политики, како и самиот начин на донесување одлуки, е базирано врз анализата на Уставот на Република Турција²⁴ (познат и како Уставот од 1982 година), претседателските декрети, како и други посебни позитивни законски и подзаконски прописи кои подетално ги уредуваат анализираните материи. Во трудот таксативно се наведени сите формални органи на надворешната политика и инструменти на меката моќ на Република Турција, но поради ограниченоста со зборови само неколку детално се анализирани.

Уставот на Република Турција претставува највисок правен акт на државата кој ги поставува основните принципи и правила врз кои се градат односите помеѓу субјектите внатре во самата држава, но и надворешните односи на Република Турција во релација со другите држави, меѓународните организации, корпорациите и индивидуите. Уставот од 1982 година е ратификуван на 7 ноември 1982 година, со што е заменет претходниот Устав од 1961 година. Уставот од 1982 година е менуван преку амандмани вкупно 18 пати (од кои на референдум 1987, 2007, 2010, 2017), при што од вкупно 177 членови, 113 се заменети со амандмани. Најдрастичната промена Уставот ја доживеа во 2017 година, кога на 16 април преку референдум беа одобрени 18 амандмани со кои

²⁴https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf ; <http://www.judiciaryofturkey.gov.tr/Current-version-of--Constitution-of-the-Republic-of-Turkey--including-latest--amendments> пристапено на 20.2.2022 година.

се изврши комплетна промена во самиот државен систем, трансформирајќи се од парламентарен во претседателски, се зголеми бројот на претставници во Големото народно собрание на Република Турција од 550 на 600 лица, се спушти границата на лицата кои имаат право да гласаат на избори, од 25 на 18 години, и се укина задолжителното служење на воен рок.

Формални органи (главни и помошни) кои се поврзани со креирањето на политики, донесувањето на одлуки, спроведувањето на конкретната надворешна политика на Република Турција или се користат како *формални инструменти при проекција на мека моќ* се:

а) Главни формални органи на надворешната политика:

1. Претседател на Република Турција²⁵;
 - Совет за национална безбедност;
 - Одбор за надворешна и безбедносна политика
 - Назначени формални советници на претседателот;
2. Големото народно собрание на Република Турција²⁶;
 - Комисија за безбедност и разузнавање;
 - Комисија за надворешни работи;
3. Министерството за надворешни работи²⁷;
 - Советодавен одбор за надворешна политика;
 - Центар за стратешки истражувања;
 - Директорат за работи поврзани со ЕУ.

²⁵На турски јазик: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (Cumhurbaşkanı);
Веб-страница: <https://www.tccb.gov.tr/en/> пристапено на 20.2.2020 година.

²⁶На турски јазик: Türkiye Büyük Millet Meclisi;
Веб-страница: <https://global.tbmm.gov.tr/index.php/EN/yd/icerik/18> пристапено на 20.2.2022 година.

²⁷На турски јазик: Dışişleri Bakanlığı;
Веб-страница: <http://www.mfa.gov.tr/default.en.mfa> пристапено на 20.2.2022 година.

б) Помошни органи на надворешната политика и формални инструменти при проекција на мека моќ:

4. Министерството за национална одбрана²⁸;

- Генералштаб;

- Армија (копнени воени сили; морнарица и авијација);

5. Националната агенција за разузнавање (MİT)²⁹;

6. Министерството за култура и туризам;

- Турската агенција за соработка и координација (TİKA)³⁰

- Претседателство на Турците во странство и сродните заедници (YTB)³¹;

а) Турски владини програми за стипендирање (Türkiye Bursları)³²

- Генералната дирекција на фондации – (Vakıflar Genel Müdürlüğü)³³

7. Министерството за наука и технологија - Совет за научни и технолошки истражувања на Турција (TÜBİTAK)³⁴

8. Претседателството за религиозни работи (DİYANET)³⁵

9. Фондацијата „Јунус Емре“³⁶

²⁸На турски јазик: Millî Savunma Bakanlığı;

Веб-страница: <https://msb.gov.tr/Anasayfa/Index/> пристапено на 20.2.2022 година.

²⁹На турски јазик: Millî İstihbarat Teşkilatı;

Веб-страница: <http://www.mit.gov.tr/eng/index.html> пристапено на 20.2.2022 година .

³⁰На турски јазик: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı;

Веб-страница: <https://www.tika.gov.tr/en> пристапено на 20.2.2022 година.

³¹На турски јазик: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı;

Веб-страница: <https://www.ytb.gov.tr/en/corporate> пристапено на 20.2.2022 година .

³²<https://turkiyeburslari.gov.tr/> пристапено на 22.2.2022 година.

³³<https://www.vgm.gov.tr/ana-sayfa> пристапено на 25.2.2022 година.

³⁴На турски јазик: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu;

Веб-страница: <https://www.tubitak.gov.tr/> пристапено на 22.2.2022 година.

³⁵На турски јазик: Diyanet İşleri Başkanlığı;

Веб-страница: <https://www.diyanet.gov.tr/en-US/> пристапено на 20.2.2022 година.

³⁶На турски јазик: Yunus Emre Enstitüsü; <https://www.yee.org.tr/> пристапено на 22.2.2022 година.

10. Турската фондација „Маариф“ (Türkiye Maarif Vakfi)³⁷
11. Турската радио и телевизија (TRT)³⁸ и Агенцијата Анадолија (AA)³⁹

1.1. Претседателството на Република Турција

а) Претседател на Република Турција

Претседателот на Република Турција, според поставеноста на државниот систем, е главниот авторитет по прашањето на донесување на одлуки поврзани со надворешната политика на републиката. Должноста, моќта, функцијата, обврските, правата, изборот и други работи поврзани со *претседателот на Република Турција* се уредени во *членовите 8, 101, 103, 104, 105, 106 и 108 од Уставот*⁴⁰ на Република Турција.

Во *првиот дел од Уставот – Главни принципи, VIII – Извршна власт и функции*; во *членот 8* е наведено дека извршната власт во државата е во рацете на претседателот, кој своите права и должности ги врши во согласност со Уставот и законите.

Во *третиот дел од Уставот – Основни органи на Републиката, Поглавје 2 – Извршна власт*, во *членот 101 – Кандидатура и избор*, е наведено дека основните услови кои треба да ги исполни едно лице за да може да достави кандидатура за претседател е да има најмалку 40 години, да е државјанин на Република Турција и да има завршено најмалку високо образование. Претседателскиот мандат е 5 години. Едно

³⁷На турски јазик: Türkiye Maarif Vakfi; Веб-страница: <https://turkiyemaarif.org/> пристапено на 22.2.2022 година.

³⁸На турски јазик: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu; Веб-страница <http://www.trt.net.tr/Anasayfa/Anasayfa.aspx> пристапено на 20.2.2022 година.

³⁹На турски јазик: Anadolu Ajensi (AA); Веб-страница <https://www.aa.com.tr/tr> пристапено на 24.2.2022 година.

⁴⁰<https://www.tccb.gov.tr/en/presidency/power/> и https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf; пристапено на 23.1.2022 година.

лице може да биде избрано за претседател најмногу во два мандата. Изборот се врши со апсолутно мнозинство во прв или втор круг на непосредни демократски избори. *Членот 103* ја пропишува заклетвата која ја дава претседателот при преземањето на функцијата. Потребно е да се напоми дека во заклетвата директно е пропишано дека претседателот ќе го почитува владеењето на правото, демократијата, принципите и реформите спроведени од страна на Mustafa Kemal Atatürk, како и *принципот на секуларност*.⁴¹ Во *членот 104*, кој е од суштинска важност за нашата анализа, се пропишани „*власта и должностите*“ на претседателот на Република Турција. Според Уставот, претседателот на Република Турција е на чело на државата и е носител на извршната власт, ја претставува Република Турција и единството на турската нација. Претседателот се обраќа со говор пред *Големото народно собрание на Република Турција* (понатаму Собранието) на почетокот на секоја година, доколку тој смета дека има потреба. Се обраќа пред *Собранието* за прашања поврзани со внатрешната и надворешната политика на Турција. Прогласува закони и може да врати закон назад на повторно разгледување. Во однос на надворешната политика, важно е да се потенцира, дека според овој член од Уставот: претседателот ги поставува и разрешува замениците на претседателот како и министрите; со декрет назначува и разрешува директори од повисоките ешалони на извршната власт; назначува претставници (амбасадори) на Република Турција во странските држави и ги прима акредитивните писма на претставниците од странските држави во Република Турција; ги ратификува и објавува меѓународните договори; ја утврдува и креира национално-

⁴¹Всушност, секуларноста на државата е изречно наведена во членот 1 од Уставот, а во член 4 јасно е пропишано дека членовите 1, 2 и 3 од Уставот не можат да се менуваат со амандмани, ниту, пак, воопшто, можат да бидат предложени амандмани за нивна промена.

безбедносната политика и презема потребни мерки; ја претставува *Канцеларијата на врховниот командант на вооружените сили*, во име на Големото народно собрание на Република Турција; одлучува за употребата на турските вооружени сили; во *членот 105* е пропишана „*Кривичната одговорност на претседателот на Републиката*“. *Членот 106* се однесува на замениците на претседателот, министрите и во кои случаи се назначува вршител на должноста - претседател. Имено, претседателот на Република Турција има право да назначи еден или повеќе заменици откако ќе биде избран за претседател. Ги назначува и разрешува министрите кои за својата работа одговараат директно пред него. Основањето, укинувањето, правата и должностите, организациската структура, како и централните и провинцијалните органи на министерствата се регулирани со посебен претседателски декрет.

б) Одбор за надворешна и безбедносна политика

Во однос на надворешната политика, во *Делот IV – Претседателски комитети за политика, во Поглавје 1 – Формирање на одбори, член 20 од Претседателскиот декрет бр.1* пропишано е меѓу другите одбори (вкупно 9), формирање и на *Одбор за надворешна и безбедносна политика*. Членовите на одборите ги назначува претседателот и секој *Одбор* се состои од најмалку 3 члена. Одборите имаат советодавна улога. Даваат препораки, подготвуваат мислења и извештаи, ја надгледуваат работата на министерствата во делокругот на нивната работа и за тоа го известуваат претседателот, подготвуваат стратешки извештаи, даваат мислења по прашања покренати од јавни институции и организации, како и други должности пропишани во *членот 22 од Декретот*. Во *Поглавје 2 – Одбори, во членот 26* подетално

се утврдени должностите и обврските на *Одборот за надворешна и безбедносна политика*.⁴² Овој *Одбор* предлага политики за меѓународните односи на Република Турција како и политики за зголемување на регионалната ефективност; развива решенија за регионалните проблеми; анализира и доставува извештаи за глобалните случувања и трендови; ја анализира промената во безбедносното опкружување на Република Турција, врши проценка на ризикот и предлага подобрување на постојните безбедносни политики; го мониторира спроведувањето на политиките поврзани со миграцијата и граничното управување и дава препораки; развива и предлага политики за итни случаи настанати како резултат на природни катастрофи; развива политики и стратегии поврзани со сајбер безбедноста и развива политики и препораки поврзани со безбедноста на патиштата, железниците и авиосообраќајот.

1.2. Министерство за надворешни работи

Со Министерството за надворешни работи раководи министер, кој според членот 106 од Уставот на Република Турција го назначува претседателот и е директно одговорен за својата работа пред него. Со *Претседателскиот декрет бр. 1* во членот 129 е пропишана структурата на Министерството за надворешни работи која се состои од централни и надворешни органи⁴³. Советодавниот одбор за надворешна политика е дел од централните органи.

⁴²На турски јазик: Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu.

⁴³На турски јазик: Merkez ve Yurtdışı teşkilatı.

а) Советодавен одбор за надворешна политика⁴⁴

Во членот 144 од *Претседателскиот декрет бр.1* е пропишано формирањето на **Советодавен одбор за надворешна политика** кој системски претставува дел од Министерството за надворешни работи. Главната задача на овој *Одбор* кој се состои од 15 членови (кои традиционално се од редот на пензионирани или дипломати пред пензија), назначени од страна на министерот, е *советодавна* и се состои во евалуација на утврдената и спроведена надворешна политика на Република Турција, како и предлагање на повеќе различни мислења и сценарија за можни политички решенија.

1.3. Министерство за култура и туризам

а) Турска агенција за соработка и координација (ТІКА)

ТІКА претставува една од главните алатки при проектирањето на мека моќ од страна на Република Турција. Агенцијата е формирана во 1992 година со уредба бр.480 како организациска единица која е дел од *Министерството за надворешни работи*, чија цел е развивање на поцврсти релации, пред сè, со туркменските земји (кои стекнаа независност по распадот на СССР), но и со држави кои се географски, историски и културно блиски со Република Турција. Во 1999 година, со одлука на претседателот на републиката е доверена на премиерот, а во 2001 година стапува на сила *Законот бр.4668 за организација и должностите на ТІКА*, објавен во „Службен весник“, бр. 24400 на 12

⁴⁴На турски јазик: Dış Politika Danışma Kurulu Başkanlığı.

мај 2001 година⁴⁵. Како резултат на глобалните светски трендови и промените во меѓународната арена, се појавува потреба од ново организациско реструктурирање со нов *Закон бр. 656* од 24 октомври 2011 година, објавен во „Службен весник“, бр. 28103 на 2 ноември 2011 година⁴⁶, со цел полесно и побрзо носење и спроведување на одлуки. Последната промена која ТИКА организациски ја постави во рамките на *Министерството за туризам и култура* е со *Претседателски декрет бр.4⁴⁷*, објавен во „Службен весник“, бр. 30479 на 15 јули 2018 година, каде во *Поглавјето 37 – Турска агенција за соработка и координација, членовите од 520 до 531*, во детали се прецизираат организациската структура, правата и должностите на Агенцијата.

До 2022 година, ТИКА има спроведено проекти во 150 различни земји во светот и поседува повеќе од 62 надворешни *програмски канцеларии за координација* во 60 различни земји. ТИКА е присутна и во Македонија од 2005 година.

б) Претседателство на Турците во странство и сродните заедници (УТВ)

Претседателство на Турците во странство и сродните заедници е организациска единица во рамки на Министерството за туризам и култура, која е основана на 6 април 2010 година, со цел развивање, имплементација и координирање на активности кои се поврзани со: а) Турците кои живеат во странство и за сродни (роднински) народи и б)

⁴⁵Достапен на: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/05/20010512.htm#1> пристапено на 22.2.2022 година

⁴⁶Достапен на: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102-1.htm> пристапено на 22.2.2022 година.

⁴⁷Достапен на: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.4.pdf> пристапено на 22.2.2022 година.

турските владини програми за стипендирање. Овие активности придонесуваат за воспоставување и зајакнување на културолошките, општествените и економските односи со таргетираните народи. Дополнително, носителите на стипендии и дипломираните студенти кои се дел од алумна организација, дејствуваат како амбасадори - волонтери насекаде низ светот⁴⁸. Со претседателството раководи претседател кој хиерархиски е поставен под заменик-министерот и министерот.⁴⁹

6.1.) Турски владини програми за стипендирање (Türkiye Bursları)⁵⁰

Турската владина програма за стипендирање – „Турски стипендии“ ја позиционира Турција меѓу главните светски центри за едукација и придонесува меѓународните студенти да стигнат до нивните цели во кариерата. Официјалната цел на овие стипендии е продуцирање на кадри кои ќе бидат лидери во иднина, оспособени за решавање на проблеми со кои се соочуваат матичните земји од каде потекнуваат, но и на светско ниво. Турската визија е дека односите меѓу државите, кои се градат врз основа на образование, продуцираат долготрајни пријателства, заедничко разбирање, солидарност и еднакви можности. Во 2019 година (година земена како референца која појасно ја отсликува состојбата, бидејќи следните години се под удар на COVID-19), во Турција студираат околу 150.000 странски студенти (број кој се очекува до 2023 година да порасне на 200.000), од кои со целосна стипендија се 17.500 студенти, од повеќе од 160 земји во светот. **Самиот процес на**

⁴⁸<https://test.ytb.gov.tr/en/corporate/institution> пристапено на 25.1.2022 година.

⁴⁹<https://test.ytb.gov.tr/en/organization-chart> пристапено на 25.1.2022 година.

⁵⁰Официјална веб-страница: <https://turkiyeburslari.gov.tr/> пристапено на 25.2.2022 година.

аплицирање за стипендија опфаќа неколку фази. Откако апликантите ќе ги внесат потребните документи и информации во системот (на веб-страницата), првата фаза е административна проверка. По административната проверка, во рамките на приоритетите на Турција и на земјата од каде што аплицира ученикот, се спроведува стручен испит за академски квалификации и социјални вештини на ученикот. По оваа фаза, студентите се поканети на интервјуа. Покрај ова, во некои земји се спроведуваат и писмени тестови. Интервјуата ги спроведуваат експерти на Претседателството на Турците во странство и сродните заедници (УТВ), и се одржуваат приближно на 100 места низ целиот свет. Кандидатите кои успешно ќе го завршат интервјуто, добиваат право на образование во Турција. На студентите им се платени и првите авиобилети за пристигнување во Турција, како и билетите за враќање назад откако ќе дипломираат.

Откако ќе пристигнат во Република Турција, студентите во прва година на студии, турскиот јазик го учат бесплатно. На тие ученици, во согласност со нивните определби, од страна на „Турските стипендии“ им е обезбедена настава на соодветните универзитети. Во рамките на „Турските стипендии“, на студентите кои студираат на додипломски, постдипломски и докторски студии, покрај тоа што им е платена школарината и домувањето, тие секој месец добиваат и одреден надоместок. За време на престојот во Турција на студентите им е платено и здравственото осигурување⁵¹. Во Турција, во 2011 година имало само 8.000 апликации за стипендии, во 2012 година со создавањето на брендот „Турски стипендии“ и со започнувањето на онлајн аплицирање, бројката

⁵¹<https://www.aa.com.tr/mk/образование/аплицирањето-за-турските-стипендии-на-јтб-започнува-утре/1698017>;
https://turkiyeburslari.gov.tr/Content/Upload/files/Scholarship%20Procedures%20Guide_2019.pdf; пристапено на 25.1.2022 година.

на апликациите се зголемува за пет пати и се искачува на 40.000, за да во 2018 година оваа бројка порасне на 130.000 апликациите⁵². Во 2019 година, аплицирале 146.600 ученици од 167 земји, што претставува рекорден број.

Стипендиите опфаќаат месечен џепарлак: за додипломски студии месечно 700 турски лири; за магистратура месечно 950 турски лири; за докторат месечно 1.400 турски лири; за стипендии за истражување (*стипендиите за истражување, се состојат само од месечен џепарлак*) месечно 3.000 турски лири; за програма за летна школа за изучување на турскиот јазик (*програмата за летна школа за изучување на турскиот јазик опфаќа: месечен џепарлак, сместување, здравствено осигурување, социо-културни активности*) месечно 500 турски лири; За програма за комуникација на турски јазик за државни службеници и академици (*програмата за комуникација на турски јазик за државни службеници и академици опфаќа: месечен џепарлак, сместување, трошоци за патување, социокултурни активности*) месечно 2.000 турски лири. Стипендиите за додипломски и постдипломски студии освен месечен џепарлак содржат: школарина; еднократен повратен авионски билет; здравствено осигурување; сместување; едногодишна настава (курс) по турски јазик.

Претседателството на Турците во странство и сродните заедници (YTB) за дипломираните студенти кои се враќаат во својата земја реализира „Средби на дипломци“ со цел да ги задржи поврзани на едно место. „Дипломците од Турција“ имаат повеќе од 150 илјади членови и се раширени во 160 земји⁵³. Турските владини програми за

⁵²<https://turkiyeburslari.gov.tr/en/page/about-us/turkiye-scholarships> пристапено на 25.1.2022 година.

⁵³<https://www.aa.com.tr/mk/образование/аплицирањето-за-турските-стипендии-на-јтб-започнува-утре/1698017> пристапено на 25.1.2022 година.

стипендирање претставуваат еден од главните инструменти за проектирање на мека моќ.

1.4. Претседателство за религиозни работи (Diyanet)

Во **членот 2** од *Уставот* на Република Турција⁵⁴, прецизно е наведено дека Турција е демократска, секуларна и социјална држава, во која владее правото, во рамките на јавниот мир, националната солидарност и правда, почитувањето на човековите права и лојалност кон национализмот на Mustafa Kemal Atatürk, базирана врз фундаменталните начела наведени во преамбулата. Во *третиот дел од Уставот – Основни органи на Републиката, Поглавје 2 – Извршна власт, IV – Администрација, I – Претседателство за религиозни работи, членот 136* пропишува дека *Претседателството за религиозни работи* (понатаму Diyanet), кое организациски се наоѓа во рамки на генералната администрација, ги извршува своите должности пропишани со посебен закон, врз основа на принципите на секуларизам, без какви било политички погледи или идеи, целејќи кон национална солидарност и интегритет. Според *Претседателскиот декрет бр.1*⁵⁵, *петиот дел – Институции и организации поврзани со претседателството на републиката, член 37*, Diyanet е организациски директно поставен под Канцеларијата на претседателот на републиката.

Денешната современа организациска структура и утврдени права, должности и обврски на Diyanet се утврдени со Законот за основање и обврските на Претседателството за религиозни работи бр. 6002, од 1 јули

⁵⁴[<https://www.tccb.gov.tr/en/presidency/power/>]

[https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en.pdf] пристапено на 25.1.2022 година.

⁵⁵Достапно на: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf>; 22.1.2022 година.

2010 година, објавен во „Службен весник“ на 13.7.2010 година.⁵⁶ Според **членот 2**, Diyanet е составено од *централни* институции, *провинциски* институции и *надворешни* институции. Со Diyanet раководи претседател кој има мандат од 5 години и може да биде избран најмногу двапати, кој може да назначи најмногу тројца заменици. Врховниот совет за религиски работи, кој е составен од 16 члена, е највисокото тело при советувањето и носењето на одлуките. Според **членот 6**, Diyanet е составен од: генерален директорат за религиски услуги; Генерален директорат за образовни услуги; Генерален директорат за услуги за хаџ и умра; Генерален директорат за верски публикации; Генерален директорат за човечки ресурси; Генерален директорат за административни услуги; Дирекција за насоки и инспекција; Одбор за инспекција и рецитација на куранот; Претседателство за развојна стратегија; Одделение за внатрешна ревизија; Правно одделение; Шеф на персоналот за печат и Одделение за односи со јавност⁵⁷.

Претседателството за религиозни работи (Diyanet) е столбот над кој се гради целокупното влијание на Република Турција во делот на религијата. Соработувајќи со повеќе фондации, обезбедувајќи нивна помош, финансирање и поставување на генерална теолошка насока на дејствување, претставува еден од клучните инструменти при проектирањето на мека моќ и влијание во религиските работи на Република Турција кон останатите земји. Во Diyanet чие седиште е во Анкара, вработени се повеќе од 120.000 луѓе, управува со повеќе од 85.000 џамии низ цела Турција, со годишен буџет од над 1 милијарда евра. Всушност, Diyanet располага со поголем буџет и од

⁵⁶Достапно на: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-2.htm> 25.1.2022 година.

⁵⁷<https://www.diyamet.gov.tr/en-US/Home/Index/> пристапено на 25.1.2022 година.

Министерството за надворешни работи и Министерството за внатрешни работи.⁵⁸

1.5. Фондација „Јунус Емре“ (Yunus Emre Enstitüsü)

Институтот „Јунус Емре“ е јавна фондација која е основана со Закон бр. 5653 од 5 мај 2007 година, објавен на 18 мај 2007 година во „Службен весник“, бр. 26526⁵⁹.

Основната цел на Институтот според член 1 од Законот е промоција на Република Турција и нејзиното културно наследство, турскиот јазик, културата и уметноста, подобрување на пријателството на Турција со други земји, зголемување на нејзината културна размена, како и обезбедување на потребни информации и документи од областа на културата. Според член 6 од Законот, Институтот се финансира на неколку начини: преку средства добиени за возврат на услугите кои ги дава; од Буџетот на Република Турција; преку донации и помош; преку издавање на недвижности кои и припаѓаат на фондацијата; од економски претпријатија и други основи. **Визијата на Институтот е** воспоставување врски со Турција од целиот свет и зголемување на бројот на пријатели на Турција, а основната мисија е зголемување на кредибилитетот и угледот на Република Турција на меѓународно ниво. Институтот оперативно започнува со работа во 2009 година и досега има отворено повеќе од 58 културни центри во 48 странски земји. Преку овие центри се промовира турскиот јазик, културното наследство и уметност и се развива и се зајакнува културната соработка, како и пријателството

⁵⁸<https://www.dw.com/en/erdogan-in-germany-what-you-need-to-know-about-ditib-mosque-association/a-45676937> пристапено на 25.1.2022 година.

⁵⁹Достапен на: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070518-3.htm> пристапено на 25.1.2022 година.

меѓу Турција и останатите земји. До 2023 година, кога Турција ќе слави 100 години од основањето на републиката, Институтот планира да отвори вкупно 100 културни центри.

1.6. Турска Фондација „Маариф“ (Türkiye Maarif Vakfı)

Фондацијата „Маариф“ е непрофитна јавна образовна фондација која е единствениот субјект кој има овластување, со закон⁶⁰ донесен во 2016 година, од страна на Големото народно собрание на Република Турција, да дава образовни услуги во странски држави и да управува со институции од предучилишно до високо образование.

Гледано од перспектива на Република Турција, Фондацијата „Маариф“ служи како порта кон меѓународната образовна арена која придонесува за зајакнување на културната и цивилизациска интеракција, отворајќи пат кон постигнување на заедничка благосостојба. Визијата на Фондацијата „Маариф“ е да биде препознаена како пионерска образовна институција, која ќе негува луѓе со убави мисли кои ќе го користат стекнатото знаење за мир и благосостојба на човештвото. Мисијата е да се спроведат сеопфатни образовни активности низ целиот свет засновани врз општите вредности на човештвото и анадолската традиција и мудрост. Основни принципи по кои се раководи Фондацијата во своето работење се: доверба, транспарентност, соработка и солидарност, компетентност и доблест, почитување на локалните вредности, инклузивност во образованието, универзалност и визија. Дејствувањето на Фондацијата може да се мапира во четири различни но поврзани области: образование (отвора и менаџира школи од предучилишна

⁶⁰Закон за Фондација „Маариф“ – Türkiye Maarif Vakfı Kanunu, достапен на: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6721.pdf> пристапено на 25.1.2022 година.

возраст до универзитети; интернати и друг тип на потребна образовна инфраструктура; курсеви за неформално образование, студиски центри и културни центри); образовна поддршка (основа библиотеки, лаборатории, тренинг центри итн.); публикациска дејност; стипендирање и сместување во сопствени студентски домови.

До јануари 2022 година, Фондацијата „Маариф“ има воспоставено релации со 104 земји. Односно, во 66 земји постојано е присутна, од кои во 43 земји има сопствени образовни школи (вкупно 325 школи и 42 интерната), во 23 земји презема друг тип на активност, а во 38 земји има остварено само официјални контакти.

1.2. Неформални структури на надворешната политика и инструменти на меката моќ на Република Турција

Според поранешниот министер за надворешни работи, подоцна и премиер на Република Турција, Ахмет Давутоглу (Ahmet Davutoğlu), успехот на Турција во водењето на надворешната политика не се должи само на државните политики, туку во севкупниот резултат голем дел заземаат и активностите на цивилното општество, стопанските претпријатија, како и бројни други организации, кои заедно дејствуваат кохерентно, раководејќи се според *новата визија (визијата која во негово време беше доминантна)* на Турција. Државната макростратегија е во согласност со микростратегијата на индивидуите, корпорациите и цивилното општество.⁶¹ Спортот, туризмот, трговската размена, хуманитарната помош и културата, претставуваат главните точки каде

⁶¹Ahmet Davutoğlu „Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007“ Insight Turkey Vol. 10 / No. 1 / 2008 pp. 77-96; страница 83, Достапно на <http://file.setav.org/Files/Pdf/ahmet-davutoglu-turkeys-foreign-policy-vision-an-assessment-of-2007.pdf>.

што инволвирањето на недржавните субјекти во спроведувањето на надворешната политика, особено се поддржува и охрабрува⁶². Турските фудбалски клубови, пејачите, телевизиските серии и филмовите, наидуваат на голем одек низ сите соседни земји на Турција.⁶³

Неформалните структури на надворешната политика и посредни инструменти на меката моќ на Турција, не можат директно да се поврзат со државата, туку дејствуваат индиректно, како лоби групи и поддршка на официјалната политика креирана и имплементирана од страна на државните органи. Овие неформални инструменти ги препознаваме како **влијателни индивидуи** (пејачи, писатели, ликовни уметници, актери, бизнисмени, новинари, поранешни политичари и дипломати, академици и професори, лица кои завршиле образование во Турција или се образувале во турски училишта во матичните земји итн.), **невладини организации** (фондации, тинк-тенк институти, добротворни организации, движења, лоби групи, културно-уметнички друштва, ансамбли итн.), **турски транснационални компании, корпорации и турски брендови; телевизиски и филмски продукции; мас-медиуми и новинарски агенции; спортски екипи** итн.

Поединечно ќе наведеме дел од оние што оперираат и се присутни во Европа и Балканот, особено во Македонија: *Фондацијата за религиозни работи (Türkiye Diyanet Vakfı (TDV)); Турската авиокомпанија, (Turkish Airlines)*⁶⁴ која е светски бренд, амбасадор и

⁶²Biltekin, Gonca. Understanding Turkish Foreign Affairs in the 21st Century : A Homegrown Theorizing Attempt. Bilkent University, Ph.D. Dissertation, 2014; достапно на: [<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=ir00879a&AN=buir.11693.16875&site=eds-live>] [<http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/16875/0006731.pdf?sequence=1&isAllowed=y>].

⁶³Kımkılıoğlu, Suat. „Turkey’s Neighbourhood and Beyond: Tectonic Transformation at Work?“ The International Spectator 45, No. 4, (2010) 93–100.

⁶⁴Веб-страница: <https://www.turkishairlines.com/en-int/> пристапено на ден: 26.1.2022 година.

промотор на земјата; *разните турски транснационални компании и корпорации кои се присутни на Балканот и во Македонија (но и домашни компании кои се основани од страна на Турци или со мешан капитал), вклучувајќи ги овде и турските банки; Сојузот на турски невладини организации во Македонија (MATÜSITEB⁶⁵); турски политички партии регистрирани во Македонија; турските ТВ-серијали (турска продукција) кои се прикажуваат на националните телевизии; Германската невладина Унија на меѓународни демократи (UID)⁶⁶; Чадор организацијата Турско-исламската унија за религиозни работи (DİTİB)⁶⁷; Фондација за политички, економски и општествени истражувања (SETA⁶⁸); турски универзитети кои се отворени во Македонија (Меѓународен балкански универзитет İBU)⁶⁹ и во Босна и Херцеговина (Меѓународен универзитет во Сараево)⁷⁰ и други.*

Улогата на овие неформални инструменти ќе биде детално објаснета при анализата на меката моќ на Турција, овде ќе наведеме дел од поважните, објаснувајќи ја нивната структура.

Заклучок

Трудот ги идентификува како *формални органи и механизми* кои директно се поврзани со Република Турција, носат државни одлуки поврзани со надворешната политика, учествуваат во креирањето и

⁶⁵Веб-страница: <https://matusiteb.org.mk/> пристапено на ден: 26.1.2022 година.

⁶⁶На германски јазик: Union Internationaler Demokraten; Веб-страница: <http://uetd.org/> пристапено на ден: 27.1.2022 година.

⁶⁷На германски јазик: Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion e.V.; На турски јазик: Diyanet İşleri Türk-İslam Birliği; Веб-страница: <http://www.ditib.de/> пристапено на ден: 26.1.2022 година.

⁶⁸На турски јазик: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı; Веб-страница: <https://www.setav.org/> пристапено на 27.1.2022 година.

⁶⁹Веб-страница: <https://ibu.edu.mk/en/> пристапено на ден: 26.1.2022 година.

⁷⁰Веб-страница: <https://www.ius.edu.ba/> пристапено на ден: 26.1.2022 година.

спроведувањето на конкретни надворешни државни политики: претседателот на Република Турција, Големото народно собрание на Република Турција, Министерството за надворешни работи, Министерството за национална одбрана, Националната агенција за разузнавање (MİT), Министерството за култура и туризам, Министерството за наука и технологија - Совет за научни и технолошки истражувања на Турција (TÜBİTAK), Претседателството за религиозни работи (DİYANET), Фондација „Јунус Емре“, Фондација Маариф (Türkiye Maarif Vakfi), Турска радио и телевизија (TRT) и Агенција Анадолија (AA); а како *неформални структури и механизми* кои индиректно имаат придонес во позиционирањето на Република Турција на меѓународно ниво, преку емитување на мека моќ се идентификувани: Фондацијата за религиозни работи (Türkiye Diyanet Vakfi (TDV)), Турската авиокомпанија, (Turkish Airlines), турски транснационални компании и корпорации, Сојузот на турски невладини организации во Македонија (MATÜSİTEB); турските ТВ-серијали (Турска продукција) кои се прикажуваат на националните телевизии, Германската невладина Унија на меѓународни демократи (UID), Чадор организацијата Турско-исламска унија за религиозни работи (DİTİB), Фондација за политички, економски и општествени истражувања (SETA), турски универзитети кои се отворени на Балканот, како и други.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

Веб-страници:

- <http://uetd.org/>
- <http://www.ditib.de/>
- <http://www.judiciaryofturkey.gov.tr/>
- <http://www.mfa.gov.tr/default.en.mfa>
- <http://www.mit.gov.tr/eng/index.html>
- <http://www.trt.net.tr/>
- <https://global.tbmm.gov.tr/>
- <https://ibu.edu.mk/en/>
- <https://matusiteb.org.mk/>
- <https://msb.gov.tr/Anasayfa/Index/>
- <https://test.ytb.gov.tr/en/>
- <https://turkiyeburslari.gov.tr/>
- <https://turkiyemaarif.org/>
- <https://www.aa.com.tr/>
- <https://www.aa.com.tr/tr>
- <https://www.diyamet.gov.tr/en-US/>
- <https://www.dw.com/>
- <https://www.ius.edu.ba/>
- <https://www.mevzuat.gov.tr/>
- <https://www.resmigazete.gov.tr/>
- <https://www.tccb.gov.tr/en/>
- <https://www.tika.gov.tr/en>
- <https://www.tubitak.gov.tr/>
- <https://www.turkishairlines.com/en-int/>

- <https://www.vgm.gov.tr/ana-sayfa>
- <https://www.yee.org.tr/>
- <https://www.ytb.gov.tr/en/corporate>

Користени книги и научни трудови:

- Ahmet Davutoğlu „Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007“ *Insight Turkey* Vol. 10 / No. 1 / 2008 pp. 77-96; страница 83.
- Alexander Wendt, 1992: *Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics*, in: *International Organization*, 46/2, 391-425.
- Baldwin, A. D., 2002, „Power and International Relations“, in *Handbook of International Relations*, eds. Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simon (London: Sage).
- Barnet, M. and Duvall, R., 2005, „Power in International Politics“, *International Organization*, Vol. 59, No.1.
- Biltekin, Gonca. *Understanding Turkish Foreign Affairs in the 21st Century: A Homegrown Theorizing Attempt*. Bilkent University, Ph.D. Dissertation, 2014 година.
- Frosina Tashevska-Remenski, Ivan Ristov, *Современа геополитичка анализа на Балканот*, *International Scientific Journal „SECURITY“*, No.5/2021, Ministry of interior, Republic of North Macedonia, Skopje 2022 година.
- Ivan Ristov, *Digital Reality and Spreading of Misknowledge, Potential Radicalization, and the Need for 21st-Century Skills*, *Journal of European and Balkan Perspectives*, vol. 4, nr. 2, autumn 2021 година.
- Joseph Nye, „Get Smart: Combining Hard and Soft Power“, *Foreign Affairs* (July/August, 2009).

- Joseph S. Nye, Jr, Foreign Policy, No. 80, Twentieth Anniversary (autumn, 1990), 153-171.
- Joseph S. Nye, Jr. Soft Power: The Means to Success in World Politics, NY: PublicAffairs, 2004, pp. 99.
- Kınıklıoğlu, Suat. „Turkey’s Neighbourhood and Beyond: Tectonic Transformation at Work?“ The International Spectator 45, No. 4, (2010) 93–100.
- Иван Ристов, Турската моќ на Балканот и безбедносните импликации – Случај Република Северна Македонија, докторска дисертација, Факултет за безбедност – Скопје, УКЈО, 23.11.2020 година.

ПРИМЕНА НА ПОЛИЦИСКИ ОВЛАСТУВАЊА И СРЕДСТВА ЗА ПРИСИЛБА (АКТУЕЛНИ ПРАКТИКИ)

м-р Емилија Велкоска

Министерство за внатрешни работи

emilija_pol@yahoo.com

Апстракт

Министерството за внатрешни работи претставува законита, стручна и професионална организација, полициските службеници имаат соодветно образование и се обучени да ги применат полициските овластувања и средства на присилба, штитејќи ги човековите слободи и права на граѓаните, ефикасно справувајќи се со криминалот и останатите форми на загрозување на безбедноста.

Целта на трудот е да се претстави законската примена на полициските овластувања и средства за присилба од страна на полициските службеници, која влијае на довербата на граѓаните во полицијата и во ефикасноста во заштитата на човековите слободи и права. Основа на истражувањето е полицискиот службеник, односно примената на полициските овластувања и средства за присилба, што претставува основна улога во секојдневното полициско работење. Грижата од претпоставените на полициските службеници им дава мотив и поддршка во секојдневните активности. Во таа насока да се одговори и на прашањето - колку законски се спроведуваат полициските овластувања и средства за присилба, како и колку се контролирани од непосредните старешини, Одделот за внатрешна контрола,

криминалистички истраги и професионални стандарди (ОВККИПС) при МВР. Покрај внатрешните механизми за контрола и надзор, во алатките за надворешна контрола е и новоформираното Одделение за гонење на организиран криминал и корупција над полициските службеници (ОЈО за ГОКК), при Основното јавно обвинителство кое е надлежно за кривично гонење за кривични дела извршени од страна на лицата со полициски овластувања.

Во трудот ќе се направи научен и дескриптивен опис, ќе биде користен статистички метод а добиените резултати ќе бидат квантитативно изразени при што ќе се користи и компаративен метод. Во истражувањето ќе биде користен анкетен прашалник за униформирани и неуниформирани полициски службеници од Одделението за внатрешни работи – Прилеп (ОВР Прилеп).

Клучни зборови: *полициски службеник, полициски овластувања, средства на присилба, криминалитет, безбедност и др.*

1. Вовед

Министерството за внатрешни работи е орган на државната управа чија организација е хиерархиски составена од организациски единици за потребите на МВР. Полицијата е дел од Министерството за внатрешни работи во кој се вршат полициски работи од страна на полициски службеници. Полицискиот службеник е овластено службено лице, униформиран или неуниформиран припадник на полицијата со полициски овластувања, кој ги врши полициските работи во согласност со закон.⁷¹

⁷¹ Закон за полиција, („Службен весник на РМ“, бр.114/06), член 5.

А која е мисијата на Министерството за внатрешни работи? Законита, стручна, професионална, транспарентна и одговорна организација каде на полициските службеници на пиедестал им се граѓаните, штитејќи ги нивните слободи и права, ефикасно справувајќи се со криминалот и останатите форми на загрозување на безбедноста. Во Министерството за внатрешни работи вработените при извршувањето на секојдневните службени задачи и обврски треба да бидат мотивирани, да го почитуваат етичкиот кодекс на однесување, да имаат силен и висок интегритет и да ги применуваат со закон дадените полициски овластувања и средствата за присилба.⁷²

Овластените службени лица со полициски овластувања како дел од извршната власт се гарант за заштита на човековите слободи и права.

Денес полицијата како сервис на граѓаните се соочува со многу нови правила, предизвици, улоги и модели. Министерството за внатрешни работи за прашањата од делокругот за преземените мерки од страна на полициските службеници, пред јавноста одговара транспарентно. Јавноста има пристап до информациите но, исто така, има и право да го критикува работењето на полицијата. Полициските овластувања и средствата за присилба се основната улога на полициското работење. Токму затоа предмет на истражување се „Примената на полициските овластувања и средства за присилба – актуелни практики“.

Во таа насока да се одговори колку законски се спроведуваат полициските овластувања и средства за присилба, како и колку се контролирани од непосредните старешини, Одделот за внатрешната контрола, криминалистички истраги и професионални стандарди (ОВККИПС) при МВР. Покрај внатрешните механизми за контрола и

⁷² Закон за полиција – пречистен текст, Скопје март, 2015 год., член 28.

надзор, во алатките за надворешна контрола е и новоформираното Одделение за гонење за организиран криминал и корупција над полициските службеници (ОЈО за ГОКК), при Основното јавно обвинителство кое е надлежно за кривично гонење на кривични дела извршени од страна на лицата со полициски овластувања сторени при вршење на службата како и за кривични дела извршени надвор од службата со употреба на сила или средства на присилба при што како последица настапила смрт, тешка телесна повреда, противправно лишување од слобода, мачење и друго понижувачко и сурово постапување.

Со формирањето на Одделението за ГОКК при ОЈО настанува тесна поврзаност и директно постапување со ОВККИПС при МВР. Во извештајниот период се забележува извесно намалување на бројот на поднесени претставки/поплаки (130 претставки) во областа полициски овластувања, што во еден дел, се должи на воведувањето на вонредните и рестриктивни мерки во текот на 2020 година, предизвикани од справувањето со пандемијата, со кои беше ограничено правото на движење на граѓаните и на физички контакти, но, сепак, проблемите за кои граѓаните бараат интервенција остануваат исти. Притоа, најголем број од поплаките се однесуваат на непреземањето мерки по кривични и други пријави и поплаки, потоа за непостапувањето, односно непреземањето на мерки од страна на полициски службеници за заштита на животот на граѓаните-подносителите, за повикување и задржување во полициската станица, а помал дел од поплаките изнесени преку претставка се однесуваат на неосновано или противзаконито лишување од слобода и на прекршочната постапка за сторен прекршок.⁷³

⁷³ <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2020/GI-2020.pdf>, (пристапено на ден 5.3.2021 год.).

Теоретската цел на овој труд е да се направи опис на предметот, односно да се согледаат актуелните практики и законската рамка на примената на полициските овластувања и средства за присилба. Како основа за избор во истражувањето на трудот е полицискиот службеник, односно примената на полициските овластувања и средства за присилба во секојдневното извршување на службените задачи и обврски.

Основаноста, оправданоста и правилноста на употребата на средствата за присилба или огнено оружје во секој случај ја оценува непосредно повисокиот одговорен работник. Според ова законско решение еден дел отстапува од основната, појдовна идеја, за употреба на огнено оружје во состојба на нужда и, притоа, за пропорционална употреба што е базирана врз идејата на нужна одбрана. Според таа одредба, граѓанинот што е нападат има право неказниво да се одбрани, одбивајќи го нападот, со акт на одбрана што е неопходно нужна за одбивање на нападот и сразмерна со неговиот интензитет. Бездруго, и според толкувањата на нашата судска практика, а, исто така, и странската, напад врз имотно добро не дава основа за неказниво посегаче по животот на напаѓачот. Исклучок би претставувале материјални добра кои имаат посебно значење за основните човекови слободи и права и неговата безбедност (рушење на брани, водоводи, имот од голема вредност итн.). Она што важи за граѓаните, дотолку повеќе треба да важи и за овластените службени лица. Проблематична е и последната алинеа, спречување на бегство на лице затечено, лишено од слобода или за кое е издаден налог за лишување од слобода поради такво дело. Дали само тежината на делото, кое е веќе сторено, може да оправда употреба на оружје што има за последица смрт или тешка телесна повреда на тоа лице. Или, пак, секој таков случај треба да се третира по правило како пречекорување на овластувањето? Недостаток на ова

законско решение е што не прави разлика, при испитувањето на оправданоста и правилноста на употребата на оружјето од „непосредно повисокиот одговорен работник“, дали се работи за употреба што имала за последица смрт или тешка телесна повреда, или за употреба која немала таква последица. Очигледно е дека неразликувањето на тие две ситуации произлегува од начелната употреба за легализирање на едно широко дискреционо овластување, за чија основаност е доволно да се утврди дали постои основа, а не и интензитетот на употребата на оружјето како последно средство?⁷⁴

Исто така, при примена на дадените полициски овластувања и средства за присилба, полициските службеници во одредени настани се нападнати или спречени во извршувањето на работите од областа на безбедноста и тоа: „Спречување службено лице во вршење службено дејствие член 382“ и „Напад на ОСЛ“ член 383 од КЗ на РСМ.⁷⁵

Граѓаните ја стекнуваат довербата во полицијата врз основа на полициското работење и компетентност на секој поединец посебно (знаењата, вештините што ги поседува, а во современ амбиент на дејствување и ставовите на полицискиот службеник, од аспект на недискриминација, почитување на физичкиот и психичкиот интегритет на личноста). Јавните афери, скандалите од видот на корумпираност на полициските службеници, прекумерната употреба на сила, непреземањето на мерките од овластувањата тогаш кога полицискиот

⁷⁴ Камбовски, Владо, „Компатибилност на законски дозволената употреба на огнено оружје и на испитувањето на нејзината основаност со Европската конвенција за човекови права и практиката на Европскиот суд за човекови права. Надворешен надзор на органите за спроведување на законот. Анализа на меѓународни стандарди, домашно законодавство, механизми, институции и практика,“ Скопје, 2007 год., стр. 3.

⁷⁵ Кривичен законик пречистен текст, Скопје, февруари 2019 година, членови 382 и 383.

службеник бил должен да постапи во согласност со закон и дискриминација на граѓаните по која било основа имаат клучна улога во нарушувањето на легитимитетот на полицијата и на јавната доверба, воопшто.⁷⁶

Истражувањето е спроведено за да се даде одговор на целта на истражувањето, односно, преку доследната примената на полициските овластувања и средства за присилба во секојдневното извршување на службените задачи и обврски од страна на полицискиот службеник зависи и довербата на граѓаните во полицијата.

Во ова истражување ќе бидат користени годишните извештаи за 2018, 2019 и 2020 година изработени од Одделот за внатрешна контрола, криминалистички истраги и професионални стандарди при Министерството за внатрешни работи.⁷⁷ Успешноста на Министерството за внатрешни работи, неговата функционалност и резултати најмногу ќе зависат од квалитетот, едукацијата и стручноста на човечките ресурси што ги сочинуваат истите, правилната употреба на полициските овластувања и средства на присилба при што ќе се даде особен придонес и во заштитата на човековите слободи и права.

⁷⁶ Просароска, Жаклина, „Меѓународно научно списание“, Безбедност 2019 година, стр.131.

⁷⁷ (пристапено на ден 1.2.2021 година).

[https://mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/%D0%98%D0%97%D0%92%D0%95%D0%A8%D0%A2%D0%90%D0%88%202019%20-%20%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%20\(1\)-merged.pdf](https://mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/%D0%98%D0%97%D0%92%D0%95%D0%A8%D0%A2%D0%90%D0%88%202019%20-%20%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%20(1)-merged.pdf)

(пристапено на ден 1.2.2021 година)

https://mvr.gov.mk/Upload/Editor_Upload/%D0%98%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98%202020.pdf (пристапено на ден 1.2.2021 година).

Хипотетичка рамка - хипотези

Главна хипотеза

Довербата на граѓаните во полицијата и ефикасноста во заштитата на човековите слободи и права, зависи од доследната примена на полициските овластувања и средствата за присилба.

Посебни хипотези

1. Врз приодот, насоката и содржината во работата на полициските службеници влијае правната рамка (закони, правилници, уредби и слично) со која е регулирана полициската служба во Министерството за внатрешни работи.
2. Врз приодот, насоката и содржината на полициските службеници влијае и полициското раководење од страна на полициските старешини во хиерахиската поставеност.
3. Ако преку примената на полициските овластувања и средства за присилба ефикасно се спречува криминалитетот и се одржува стабилен јавен ред и мир, тогаш се зголемува чувството на безбедност кај граѓаните.
4. Доколку полициските службеници ги проценуваат ситуациите во кои треба да ги извршат обврските и задачите, ќе ги применат соодветните полициски овластувања и средства на присилба а во интерес на човековите слободи и права.

2. Методологија

Во рамките на истражувањето ќе бидат вклучени следниве методи и тоа:

- **Општи научни методи:** Метод на дескрипција и статистички метод.
- **Посебни научни методи:** Добиените резултати од емпириското истражување се квантитативно изразени а потоа ќе се добијат податоци со компаративен метод.

- **Истражувачки техники и инструменти:** Во ова истражување се користени техники за собирање на податоци: анкета.
- **Инструменти на емпириско истражување:** Како инструмент на емпириското истражување е користен прашалник за униформирани полициски службеници и полициски службеници.

Временски истражувањето го опфаќа периодот за извештајните 2018, 2019 и 2020 година. Истражувањето е спроведено во месец февруари 2021 година, во рамките на ОВР Прилеп. Истото е реализирано со спроведување на анкета и тоа:

- Анкетата ќе биди спроведена на триесет (30) полициски службеници (униформирани и неунформирани) од ОВР Прилеп. Целта е да се проверат актуелните практики за примената на полициските овластувања и средства за присилба, земајќи ги предвид омаловажувањата, нападите и спречувањата над униформираните полициски службеници и полициските службеници во вршење на работите во областа на безбедноста.
- Истражувањето ќе биде од мал обем со претходно подготвен анкетен прашалник.

Во ова истражување користени се следниве општи методи на истражување:

1. Аналитичко-синтетички метод;
2. Индуктивно-дедуктивен метод и
3. Статистички метод.

За да одговориме на поставените цели како техника на истражување користен е анкетен прашалник намерен примерок. Анкетирањето е извршено во ОВР Прилеп и е со нерамномерна дистрибуција во однос на полот на испитаниците. Од анкетираниите полициски службеници од машки пол се 18 лица а од женски пол 12 лица.

При истражувањето ќе го користиме квантитавниот метод на истражување бидејќи овој метод може да даде одговор на поставените цели во истражувањето. Ќе се тестираат поединечните хипотези, а некои од нив ќе ги вкрстиме како би можеле да дадеме одговор на прашањата дали тие поставени хипотези се потврдуваат или отфрлаат и колку одредени фактори влијаат на определените поставени појави кои се предмет на истражувањето. Дедуктивниот метод како основа во ова истражување, поаѓајќи од општите појави, ќе ни овозможи да дојдеме до посебни или поединечни заклучоци кои логично нужно следат од општото но со помош на дескриптивната анализа да дојдеме до заклучоци т.е. да даваат одговор на тоа дали тие наши претпоставки-хипотези се вистинити или не.

3. Резултати од истражувањето

Табела бр.1: Од кои механизми биле иницирани предмети за наводна употреба на сила?

Иницирани предмети

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1	18	60,0	60,0	60,0
	2	9	30,0	30,0	90,0
	3	2	6,7	6,7	96,7
	6	1	3,3	3,3	100,0
	Total	30	100,0	100,0	

Во врска со иницираните предмети за наводна употреба на сила и дали се иницирани предмети од страна на формалните и неформалните механизми на контрола од прикажаната табела се прикажани податоците во фреквенција дека 18 (осумнаесет) испитаници или 60 % се изјасниле дека кон нив нема иницирани предмети, 9 (девет) испитаници или 30 % се изјасниле дека за нив постапувал Одделот за внатрешна контрола и професионални стандарди, додека, пак, за 3 (три) испитаници или 6,7 % се иницирани предмети од Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција а за 1(еден) од испитаниците или 3,3 % постапувал Хелсиншкиот комитет. Додека, пак, Народниот правобранител и невладините организации кај овие испитаници не иницирале предмети.

Графикон бр.1: Од кои механизми биле иницирани предмети за наводна употреба на сила?

Од графиконот јасно се гледа дека кај најголем број од испитаниците не се поведени постапки/иницирани предмети кај формалните и неформалните механизми на контрола, резултатите

укажуваат дека униформираните полициски службеници и полициските службеници знаат да постапуваат стручно, законито и професионално.

Табела бр.2: Какви последици настанале од примената на полициските овластувања?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Без посл.	24	80,0	80,0	80,0
	Тел. Повр.	6	20,0	20,0	100,0
	Total	30	100,0	100,0	

На прашањето какви последици настанале од примената на полициските овластувања и средства на присилба врз лицата над кои се применети од понудените 5 (пет) одговори, од фреквенцијата јасно се гледа дека 24 (дваесет и четири) испитаници или дури 80 % се изјасниле дека се без последици а 6 (шест) или 20 % се изјасниле дека се со телесни повреди. На понудените одговори - тешки телесни повреди, настапила смрт или ниту едно од посочените не се изјаснил ниту еден од испитаниците. Од добиениот резултат се донесува констатација дека многу голем број од испитаниците кои се изјасниле по ова прашање е дека при преземањето на службени мерки и дејствија не настанале последици а во помал дел настанале со последица - телесни повреди. Ова укажува дека униформираните полициски службеници и полициски службеницизнаат да постапуваат при преземање на полициски дејствија, а да не предизвикаат сериозни последици.

На прашањата „Дали во текот на Вашето полициско работење сте биле омаловажени/нападнати/спречени во вршење на службени дејствија?“ за да се истражи дали има статистички значајна разлика меѓу униформираните полициски службеници и полициските службеници во одговорите на прашањата е употребен **Chi-Square Tests**. Пирсоновиот χ^2 – квадрат, служи да се востанови разлика меѓу една биполарна, или дихотомна варијабла во однос на друга која се распрснува во три, четири или повеќе категории.⁷⁸

Crosstab

Count

		Омаловажување		
		Да	Не	Total
Работна позиција	Унифо.	7	11	18
	П служ	1	11	12
Total		8	22	30

Од кростабулацијата може јасно да се види дека од вкупно 18 (осумнаесет) униформирани полициски службеници 7 (седум) од нив биле омаловажувани а 11 не биле. Додека, пак, од 12 (дванаесет) полициски службеници само 1 (еден е омаловажуван) а 11 (единаесет) не биле омаловажувани во текот на полициското работење.

⁷⁸Мојаноски, Цане, „Методологија на безбедносните науки“, Аналитички постапки, Скопје, 2015 година, стр. 359.

Табела бр.3: Омаловажувани униформирани полициски службеници и полициски службеници во полициското работење

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2- sided)	Exact (2-sided)	Exact (1-sided)
Pearson Chi-Square	3,438 ^a	1	,064		
Continuity Correction ^b	2,053	1	,152		
Likelihood Ratio	3,854	1	,050		
Fisher's Exact Test				,099	,073
Linear-by-Linear Association	3,323	1	,068		
N of Valid Cases	30				

a. 2 cells (50,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3,20.

b. Computed only for a 2x2 table

Од добиените резултати во табела бр.1. може да се констатира дека Pearson Chi-Square изнесува $\chi^2 = 3,438$ не е значаен затоа што асимптотичноста со $IG=0.064$ е поголема од граничната (0,05) вредност.

Табела бр. 4: Дали сте биле нападнати во текот на полициското работење?

Crosstab

Count

		Нападнати		
		1	2	Total
Работна позиција	УПС	4	14	18
	ПС	1	11	12
Total		5	25	30

Од кростабулацијата може јасно да се види дека од вкупно 18 (осумнаесет) униформирани полициски службеници 4 (четири) од нив биле нападнати а 14 не биле. Додека, пак, од 12 (дванаесет) полициски службеници само 1 (еден) е нападнат а 11 (единаесет) не биле нападнати во текот на полициското работење.

Табела бр. 5: Нападнати униформирани полициски службеници и полициски службеници во полициското работење

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2- sided)	Exact (2-sided)	Exact (1-sided)
Pearson Chi-Square	1,000 ^a	1	,317		
Continuity Correction ^b	,250	1	,617		
Likelihood Ratio	1,080	1	,299		
Fisher's Exact Test				,622	,318
Linear-by-Linear Association	,967	1	,326		
N of Valid Cases	30				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,00.

b. Computed only for a 2x2 table

Од добиените резултати во табела бр. 2 може да се констатира дека Pearson Chi-Square изнесува $\chi^2 = 1,000$ не е значаен затоа што асимптотичноста со $IG=0,317$ е поголема од граничната (0,05) вредност. Значи добиените одговори од униформираните полициски службеници и полициските службеници значајно не се разликуваат.

Табела бр. 6: Дали сте биле спречени во вршење на служба?

Crosstab

Count

		Спречени		
		1	2	Total
Работна позиција	УПС	5	13	18
	ПС	2	10	12
Total		7	23	30

Од кростабулацијата може јасно да се види дека од вкупно 18 (осумнаесет) униформирани полициски службеници 5 (пет) од нив биле спречени а 13 (тринаесет) не биле. Додека, пак, од 12 (дванаесет), 10 (десет) полициски службеници се спречени а само 2 (двајца) не биле спречени во текот на полициското работење при примена на полициските овластувања и средства на присилба.

Табела бр. 7: Спречени униформирани полициски службеници и полициски службеници во полициското работење

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. sided)	(2- Exact Sig. Exact (2-sided)	Sig. Exact (1-sided)
Pearson Chi-Square	,497 ^a	1	,481		
Continuity Correction ^b	,070	1	,792		
Likelihood Ratio	,513	1	,474		
Fisher's Exact Test				,669	,403
Linear-by-Linear Association	,480	1	,488		
N of Valid Cases	30				

a. 2 cells (50,0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2,80.

b. Computed only for a 2x2 table

Од добиените резултати во табела бр. 3 може да се констатира дека Pearson Chi-Square изнесува $\chi^2=0,497$, не е значаен затоа што асимптотичноста со $IG=0,481$ е поголема од граничната (0,05) вредност. Значи добиените одговори од униформираните полициски службеници и полициските службеници значајно не се разликуваат, тоа укажува дека подеднакво и униформираниот и цивилниот дел се соочуваат со спречувања во полициското работење.

Пирсоновиот коефициент на корелација е еден од најприменуваните и е најдобриот што ја утврдува поврзаноста помеѓу две појави. За да биде применет Пирсоновиот коефициент на корелација,

како мерка за здружување меѓу променливите x и y, неопходно е да се исполнети определени услови.⁷⁹

Според прашањето од анкетниот прашалник кое е поставено во Ликертова скала:

- Полициските службеници треба постојано да се запознаваат со законските прописи,
- Правилната примена на полициски овластувања и средства на присилба дава чувство на сигурност и професионалност,
- Јавноста е вознемирена за настани каде што има злоупотреба на полициски овластувања и средства на присилба,
- Со успешни акции од МВР се враќа довербата на граѓаните за полицијата и
- Средината во која живеете и работите е безбедна.

Табела бр. 8: Пирсонов коефициент на корелација

Correlations

		Правилна примена	
		Правилна примена	Доверба
Правилна примена	Pearson Correlation	1	,403*
	Sig. (2-tailed)		,027
	N	30	30
Доверба	Pearson Correlation	,403*	1
	Sig. (2-tailed)	,027	
	N	30	30

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

⁷⁹Мојаноски, Цане, „Методологија на безбедносните науки“, Аналитички постапки, Скопје, 2015 година, стр. 303.

Табела бр. 9: Пирсонов коефициент на корелација

Correlations

		Доверба	Јавноста	Правилна примена
Доверба	Pearson Correlation	1	,370*	,403*
	Sig. (2-tailed)		,044	,027
	N	30	30	30
Јавноста	Pearson Correlation	,370*	1	-,159)
	Sig. (2-tailed)	,044		,402
	N	30	30	30
Правилна примена	Pearson Correlation	,403*	-,159)	1
	Sig. (2-tailed)	,027	,402	
	N	30	30	30

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Вредноста на Пирсоновиот коефициент на корелација е 0,403 која според значењето на степените на корелација според Гарет (Гаретово правило), резултатот укажува на ниска корелација на двете варијабли.⁸⁰ Статистичката постапка ANOVA ќе ни овозможи да добиеме резултат колкаво влијание има образованието врз мислењето на униформираните полициски службеници и полициски службеници врз нивните одговори во анкетниот прашалник, според видот на образование и запознавање на законски прописи, вкрстување на варијабли.

⁸⁰Мојаноски, Цане., „Методологија на безбедносните науки“, Аналитички постапки, Скопје, 2015 година, Табела бр.44, Значење на степените на корелација спорет Гатер, стр. 306

Табела бр. 10: ANOVA

Запознавање ЗП

	Sum	of			
	Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1,800	2	,900	5,400	,011
Within Groups	4,500	27	,167		
Total	6,300	29			

Во табелата ANOVA вредноста Sig 0,011 е помала од 0,05 при што можеме да заклучиме дека постои значајна разлика меѓу средните вредности на зависната променлива во групите.

Со ова не може да се тврди која група се разликува од другите групи, тоа ќе се согледа во следната табела Mutliple Comparison. Во неа може да се читаат резултатите само тогаш кога разликата во табелата ANOVA е статистички значајна, односно кога вредноста на SIG е помала од 0,05, поточно укажуваат на разликите меѓу групите. Во оваа табела тие вредности се означени со (*) и за нив може да се констатира дека резултатот на некои групи е статистички значаен.

Табела бр. 11: Такиев тест

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Запознавање ЗП

						95	%
						Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
(I)	(J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Lower Bound	Upper Bound	
Tukey HSD	Средно	Вишо	-,667)	,272	,053	-1,34)	,01
		Високо	-,500)*	,167	,015	-,91)	-,09)
	Вишо	Средно	,667	,272	,053	-,01)	1,34
		Високо	,167	,255	,791	-,46)	,80
	Високо	Средно	,500)*	,167	,015	,09	,91
		Вишо	-,167)	,255	,791	-,80)	,46

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

Од табелата е јасно дека статистички значајно се разликуваат одговорите на испитаниците кои се со средно образование од оние кои имаат високо образование во однос на прашањето „Дали мислите дека треба постојано запознавање со законските прописи”

Табела бр.12: ANOVA Грижа на претпоставен и образование
Грижа на претпоставени

Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
----------------	----	-------------	---	------

Multiple Comparisons

Dependent Variable: Запознавање ЗП

						95	%
						Confidence Interval	
						Lower	Upper
	(I)	(J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	Bound	Bound
Tukey HSD	Средно	Вишо	-,667)	,272	,053	-1,34)	,01
		Високо	-,500)*	,167	,015	-,91)	-,09)
	Вишо	Средно	,667	,272	,053	-,01)	1,34
		Високо	,167	,255	,791	-,46)	,80
	Високо	Средно	,500)*	,167	,015	,09	,91
		Вишо	-,167)	,255	,791	-,80)	,46
Between Groups		77,533	2	38,767	4,761	,017	
Within Groups		219,833	27	8,142			
Total		297,367	29				

Статистичката постапка ANOVA ќе ни овозможи да добиеме резултат - колкаво влијание има образованието врз мислењето за грижата на претпоставените врз униформираниите полициски службеници и полициски службеници врз нивните одговори во анкетниот прашалник. Во табелата ANOVA вредноста Sig 0,017 е помала од 0,05 при што

можеме да заклучиме дека постои значајна разлика меѓу средните вредности на зависната променлива во групите.

Со ова не може да се тврди која група се разликува од другите групи, тоа ќе се согледа во следната табела Multiple Comparison. Во неа може да се читаат резултатите само тогаш кога разликата во табелата ANOVA е статистички значајна, односно кога вредноста на SIG е помала од 0,05, поточно укажуваат на разликите меѓу групите. Во оваа табела тие вредности се означени со (*)

Табела бр.13: Такиев тест

Multiple Comparisons

Грижа на претпоставени

Tukey HSD

(I)	(J)	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95 % Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Образование	2	-3,556)	1,902	,167	-8,27)	1,16
	3	-3,500)*	1,165	,015	-6,39)	-,61)
2	1	3,556	1,902	,167	-1,16)	8,27
	3	,056	1,779	,999	-4,36)	4,47
3	1	3,500)*	1,165	,015	,61	6,39
	2	-,056)	1,779	,999	-4,47)	4,36

*. The mean difference is significant at the 0.05 level.

4. Заклучок

Поради поставеноста на прашалникот за испитување на поставените хипотези се поставија вкрстени прашања од зависни и независни

варијабли при примена на квантитативен метод. Заради постоењето на независните варијабли кои се вкрстени со зависните варијабли добиени се нови сознанија кои укажуваат на пошироко објаснување на причинско- последичната поврзаност помеѓу нив. Во однос на истото добиени се следниве заклучоци:

- Врз приодот, насоката и содржината во работата на полициските службеници влијае правната рамка (закони, правилници, уредби и слично) со која е регулирана полициската служба во Министерството за внатрешни работи (првата поединечна хипотеза), во целост се потврди со резултатите од истражувањето дека образованието е услов за правилна и доследна примена на законските прописи во МВР;
- Врз приодот, насоката и содржината на полициските службеници влијае и полициското раководење од страна на полициските старешини во хиерархиската поставеност (втората поединечна хипотеза), во целост се потврдува дека униформираните полициски службеници и полициските службеници ја ценат и грижата на претпоставените;
- Ако преку примената на полициските овластувања и средства за присилба ефикасно се спречува криминалитетот и се одржува стабилен јавен ред и мир, тогаш се зголемува чувството на безбедност кај граѓаните (третата поединечна хипотеза), во целост се потврдува бидејќи од истражувањето добивме резултат дека со правилната примена на полициските овластувања и средства на присилба се враќа довербата кај граѓаните;
- Доколку полициските службеници ги проценуваат ситуациите во кои треба да ги извршат обврските и задачите, ќе ги применат соодветните полициски овластувања и средства на присилба а во интерес на човековите слободи и права, (четвртата поединечна хипотеза) и оваа хипотеза е потврдена во однос на примената, знаењето и искуството кое

го стекнале во текот на службата и можат да постапат во разни ситуации во полициското работење;

- Довербата на граѓаните во полицијата и ефикасноста во заштитата на човековите слободи и права, зависи од доследната примена на полициските овластувања и средствата за присилба, во целост е потврдена вистинитоста на главната хипотеза од истражувањето, полициските овластувања и средства на присилба знаат како и кога да ги применат униформираните и неуниформираните полициски службеници;
- Во согласност со механизмите на контрола (формална и неформална) над припадниците во МВР, од истражувањето се прикажани резултати од кои заклучуваме дека за незаконски и непрофесионални постапувања се иницирани предмети таму каде што наводите во поплаките/претставките се основани и изречени се санкции (укажување со предупредување, дисциплинска постапка, прекршок или кривично дело) и
- Од спроведеното истражување се потврди целта на истражувањето дека полициските службеници доследно ги применуваат полициските овластувања и средства за присилба и најважно е што се зголемува довербата кај граѓаните а со цел заштита на основните човекови слободи и права.
- Има уште многу нови прашања, дилеми и идеи и во поблиска иднина се надевам дека ќе бидат истражени и користени во општеството за подобрување на доследната примена на полициските овластувања и средства на присилба а во интерес, пред сè, на граѓаните и нивните слободи и права.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Камбовски, Владо, „Компатибилност на законски дозволената употреба на огнено оружје и на испитувањето на нејзината основаност со Европската конвенција за човекови права и практиката на Европскиот суд за човекови права. Надворешен надзор на органите за спроведување на законот. Анализа на меѓународни стандарди, домашно законодавство, механизми, институции и практика“, Скопје, 2007 година,
2. Мојаноски, Цане, „Методологија на безбедносните појави“, Аналитички постапки, Скопје, 2015 година,
3. Просароска, Жаклина, „Меѓународно научно списание“, Безбедност 2019 година,
4. Стојановски, Трпе, „Полицијата во демократско општество“, Штип, 1997 година,
 - Закон за полиција, („Службен весник на РМ“, бр.114/06),
 - Закон за полиција – пречистен текст, Скопје март, 2015 година,
 - Кривичен законик пречистен текст, Скопје, февруари 2019 година,
 - www.mvr.gov.mk,
 - <http://ombudsman.mk/upload/Godisni%20izvestai/GI-2020/GI-2020.pdf>

БЕЗБЕДНОСНИТЕ И АДМИНИСТРАТИВНИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ ЗА ГРАЃАНИТЕ ОД ПАЃАЊЕТО ГРАНКИ И ДРВЈА

м-р Младен Трајков,

МВР, Центар за обука, пензиониран виш полициски советник-обучувач,
mladen.trajkov@gmail.com

Деан Николов, главен советник во Одделение за прекршоци - Велес,
МВР на РСМ, nikolovdean@gmail.com

АПСТРАКТ

Преку содржините на трудот „Безбедносните и административните предизвици за граѓаните од паѓањето гранки и дрвја“, направен е обид за анализирање на предизвиците со кои се соочуваат граѓаните од овој сè позачестен безбедносен проблем. На почетокот во воведот е дадена причината поради која е подготвен трудот и целта која се сака да се постигне. Во првата глава, Основи за покренување на оштетно побарување од предизвиканите штети од паднати гранки и дрвја, претставени се правните и осигурителните основи за покренување на одредена постапка за надоместок на причинетата штета, во втората глава се претставени административните предизвици со кои се судрува граѓанинот при покренување на оштетното побарување, потоа следи студија на случај каде се опфатени сите предизвици за едно покренато оштетно побарување кои се опфатени во судската постапка, потоа следуваат заклучните согледувања и на крајот е користената литература.

Клучни зборови: паднато дрво, штета, осигурување, судска постапка.

SECURITY AND ADMINISTRATIVE CHALLENGES FOR THE CITIZENS FROM THE FALL OF BRANCHES AND TREES

ABSTRACT

Through the contents of the paper „Safety and administrative challenges for citizens from falling branches and trees“, an attempt was made to analyze the challenges faced by citizens from this increasingly common safety problem. to achieve. The first chapter presents the grounds for initiating a claim for damages from the caused damages from fallen branches and trees, presents the legal and insurance grounds for initiating a certain procedure for compensation of the caused damage, the second chapter presents the administrative challenges faced by the citizen when initiating the damaged claim , follows a case study which covers all the challenges for a claim for damages that are covered in the court proceedings, the following are the concluding observations and at the end is the used literature.

Keywords: fallen tree, damage, insurance, litigation.

ВОВЕД

Зачестените временски непогоди и сè она што тие го носат со себе, се сè поголемите безбедносни проблеми за граѓаните од повеќе причини: силни ветрови, дождови, град со невреме и поплави од поголеми и помали размери. Токму, како основна причина се наведуваат климатските промени од чиито последици се јавуваат и ваквите досега невидени невремиња, со разорни штетни последици за граѓаните и нивниот имот а неретко одземаат и голем број на животи. Штетните последици се однесуваат на штети кои се нанесуваат на земјоделството, рибарството, транспортот, сообраќајот, семејните и колективните

објекти за домување, училиштата, јавните и приватните објекти но и големи штетни последици врз патнички, товарни и друг вид на превозни средства. Токму тие проблеми кои потоа ги имаат граѓаните со наплатата на штетните последици кои тие ги претрпеле од разни невремиња, неажурното работење на јавните претпријатија и друго е мотивирачкиот фактор кој го испровоцира спроведувањето на едно мало истражување на овој безбедносен феномен. Целта која сакаме да ја постигнеме е навремено да им укажеме и на државните институции и на граѓаните на што да посветат внимание при вакви случаи а, истовремено, предлагаме и нудиме решенија за намалување и полесно разрешување на овие граѓански проблеми. Особено е значајно да утврдиме дали ја научивме лекцијата од тоа што го преживеавме до сега и да го превенираме она што може да ни се случи во иднина. Во трудот се користени повеќе општи научни методи: статистичкиот, компаративниот, дескриптивниот, каузалниот и методот на студија на случај (case study).

1. ОСНОВИ ЗА ПОКРЕНУВАЊЕ ОШТЕТНО ПОБАРУВАЊЕ ОД ПРЕДИЗВИКАНИ ШТЕТИ ОД ПАДНАТИ ГРАНКИ И ДРВЈА

Речиси при секоја поголема временска непогода: силен ветер, дожд, град, поплави и слично, доколку е зафатено некое населено место неминовно е со себе да донесе и огромни безбедносни проблеми. Причина повеќе за ваквата констатација се: неисчистените одводни шахти, несобраниот лист кој е паднат од дрвјата, неисчистените или исчистените и повторно потрупани отворени канали со смет од несовесните граѓани (нема одговорни, нема институционален одговор), до кога вака ќе ни се случува, тоа никој не знае. Бидејќи историјата во поново време се повторува многу зачестено, би сакале да направиме неколку компарации

преку една ретроспектива на случувања. На прво место би биле поплавите во Скопје (населените места: Стајковци, Сингелиќ - Ченто, Смилковци, Брњарци и Арачиново од 6 август 2016 година, кога *погинаа 21 лице и 56 беа повредени* а за штетите на имотот да не зборуваме)⁸¹. Но, не се само поплавите, туку и пожарите од поголеми размери се разорни како за животната средина така и за граѓаните а се случија во поголеми размери во 2017⁸² и последните во 2021 година низ цела Македонија, но особено деструктивни беа во Малешевскиот Регион околу 2 и 3 август како и во поширокото подрачје на државата, заради што од страна на Владата на Република Северна Македонија на 95. седница одржана на 6.8.2021 година е прогласена *кризна состојба* во траење од 30 дена⁸³. Примери има многу, но, ние би посочиле само неколку кои се интересни за нашиот труд:

Пример бр.1.

Невреме во Скопје: паднати дрвја, оштетени автомобили, поплавени улици (9.6.2018)⁸⁴. Фотографија која е заедно со текстот.

⁸¹ <http://www.mvr.gov.mk/vest/2412> (пристапено на 7.8.2016) и <http://www.mvr.gov.mk/vest/2413>

(пристапено на 8.8.2016),

⁸² Повеќе може да се види кај Младен Трајков, Пожарите и еколошката свест, Годишник на Полициската академија – Скопје, 2007-2008, стр. 245,

⁸³ <https://vlada.mk/node/26122> (пристапено на 5.8.2021),

⁸⁴ <https://www.aa.com.tr/mk/%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%B0%D0%BD/%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%98%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%80%D0%B2%D1%98%D0%B0%D0%BE%D1%88%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8/1170350> (пристапено на 9.6.2018).

Пример бр. 2.

*Падна дрво во Општина Центар, оштети неколку возила (6.8.2021)*⁸⁵, со приложена фотографија

Пример бр. 3.

*Дрво падна врз три автомобили кај Зелен пазар (5.8.2021)*⁸⁶ со прилог фотографија

⁸⁵ <https://nezavisen.mk/padna-drvo-vo-centar-oshteti-nekolku-vozila/> (пристапено на 6.8.2021).

⁸⁶ <https://libertas.mk/drvo-padna-vrz-tri-avtomobili-ka-zelen-pazar/> (пристапено на 6.8.2021).

Пример бр. 4.

И Средното хемиското училиште настрада од ветрот (27.2. 2020)⁸⁷ со прилог фотографија.

Примери за вакви штети има низ целата држава но и насекаде низ светот. Кај нас после невремето започнува *граѓанската и институционалната непогода (голгота)* која трае и трае со години низ институционалните лавиринти на државата, без намера некој конечно да стори нешто и да им го олесни животот на оштетените граѓани. Но, да одиме по ред со објаснувањето на **постапката за обесштетување на оштетените граѓани.**

1. Прво, граѓанинот ја пријавува штетата во МВР (полиција на тел. 192-122) или лично ја пријавува во подрачната единица од каде што на самото место на случувањето на штетата „треба“ да излезат полициски службеници, да го документираат настанот и задолжително да го фотографираат оштетениот објект, возило и слично и да состават писмен записник;

⁸⁷ <https://360stepeni.mk/foto-i-srednoto-hemisko-uchilishte-nastrada-od-vetrot/> (пристапено на 27.2.2020).

2. За предизвиканата штета доколку е предизвикана на осигурено ПМВ, ТМВ, автобус, земјоделска површина, индустриски објект, воздухоплов или друг имот, задолжително се известува осигурителната компанија чијшто агент е должен да излезе на самото место на случувањето, да ја документира и констатира штетата и да сочини записник за предизвикана и пријавена штета;
3. Оштетениот, индивидуално доколку има барем елементарно знаење за фотографирање, неопходно е и самостојно да ја фотографира штетата од сите страни од подалеку и од поблиску и да ги зачува фотографиите кои ќе му користат за обесштетувањето (во постапката);
4. Задолжително да поднесе барање до (УХМР) Управата за хидрометеоролошки работи за утврдување на силата на ветерот, документ којшто му е неопходен за поднесување на оштетното побарување, поточно, да знае против кого треба да биде поднесено оштетното побарување;
5. Во непосредната околина, доколку има повеќе суви дрвја или суви гранки да ги фотографира со заднината на неговата штета што ќе му послужи како доказ за неажурното и ненавременото одржување на парковите, зеленилото и дрворедите од страна на задолженото јавно претпријатие;
6. Да ги провери општите услови за осигурување, кои ќе му овозможат да се информира до кого да го упати оштетното побарување и **„задолжително ангажирање на стручен адвокат од областа“**
7. Подготвеност на оштетениот за водење на постапка која вообичаено би траела помеѓу 3 и 5 години, со крајно неизвесен завршеток, подготвеност за плаќање покрај на својата штета и на

предизвиканите трошоци: судски, адвокатски, трошоци за вештачења, нотарски и други трошоци.

Сите овие точки кои се опфатени во објаснување на постапката, пред и за време на отпочнувањето на поведувањето на судската постапка за надоместување на штетата, подоцна може да бидат дополнети и со **соодветни вештачења** од соодветни институции кои се занимаваат со спроведување на судски вештачења од дадената област. Кога станува збор за основата за покренување на оштетно побарување: прво е причинетата штета на граѓаните, второ, осигурувањето⁸⁸ на нивниот имот и обврските кои произлегуваат од тој договорен однос и трето, надоместување на предизвиканата штета и штетните последици во соодветен финансиски износ (според процената на штетата и одлуката на осигурителната компанија и судот). За оваа цел на интернет-страницата на ЈП „Паркови и зеленило“, може да се пронајде следниов совет⁸⁹:

Постапка за обесштетување при вршење на активности од дејност:

Постапка при паднато дрво или гранка

Во случај на паднато дрво или гранка, постапката е, прво, да се извести МВР и да се направи увид и полициски записник на местото на настанот за констатација на состојбата. Потоа, самиот оштетен

⁸⁸ **Осигурувањето** е институција која ги надоместува штетите настанати во општеството, во стопанството и кај луѓето, како последица на деструктивните дејства на природните сили и несреќни случаи, Ристо Фотов, Катерина Фотова, Осигурување, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, 2014, стр. 12.

⁸⁹ Достапно на следниов линк: <https://parkovi.com.mk/parkovski-elementi/> (пристапено на 24.11.2021).

прави фотографии како доказ (доколку е во можност) и доаѓа во Дирекцијата на претпријатието да го пријави настанатиот случај. Потоа се прави Пријава на штетата која ја подготвува лицето за осигурување од ЈП „Паркови и зеленило“, и се доставува до осигурителната компанија со која е склучен договор за обесштетување. **Обесштетувањето се врши само во случај кога за тоа дрво има добиено Решение за сечење од Секторот за комунални работи на Град Скопје.**

Покрај погоре претставената постапка ќе ја претставиме и постапката за сечење и кастрење на дрвја и гранки, која е преземена од интернет-страницата на ЈП „Паркови и зеленило“ - Скопје⁹⁰.

Постапка за сечење и кастрење дрвја и гранки:

– Физичко/правно лице поднесува Барање до Град Скопје – Сектор за комунални работи.

(Барање за сечење (корнење-кастрење) на дрвја, грмушки и жива ограда на јавна или дворна површина)

– Стручни лица со увид на самото место ја утврдуваат состојбата и потребата за сечење, односно кастрење на дрвото и донесуваат решение.

– ЈП „Паркови и зеленило“ – Скопје ја најавува активноста во Град Скопје и релевантната општина и постапува според издаденото решение.

Постапката се извршува според член 29 од Законот за урбано зеленило (бр. 08-371/1 од 15.1.2018 год.).

⁹⁰ Достапно на следниов линк: <https://parkovi.com.mk/parkovski-elementi/> (пристапено на 24.11.2021).

Член 29

(1) Постапката за утврдување на потребата за сечење, односно кастрење на оштетено дрво, како и за дрво за кое надлежната служба ќе утврди потреба за негово сечење, односно кастрење, започнува со барање на физичко, правно лице или по службена должност.

(2) Врз основа на поднесеното барање од ставот (1) на овој член, општината или Градот Скопје се должни да донесат решение со кое ќе ја утврдат потребата за сечење, односно кастрење на оштетеното дрво, и на видливо место се обележува дека дрвото е за сечење или кастрење со црвена боја на височина од 130 сантиметри (сечење: „С“ или кастрење: „К“).

(3) Со решението од ставот (1) на овој член се определува извршителот и рокот во кој истото ќе се спроведе, во согласност со Правилникот од членот 12 став (3) од овој Закон.

(4) Против решението од ставот (3) на овој член може да се поднесе жалба до Министерството за животна средина и просторно планирање.

– При временска непогода или во друг случај кога има паднати дрвја на коловоз или јавна површина, по дојава на Центарот за управување со кризи екипата на секторот Дрвореди излегува на терен и го отстранува дрвото.

2. Административните предизвици при покренување оштетно побарување

Најчести предизвици за граѓаните кои претрпеле одредена штета се неколку:

- Немање склучено осигурителен договор за заштита на својот имот преку соодветна *полиса за осигурување*⁹¹;
- Доколку и склучат договори, *осигурителните агенти не им ги даваат однапред договорите да ги проучат*, туку во моментот на склучувањето на договорот им се дава договорот само на потпис и со тоа работата е завршена, а потоа и да го прочита граѓанинот договорот и да види нешто за што не бил информиран нема враќање назад;
- Посебен проблем е членот 5 од *Општи услови за осигурување од општа одговорност* - со наслов Почеток и крај на осигурителното покритие, каде што осигурителната компанија ги *мами осигурениците* со следново: „(1)Обврската на осигурувачот од договорот за осигурување започнува после 24 часот од денот кој е наведен во полисата на почетокот на осигурувањето и ако премијата е платена до тој ден, односно после 24 часот од денот кога премијата е платена, ако не е поинаку договорено.
- (2) Обврската на осигурувачот завршува по истекот на 24 часот на денот кој е наведен во полисата како ден на завршување на осигурувањето“. Секако дека ова е проблематично и определено

⁹¹ **Полиса за осигурување** – документ за склучен договор за осигурување, писмена исправа за договорот за осигурување што осигурувачот му ја издава на осигуреникот и кој се смета за составен дел од договорот за осигурување, според Општите услови за осигурување од општа одговорност објавени во ЕВРОИНС осигурување.

и со Законот за облигациони односи⁹² во членот 69 став 1 каде се вели: „Рокот определен во денови започнува да тече првиот ден по настанот од кој се смета рокот, а завршува со истекот на последниот ден од рокот“. Проблематичноста произлегува од следново, на пример: ако денес во 9 часот ние како граѓани сме склучиле договор за осигурување, а во попладневните часови настанува невреме и го оштетува нашето возило за кое сме склучиле договор со денешен датум, осигурителната компанија ќе го третира нашето возило за неосигурено според членот 5 од општиот договор (иако истиот ден сме склучиле договор и сме го платиле осигурувањето). Во овој случај, заради несоодветното законско решение, кое е прекопирано и во Општи услови за осигурување од општа одговорност, без заштита на странката-осигуреникот, иако во Законот за облигациони односи во членот 4 е предвидена рамноправност на учесниците во облигациониот однос (постои законска контрадикторност или нелогичност).

- Во правниот систем во државата роковите почнуваат да течат од моментот на склучување и заверка на договорите а со тоа и правата и обврските на осигуреникот ако тоа е така предвидено во законот или од моментот на уплатата која е договорена. Во овој случај постои дури и законска нелогичност која странката ја условува со отпочнување на обврските на осигурителната компанија после 24 часот, од денот на склучување на договорот, што, од друга страна, претставува дури и контрадикторност со

⁹² Закон за облигационите односи, редакциски пречистен текст, кој ги опфаќа службените весници на Република Македонија од бр. 18/2001 до 123/2013 и Одлука на Уставен суд на РМ У. бр. 121/2001 објавена во „Службен весник на РМ“, бр. 78/01 и Одлука на Уставен суд на РМ У. бр. 67/2002 објавена во „Службен весник на РМ“, бр. 59/02.

Уставните одредби на рамноправност и законитост во постапката и заемните односи на странките.

- Предизвици кои произлегуваат при комуникација со надлежните институции: ЈП „Паркови и зеленило“ - Скопје, ЈП „Комунална хигиена“ - Скопје, со осигурителните компании со кои јавните претпријатија имаат склучено **договори за осигурување од ризик на одговорност од вршење дејност** (по Програма за изградба, одржување и користење на јавни зеленила на подрачјето на Град Скопје), како и штети од паднати дрвја со решение од Секторот за комунални работи за Град Скопје. Овде е многу индикативна Програмата, одржливоста, спроведувањето и многу други обврски кои се формализирани на штета на граѓаните. Има безброј примери, исушени - изумрени дрвја низ градот, покрај улиците, на паркинзите, до самите велосипедски патеки, пред зградите и каде ли уште не, кои претставуваат секојдневна опасност и ја нарушуваат безбедноста на граѓаните, нивниот живот и имот, за кои надлежните ниту имаат слух ниту, пак, нешто преземаат да ги отстранат и на тој начин да ја намалат опасноста и ризикот од евентуално загрозување на безбедноста на граѓаните и нивниот имот.

3. СТУДИЈА НА СЛУЧАЈ (CASE STUDY)

Во овој дел ќе направиме студија на случај (case study) на следниов настан.

На 29 декември 2014 година во Скопје на улица Теодосиј Гологанов во Општина Карпош, дошло до кршење на зимзелено дрво „цедрус“ и истото паднало врз возило марка „субару форестер“ со

скопски регистарски ознаки при што е предизвикано оштетување на возилото. Причината за паѓањето на дрвото, најверојатно, бил ветерот и паѓањето на снегот во текот на ноќта на 28. и 29 декември 2014 година. Од страна на оштетениот во постапката - тужителот, било пријавено оштетување во МВР-ПС од ОН Карпош Скопје на 29.12.2014 година, истовремено, тужителот ја известил и осигурителната компанија ЕВРОИНС ОСИГУРУВАЊЕ од Скопје, за процена на оштетувањето на моторното возило. Притоа бил составен комисиски записник за штета со ознака OD00150001 од 2.1.2015 година. Од страна на осигурителната компанија на 19.2.2015 година тужителот е известен дека *се одбива неговото барање за надоместок на штета*. Образложението за одбивањето е дека во тој период имало *елементарна непогода и кризна состојба*⁹³ која го исклучува обесштетувањето. Заради свое обесштетување тужителот покренал, преку својот полномошник, судска постапка пред Основен суд Скопје II - Скопје, бр.4МАЛВТС-22/16. Заради тоа, од страна на полномошникот на тужителот-адвокатот е побарано известување од *Центарот за управување со кризи* од каде е

⁹³ **Прогласување на кризна состојба:** Прибирање на податоците и информациите за настанот, проверка на веродостојноста, нивното селектирање, обработка и следење на состојбата на територијата (ЦУК и субјекти во СУК). Проценување на ризиците и опасностите по безбедноста (**Група за процена**). Предлагање кризна состојба до **Управувачкиот комитет** (еден функционер кој раководи со орган на државната управа, член во ИК, раководителот на ГП или директорот на ЦУК). Подигање на степенот на загроеноста на повисоко ниво (за прогласување на кризна состојба) – **предлог од Управувачкиот комитет до Владата на РМ. Прогласување кризна состојба и активирање на механизмите за нејзино разрешување со употреба на ресурсите на органите на државната управа, општините на Градот Скопје (Влада на РМ)**. Обезбедување на претставници на институциите за 24/7 работа во Главниот штаб за управување со кризи и експерти во ОПЦЕН на ЦУК. Раководењето со активностите за справувањето со кризната состојба (**Главниот штаб за управување со кризи и регионалните штабови за управување со кризи**). Урим Вејсели, Драги Тарчуговски, Роберт Ристески, Петре Наков, Гордана Наумовска, Александар Главинов, **Стандардни оперативни процедури за комуникација, координација и соработка помеѓу субјектите од системот за управување со кризи во прогласена кризна состојба** – трето дополнето издание, Центар за управување со кризи, Скопје, 2016, стр.15.

добиеен одговор дека во текот на критичната ноќ 28/29.12.2014 година, **нема прогласено кризна состојба** и дека Центарот **не располага со податоци дека е прогласена елементарна непогода**. Како дополнување на оваа состојба од страна на полномошникот на тужителот-адвокатот побарано е известување од Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство – Управа за хидрометеоролошки работи, од каде е добиено известување бр. 09-1702/3 од 11.8.2015 година, во кое се објаснети врнежите на снег и снежната покривка по временски периоди за критичната ноќ 28/29.12.2014 година и дека според **анемографот**⁹⁴ бил регистриран **олуен ветер** од север-северозападен правец во одреден временски интервал чијашто **максимална брзина достигувала до 66,60 км/час** (измерен со мерниот инструмент - анемограф а се пресметува според Бофоровата скала)⁹⁵ а снежната покривка во 07:00 часот била 12 см. Токму заради ваквата состојба, судот го одбил барањето за надоместок на штета од ЈП „Паркови и зеленило“ а го прифатил барањето против првотужениот осигурителната компанија ЕВРОИНС ОСИГУРУВАЊЕ од Скопје.

Одбивањето на барањето за надоместок на штета од страна на ЈП „Паркови и зеленило“ е сторено бидејќи тие имале склучено **договор – полиса, со која се осигуруваат од одговорност од вршење на дејност по Програмата за изградба, одржување и користење на јавни зелени површини на подрачјето на Град Скопје**⁹⁶, како и штетите

⁹⁴ Ристо Ѓ. Кукутанов, Метеорологија, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, АНЕМОГРАФ - инструмент којшто служи за графичко одбележување на големината, силата на компонентите на ветерот, стр. 156-158.

⁹⁵ Бофоровата скала може да се види кај Ристо Ѓ. Кукутанов, Метеорологија, Универзитет „Гоце Делчев“-Штип, Земјоделски факултет, 2014, стр. 163-164.

⁹⁶ Годишната оперативна програма се донесува од Советот на Град Скопје на седница во текот на месец декември од тековната година за идната година денес е актуелна: Годишна оперативна програма за подигање и одржување на зеленилото на подрачјето на Градот Скопје за 2021 година која е достапна на нивната интернет-страница <http://parkovi.com.mk/wp-content/uploads/2021/01/Godishna-operativna-programa-za->

предизвикани од паднати дрвја со решение од Секторот за комунални работи на Град Скопје. Значи, оштетениот немало да биде обесштетен доколку била прогласена елементарна непогода или доколку за сечењето на дрвото претходно не било донесено **решение за сечење од Секторот за комунални работи на Град Скопје.** За конкретниот настан е подготвено машинско вештачење од вешто лице, кое било разгледувано при носење на пресудата но, истовремено, и по барање на второтужениот ЈП „Паркови и зеленило“, било побарано супервештачење кое, исто така, било разгледано во текот на постапката. Од причина што оштетното побарување против второтужениот ЈП „Паркови и зеленило“ било одбиено, тужителот е задолжен да ги надомести предизвиканите трошоци за супервештачењето, додека првооптужениот да ги надомести сите таксативно наброени трошоци и предвидената судска такса. На крајот на судската пресуда, од Основен суд Скопје II - Скопје, бр.4МАЛВТС-22/16, која е донесена на 6.3.2017 година е претставена и правната поука за оваа пресуда.

Незадоволни од пресудата осигурителната компанија ЕВРОИНС ОСИГУРУВАЊЕ од Скопје, користејќи го правото на правен лек, покренува **жалба пред Апелациониот суд Скопје**, истовремено искористувајќи ја правната поука од пресудата и поднесувајќи законски дозволена жалба против судската пресуда од Основен суд Скопје II - Скопје, бр.4МАЛВТС-22/16 која е донесена на 6.3.2017 година. Во Апелациониот суд Скопје отворен е предмет ТСЖ-1779/17. Од страна на Апелациониот суд Скопје е **ПОТВРДЕНА првостепената Пресуда на Основен суд Скопје II Скопје, бр.4МАЛВТС-22/16 која е донесена на**

[podiga%D1%9Ae-i-odrzhuva%D1%9Ae-na-zeleniloto-na-podrach%D1%98eto-na-grad-Skop%D1%98e-za-2021-godina.pdf](#) (пристапено на 22.11.2021).

6.3.2017 година, заради што се задолжува осигурителната компанија ЕВРОИНС ОСИГУРУВАЊЕ од Скопје, да ги надомести трошоците на тужителот таксативно наброени но, истовремено, и *тужителот да ги надомести трошоците на второтужениот* ЈП „Паркови и зеленило“. Во делот на објаснувањето на оваа судска пресуда клучни се неколку елементи кои се особено значајни за текот на постапката и донесувањето на пресудата.

- ❖ Прво, потврдено е постоење на склучен договор – **полиса со која се осигуруваат од одговорност од вршење на дејност по Програмата за изградба, одржување и користење на јавни зелени површини на подрачјето на Град Скопје**, како и **штетите предизвикани од паднати дрвја со решение од Секторот за комунални работи на Град Скопје**, која полиса го опфаќа периодот од 22.5.2014 до 22.5.2015 година, односно, кога е настаната штетата. Овој договор е со општа клаузула а се однесува на штетите предизвикани од вршење дејност како и штетите предизвикани од паднати дрвја со решение од **Секторот за комунални работи на Град Скопје**, со вкупен износ до 1.000.000.00 денари.
- ❖ Од друга страна, според **Програмата за изградба, одржување и користење на јавни зелени површини на подрачјето на Град Скопје**, првотужениот, осигурителната компанија ЕВРОИНС ОСИГУРУВАЊЕ од Скопје, не докажал дека второтужениот не постапил во согласност со **Програмата**, што не било сторено од првотужениот, односно осигурителната компанија ЕВРОИНС ОСИГУРУВАЊЕ од Скопје, не докажал дека осигуреникот не ја спроведувал својата дејност во смисла на одржување на јавните зелени површини и затоа се упатува на фактот дека дрвото е паднато по вина на второтужениот поради што е настанат осигурен случај за

кој се активира склучената полиса од одговорност од вршење на дејност со првотужениот.

Апелациониот суд - Скопје, ја донесува пресудата ТСЖ-1779/17. на 23.5.2018 година, следејќи го и анализирајќи го ова оштетно побарување кое започнало од моментот на предизвикувањето на штетата на 29 декември 2014 година и завршило на 23 мај 2018 година со донесување на пресудата од Апелациониот суд -Скопје. Можеме да заклучиме дека, постапката или голготата на оштетениот низ административните лабиринти од институциите во државата траела цели три и пол години, што за штета од околу 1.000 евра во денарска противвредност е премногу, бидејќи, предизвикала многу нервози, дополнителни трошоци, отсуства од работа, неможност за користење на возилото и многу други ненаброени последици.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

Сосема на крајот во заклучните согледувања, сакаме да истакнеме неколку клучни работи за намалување на овој безбедносен и административен ризик за граѓаните и што е можно побрзо и побезболно да тече процесот на обесштетување на оштетените лица.

- ❖ Прво, и основно, за безбедноста на граѓаните во делот на јавниот ред и мир и голем број други основи е задолжена најбројната и најистурената институција за безбедност, тоа е полицијата, која во секојдневните обврски има основна обврска да укаже и информира за идни можни безбедносни предизвици и ризици а исушените и изумрените дрвја на теренот во урбаните средини се секојдневна можност за загрозување на безбедноста на граѓаните, нивниот живот и имот.

- ❖ Вториот заклучок е дека, за безбедноста на граѓаните и нивниот имот особено се задолжени специјализираните институции, јавните претпријатија кои се формирани за таа намена и клучни се нивните вработени и менаџментот. Овде особено би ги посочиле: ЈП „Паркови и зеленило“, ЈП „Комунална хигиена“, ЈП „Водовод и канализација“, поради чие неработење, најчесто, временските непогоди имаат уште пострашни и од поголеми размери безбедносни негативни ефекти.
- ❖ Неусогласеноста, недореченоста и контрадикторноста на прописите кои го регулираат работењето и постапувањето на овие институции, им овозможува на долгорочен начин да го заштитат своето неработење на штета на граѓаните кои заради непромислените, долготрајни, неизвесни и финансиски обемни постапки, најчесто, го избираат помалото зло и штетата сами си ја санираат.
- ❖ Префрлањето на сопствените обврски од јавните претпријатија на трети лица значи дека: истите се неспособни да ги извршуваат обврските заради кои се формирани, ненаменско и незаконско користење на буџетските средства, нетранспарентно склучување на договори со разни фирми, осигурителни компании и поединци за пренесување на своите обврски што е многу чудно, бидејќи во процесот на оштетното побарување, оштетениот е тој што треба да ги истражи сите овие односи за да може да покрене соодветна законска постапка за обесштетување против вистинскиот надлежен субјект.
- ❖ Преку осигурителните компании во основното осигурување, како превентивен механизам за елиминирање на граѓанско-институционално малтретирање за автоодговорност, да се

вметнат и овие штети а како резултат на тоа да се овозможи зголемување на осигурителната премија за 1 %, на овој начин, ќе престане малтретирањето на граѓаните, намалувањето или елиминирањето на покренување на судски постапки (растоварување на судовите за да им се даде можност да ги работат вистинските предмети), задолжителност и овозможување на решавање на идните можни спорови во вонсудска постапка преку: **медијација и порамнување** со многу мали трошоци за граѓаните;

- ❖ Во однос на обврската на ЈП „Паркови и зеленило“ и Градот Скопје, процесот на информирање (од страна на граѓаните) за суви, опасни дрвја на кои им поминал животниот век неопходно е да се упрости, пријавувањето да биде електронски, брзо и ажурно да интервенираат институциите и што е најважно, конечно оние околу 500 вработени⁹⁷ од ЈП „Паркови и зеленило“ кои се секојдневно на терен да гледаат околу себе, да ги утврдат ваквите стебла и веднаш да информираат преку нивните испостави а не да чекаат граѓаните да се јават кога веќе е доцна (бидејќи тие дрвја и гранки можат да ги **загрозат, прво, нивните животи** бидејќи тие работат во нивна непосредна близина и под нив, а, истовремено, и да го заслужат примањето на личниот доход).
- ❖ Особено да се поведе сметка од реонските испостави на ЈП „Паркови и зеленило“, за обиколка и евидентирање на вакви дрвја и проблеми на терените за кои се задолжени и барем еднаш

⁹⁷ Според Годишниот извештај за работа на ЈП „Паркови и зеленило“ – Скопје за 2020 година, стр. 11, Вкупната работна сила во ЈП „Паркови и зеленило“ – Скопје за 2020 година е за 2 % поголема во споредба со 2019 година и брои 514 вработени.

неделно да поднесуваат самоиницијативни извештаи во дирекцијата а не да чекаат граѓаните да ги информираат по повеќе пати, бидејќи во Аеродром на булевар „Јане Сандански“ од кривината кај Тобако 2 во правец кон Трговскиот центар „Бисер“ на самиот булевар „Јане Сандански“, и во негова непосредна близина на паркинзите има преку 30 исушени - изумрени дрвја (неколку години наназад но никој ништо не презема) од кои секојдневно паѓаат гранки кои претставуваат непосредна опасност за возилата, велосипедистите и пешаците а најмногу за децата.

- ❖ Ајде да се обидеме да живееме малку покомфорно, од непотребни работи да не правиме баук, бидејќи, секое водоводно броило на сметката за водовод има пресметано: **Надоместок за одржување на јавното градско зеленило по 29,00 денари или половина евро.** Ако ги споредиме податоците од пописот на објектите за домување во Скопје (кога ќе бидат објавени од пописот 2021) сигурно ќе ни се сврти во главата а услугата е никаква, ниту некој го одржува зеленилото, ниту ги кастри и сече дрвјата а уште помалку, да постават систем со техничка вода за наводнување на она зеленило кое колку толку некаде успеало благодарение на големиот труд и на станарите кои живеат таму.
- ❖ Од правните експерти да се побараат што е можно побрзо измени на законското решение од Законот за облигациони односи⁹⁸ во членот 69 став 1 и општите услови за осигурување

⁹⁸ Закон за облигационите односи, редакциски пречистен текст, кој ги опфаќа службените весници на Република Македонија од бр. 18/2001 до 123/2013 година и Одлуката на Уставен суд на РМ У. бр. 121/2001 објавена во „Службен весник на РМ“,

од општа одговорност во членот 5 точка 1 за да не им се загорчува животот на граѓаните и наместо после 24 часот од тековниот ден да се вметне „времето на заклучување на договорот со потписи од двете страни“, што, од друга страна, е и крајниот временски дефиниран интервал за кој се склучува договорот.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Апелационен суд Скопје, пресуда бр. ТСЖ -1779/17 од 23.5.2018 година.
2. Вејсели, У., Тарчуговски, Д., Ристески, Р., Наков, П., Наумовска, Г., Главинов, А. 2016 Стандардни оперативни процедури за комуникација, координација и соработка помеѓу субјектите од системот за управување со кризи во прогласена кризна состојба – трето дополнето издание, Центар за управување со кризи, Скопје.
3. Град Скопје, Годишна оперативна програма за подигање и одржување на зеленилото на подрачјето на Градот Скопје за 2021 година.
4. ЈП „Паркови и зеленило“ - Скопје, Годишен извештај за работата на ЈП „Паркови и Зеленило“ - Скопје за 2020 година.
5. Кукутанов, Ѓ. Р, 2014 Метеорологија, Универзитет „Гоце Делчев“- Штип, Земјоделски факултет
6. Основен суд Скопје II - Скопје, Пресуда бр. 4МАЛВТС -22/16 од 6.3.2017 година.

бр. 78/01 и Одлуката на Уставен суд на РМ У. бр. 67/2002 објавена во „Службен весник на РМ“, бр. 59/02.

7. Трајков, М. 2007-2008 Пожарите и еколошката свест, Годишник на Полициската академија – Скопје.
8. Фотов, Р., Фотова, К. 2014 Осигурување, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Економски Факултет, Штип.

Законски и други прописи

1. Закон за облигационите односи, редакциски пречистен текст, кој ги опфаќа службените весници на Република Македонија од бр. 18/2001 до 123/2013 година и Одлуката на Уставен суд на РМ, У. бр. 121/2001 објавена во „Службен весник на РМ“, бр. 78/01 и Одлуката на Уставен суд на РМ У. бр. 67/2002 објавена во „Службен весник на РМ“, бр. 59/02.
2. ЕВРОИНС ОСИГУРУВАЊЕ – Општи услови за осигурување од општа одговорност.
3. Закон за локална самоуправа, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 5/2002 година.
4. Закон за безбедност на сообраќајот на патиштата - редакциски пречистен текст кој ги опфаќа службените весници на Република Македонија од бр.169/2015 до бр. 122/21 година.
5. Закон за осигурување – пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија“ од бр.35/2001 година.
6. Закон за управување со кризи, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 29/2005 година.
7. Закон за возила - редакциски пречистен текст кој ги опфаќа службените весници на Република Македонија од бр.140/2008 до бр. 39/2016 година.

Користени интернет-страници

<http://www.mvr.gov.mk/vest/2412> (пристапено на 7.8.2016)

<http://www.mvr.gov.mk/vest/2413> (пристапено на 8.8.2016)

<https://vlada.mk/node/26122> (пристапено на 5.8.2021)

<https://www.aa.com.tr/mk/%D0%B1%D0%B0%D0%BB%D0%BA%D0%B0%D0%BD/%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%98%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%80%D0%B2%D1%98%D0%B0%D0%BE%D1%88%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%83%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B8/1170350> (пристапено на 9.6.2018)

<https://nezavisen.mk/padna-drvo-vo-centar-oshteti-nekolku-vozila/>

(пристапено на 6.8.2021)

<https://libertas.mk/drvo-padna-vrz-tri-avtomobili-ka-zelen-pazar/>

(пристапено на 6.8.2021)

<https://360stepeni.mk/foto-i-srednoto-hemisko-uchilishte-nastrada-od-vetrot/>

(пристапено на 27.2.2020)

<https://parkovi.com.mk/parkovski-elementi/> (пристапено на 24.11.2021)

<https://skopje.gov.mk/mk/vesti/> (пристапено на 22.11.2021)

<http://parkovi.com.mk/wp-content/uploads/2021/01/Godishna-operativna-programa-za-podiga%D1%9Ae-i-odrzhuva%D1%9Ae-na-zeleniloto-na-podrach%D1%98eto-na-grad-Skop%D1%98e-za-2021-godina.pdf>

(пристапено на 22.11.2021)

<https://aso.mk/category/regulativa/zakoni/> (пристапено на 15.12.2021)

ДЕФИНИРАЊЕ НА „ЦРНИТЕ ТОЧКИ“ КАКО ДЕЛ ОД БЕЗБЕДНОСТА НА СООБРАЌАЈОТ НА ПАТИШТАТА - КОМПАРАТИВНА АНЛИЗА

м-р Љупка Ристова

ДГТИ ДОМИНГ ЈТД

ljupka.kostadivona@yahoo.com

д-р Иван Ристов

Министерство за внатрешни работи

ivan.ristov@yahoo.com

АПСТРАКТ

Главен предмет на истражување во овој труд се местата на патот каде што се случуваат голем број на опасни ситуации или сообраќајни несреќи со слични карактеристики и сериозни последици, во период од неколку последователни години. Компаративната анализа ги опфаќа државите: Австрија, Германија, Швајцарија и Норвешка.

Трудот ја посочува безбедноста на патиштата како еден од најбитните проблеми во сообраќајот, ставајќи акцент на потребата од дефинирање на поимот „црна точка“. Како предмет на безбедноста на сообраќајот се сметаат сите штетни последици предизвикани од сообраќајот, а општата цел е намалување на сите штетни последици и ефекти од секојдневното одвивање на сообраќајот.

Во Македонија не е дефинирано јасно ограничување на поимот „црна точка (опасна зона)“. Истите овие поими не се дефинирани ниту

во Законот за јавни патишта, Законот за безбедност на сообраќајот на патиштата и во подзаконските акти. Обработката на темата треба да придонесе за подобро разбирање на ризикот што постои во патниот сообраќај и да ја подобри досегашната методологија за дефинирање на „опасна зона“ наспроти „црна точка“.

Клучни зборови: *црна точка, опасна зона, сообраќајна несреќа, пат, делници, ризик*

ВОВЕД

Со развојот на цивилизацијата во денешното модерно време, се јавува голема потреба од паралелен развој на сообраќајот, а посебно доаѓа до забрзан развој на патниот сообраќај. Развојот на патниот сообраќај, истовремено подразбира и развој на патната инфраструктура. Предностите коишто ги нуди патниот сообраќај за движење, комуницирање, обраќање и сообраќање, предизвикуваат и голем број на штетни последици, како што се: загадување на животната средина, загрозување на околината преку пренесување на штетни материји, сообраќајна бучава, пожари, застој во сообраќајот, нарушување на социјалната интеракција помеѓу луѓето во сообраќајниот метеж, како и останати состојби предизвикани од сообраќајот и други штетни последици. Најштетна последица во сообраќајот, предизвикана од човечкиот фактор, карактеристиките на патот или од превозното средство, се сообраќајните незгоди, коишто најчесто завршуваат со потешко или полесно повредени лица, најчесто проследени со поголеми или помали материјални штети. проблемот со безбедноста на човекот во

сообраќајот е една од главните теми за истражување во многу научни дисциплини во светот.

Постојано се вршат испитувања за можните причини за настанување на сообраќајните незгоди, се бараат компетентни решенија за подобрување на состојбата на патиштата, а компаниите на моторни возила се во постојан чекор со најсовремени технологии, со примена на вградени модерни системи во возилата, со цел за зголемување на безбедноста на човекот, при користење на сообраќајната мрежа. За дефинирање на причината за настанување на сообраќајните незгоди, во практика најчесто се користат расположливи податоци, забележани и регистрирани на самото место од локалната полиција. Расположливите податоци, најчесто, се основни податоци за согледување на околностите и за откривање на причината и факторот за случување на сообраќајната незгода.

Ваквите податоци овозможуваат спроведување на феноменолошки анализи за сообраќајната незгода, анализи коишто овозможуваат дефинирање на глобалниот проблем за безбедноста во сообраќајот и укажуваат на воочените проблеми. На овој начин, најчесто, се доаѓа до заклучок кога и каде се случиле сообраќајните незгоди, кои се причините што ги предизвикале, која категорија на луѓе управувале со возилото, какви последици се предизвикани, кои се пропустите на учесниците во сообраќајот итн⁹⁹. Во трудот посебно е посветено внимание на компаративната анализа и дефинирање, идентификација и анализа на црните точки во различни западноевропски држави и

⁹⁹ Marković, N., Pešić, D., Antić, B., Lipovac, K., Lazarević, M., „Determinisanje faktora put kao uticajnog faktora na saobraćajne nezgode primenom dubinskih analiza“, Белград, 2018; Бабаноски, К., „Безбедност и одговорност на учесниците во патниот сообраќај во Република Македонија“, Докторски труд, Универзитет „Свети Климент Охридски“ – Битола, Факултет за безбедност – Скопје, 2014 година.

причините за случување на сообраќајните несреќи. Ваквата компаративна анализа ќе овозможи подобрување и развој на прифатлива методологија за дефинирање на „црните точки“ и во Република Северна Македонија.

1. ДЕФИНИРАЊЕ НА ЦРНИ ТОЧКИ И ПРИЧИНИ ЗА СЛУЧУВАЊЕ НА СООБРАЌАЈНИ НЕСРЕЌИ

Терминот „црна точка“ вообичаено се дефинира како „место на патот каде што се случуваат голем број на опасни ситуации или сообраќајни несреќи со слични карактеристики и сериозни последици, во период од неколку последователни години“. Најчесто се работи за определено високоризично место или кратка делница со должина од околу 100 метри¹⁰⁰.

Црните точки се, всушност, црни зони, опасни зони или опасни места со висока концентрација на сообраќајни несреќи. Феноменот на црни точки е присутен во сите држави со развиена сообраќајна мрежа, а дефиницијата за истите не е конкретно определена и е различна, речиси, во секоја држава. Во Република Северна Македонија не е дефинирано јасно ограничување на поимот „црна точка (опасна зона)“. Истите овие поими не се дефинирани ниту во Законот за јавни патишта, Законот за безбедност на сообраќајот на патиштата и во подзаконските акти.

Според податоци од МАТАС (Multi Agency Tasking and Coordination), најопасни црни точки биле оние места на патиштата на коишто се случиле повеќе од 12 сообраќајни несреќи во текот на 5 години. Подоцна

¹⁰⁰ Cheng Zhang, Yue Shu, Lixin Yan, „A Novel Identification Model for Road Traffic Accident Black Spots: A Case Study in Ningbo, China“, 2019; Милојић, Д., Јованов, Д., „Метод, идентификације и класификације опасних места на државним путевима I и II реда“, Пут и саобраќај, LV, 3/2008, Београд, 2008 година.

ова правило е приспособено на 6 или повеќе сообраќајни несреќи за период од 3 години. Доколку концентрацијата на сообраќајни несреќи не е на едно одредено место, а се случува на поголема должина од патот, тогаш таа делница се смета за опасна делница¹⁰¹.

Причините за случување на сообраќајни несреќи на овие локации може да се поделат на два дела. **Првиот е објективен дел**, во којшто се вбројува непрегледноста на патот (слепи точки, лоша сигнализација, затревен и непрегледен патен појас), оштетена горна површина на коловозот и несоодветни геометриски елементи на патот, а во **вториот субјективен дел** спаѓаат неприспособената брзина, небезбедно и непрописно престигнување, не отстапување на првенство на минување, не држење на прописно растојание, возење по лева сообраќајна лента, несоодветно разминување на возилата, како и возење во алкохолизирана состојба. Сообраќајните несреќи во опасните зони најчесто настануваат поради лоша хоризонтална и вертикална сигнализација, непрописно движење на пешаци и велосипедисти, излетување на возила од патот поради несоодветни геометриски елементи, челен судир со возила во ист правец, а спротивни насоки и бочен (страничен) судир.

Сообраќајна несреќа, како негативна општествена појава, претставува секоја несреќа на патот во која учествувало најмалку едно возило во движење и во која едно или повеќе лица се повредени или загинале, или е предизвикана помала или поголема материјална штета.

Случувањето на сообраќајните несреќи во градските и руралните средини, често е концентрирано на одредени специфични места. Обично, тоа се крстосници во ниво, денивелирани крстосници, остри кривини, одредени ризични делници на патиштата, мостови, тунели итн.

¹⁰¹ DHV Environment and Transportation, „Sustainable safe road design“, A practical manual, September, 2005 година.

Сообраќајните несреќи најчесто се случуваат на одредено специфично место, поради несоодветни и неадекватни геометриски елементи на патот или лоша сообраќајна сигнализација на тоа место на патот. Во многу случаи, случувањето на несреќите може да биде намалено или избегнато со подобрување на геометриските елементи на патот, како и со подобрување на сообраќајната сигнализација.

Според најновите извештаи од Глобален план на Светската здравствена организација (СЗО), повеќе од 1,35 милиони луѓе умираат секоја година во сообраќајни несреќи на патиштата, дури 50 милиони луѓе се повредени, а дел од нив остануваат да живеат како инвалиди до крајот на животот¹⁰². Тоа значи дека секојдневно околу 120.000 лица завршуваат со потешки или полесни телесни повреди, околу 15.000 лица остануваат неподвижни и неспособни за извршување на секојдневните обврски и над 3.500 луѓе ги губат своите животи. Повредите од сообраќајни несреќи се главна причина за смрт на деца и млади луѓе на возраст од 15 до 29 години. Според еден од извештаите на СЗО, повредите на патот од сообраќајни несреќи се деветта водечка причина за смртност на луѓето во светот. Доколку не се започне со преземање на соодветни мерки за спречување и ублажување на повредите од сообраќајните несреќи, се предвидува дека истите ќе станат седма водечка причина за смртност на луѓето до 2030 година¹⁰³.

¹⁰² World Health Organization, „Global status report on road safety“.

¹⁰³ Seyed Ebrahim Abdolmanafi, Sina Karamad, „A new approach for resource allocation for black spot treatment (case study: The road network of Iran)“, Journal of Safety Research 69 (2019) 95-100.

2. ДЕФИНИРАЊЕ, ИДЕНТИФИКАЦИЈА И АНАЛИЗА НА ЦРНИТЕ ТОЧКИ ВО РАЗЛИЧНИ ДРЖАВИ ВО ЕВРОПА

2.1. АВСТРИЈА

Црните точки во Австрија се дефинирани во Австриско упатство, односно водич (Austrian Guideline Code) за планирање, проектирање, изградба и одржување на патиштата, објавен во ноември 2002 година. Според ова упатство, местата каде што се случуваат сообраќајните несреќи се поделени на црни точки и опасни (хазардни) места, во зависност од евидентираните сообраќајни незгоди на тие места. За да бидат класифицирани како црни точки, специфичните локации мора да задоволуваат еден од следниве критериуми¹⁰⁴:

Три или повеќе слични сообраќајни несреќи со потешки или полесни телесни повреди, во рок од 3 години и релативен коефициент на ризик $R_k \geq 0,8$. Притоа, вредноста на коефициентот R_k се пресметува на следниов начин¹⁰⁵:

$$R_k = \frac{U}{0,5 + 7x10^{-5}x \text{ ПГДС}}$$

Каде што: R_k = коефициент на ризик; U = број на случени сообраќајни несреќи во рок од 3 години; ПГДС = просечен годишен дневен сообраќај (возила/24 h).

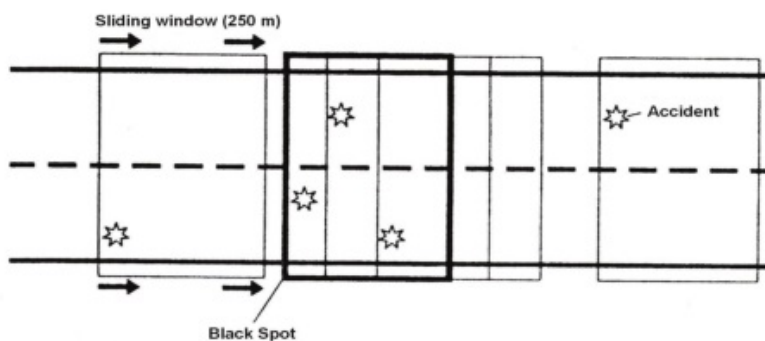
Најмалку пет сообраќајни несреќи (вклучувајќи ги и оние само со материјална штета) од сличен вид во рок од една година. Од 1995 година, сообраќајните несреќи во Австрија со причинети само

¹⁰⁴ Elvik, R., „State-of-the-art approaches to road accident black spot management and safety analysis of road networks“, ТØI report 883/2007, Norwegian Centre for Transport Research, Oslo, September, 2007 година.

¹⁰⁵ Анђелковиќ, Д., „Идентификација опасних места на путевима применом континуалне дисперзионе анализе“, Докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду – Технички факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2019 година.

материјални штети, не се евидентираат. Од овде, идентификувањето на црните точки во целост се темели на првата дефиниција¹⁰⁶.

За идентификација и пресметка на црните точки, користен е методот на т.н. лизгачки прозорец со должина од 250 метри (слика бр. 1.). Прозорецот ја следи трасата на патот и ја означува секоја локација каде што е исполнет еден од двата критериума за црни точки.

Слика бр. 1. Идентификација на црни точки во Австрија со помош на метод на лизгачки прозорец¹⁰⁷

Критичната вредност од $R_k = 0,8$ ќе биде достигната под следниве околности:

- 3 сообраќајни несреќи со повреди во рок од 3 години и ПГДС ≤ 10.700 возила/24h
- 4 сообраќајни несреќи со повреди во рок од 3 години и ПГДС ≤ 16.700 возила/24h
- 5 сообраќајни несреќи со повреди во рок од 3 години и ПГДС ≤ 22.600 возила/24h

¹⁰⁶ Elvik, R., „State-of-the-art approaches to road accident black spot management and safety analysis of road networks“, TØI report 883/2007, Norwegian Centre for Transport Research, Oslo, September, 2007 година.

¹⁰⁷ Ibid.

- 6 сообраќајни несреќи со повреди во рок од 3 години и ПГДС ≤ 28.600 возила/24h

Идентификацијата и анализата на црните точки во Австрија се состои од следниве чекори:

А) Статистички анализи на црните точки

- Тип на сообраќајна несреќа (судир на заден дел од возилото, фронтален судир, бочен судир итн.);
- Временски услови и услови на патот за време на несреќата;
- Учество на возила, како корисници на патот (патнички автомобил, товарно возило, комбинирано возило итн.);
- Сериозност на повреди кај жртви (загинати, потешко или полесно повредени, неповредени).

Б) Локална процена на црните точки

Длабинска истрага на местото на случување на сообраќајната незгода (вклучувајќи и евалуација на околината на патот, контрола на осветлувањето во темнина и самрак, контрола на сообраќајот итн.).

В) Предложени мерки за ублажување на причините за случување на сообраќајни незгоди на опасните локации и црните точки

Врз основа на анализата и локалната процена на црните точки и опасните локации во Австрија, предложени се следниве мерки за ублажување на причините за случување на сообраќајните незгоди:

- Промена на геометриските елементи на патот;
- Зајакнување и стабилизирање на банкините;
- Подобрување на хоризонталната и вертикалната сигнализација на патот;
- Мерки за контрола на брзината на возилата (како, на пример, поставување на радари);

- Инсталација и подобрување на уличното осветлување и слично.

Г) Имплементација на предложените мерки

Мерките се спроведуваат до степен до којшто се достапни расположливи финансиски средства.

Д) Споредба на бројот на сообраќајните несреќи пред и после спроведување на предложените мерки

После спроведувањето на предложените мерки, се набљудува случувањето на сообраќајните несреќи на црните точки и опасните места, со цел да се направи евалуација на бројот и сериозноста на жртвите, како и процена за тоа дали постои намалување на бројот на сообраќајните несреќи.

2.1. ГЕРМАНИЈА

Во Германија е направена разлика помеѓу црни точки или опасни места, опасни делници и опасни области. Идентификацијата на различните видови на сообраќајни несреќи, концентрирани на различни опасни локации, е направена на соодветни мапи за следење на сообраќајните незгоди.

Црните точки во Германија се дефинираат на следниов начин¹⁰⁸:

Одредено место се смета за опасно место со голема концентрација на сообраќајни несреќи, доколку голем број на несреќи се случуваат на многу мали делници од патот, односно одреден број на сообраќајни несреќи го достигнуваат или надминуваат бројот на сообраќајни несреќи од едногодишни или тригодишни мапи. Типични опасни места или црни точки може да бидат трокраки или четворокраки крстосници во градови или надвор од градови, премини на железничка пруга преку пат, остри

¹⁰⁸ Ibid.

хоризонтални кривини, мали вертикални кривини, долги правци, тесни улици, стрмни наклони и слично.

Доколку една од граничните вредности прикажани во следната табела се достигне или се надмине, потребно е да се спроведе прелиминарна истрага и анализа на црните точки (опасни места), опасните делници и опасните области. Граничните вредности што се прикажани во табела бр. 1. се однесуваат на примарната и секундарната патна мрежа во градските средини, како и патната мрежа надвор од градските средини, вклучувајќи ги и автопатиштата.

Табела бр. 1. Критични вредности за идентификација на црните точки во Германија¹⁰⁹

Извор на податоци	Критичен број на сообраќајни несреќи	Период
Едногодишна мапа	5 сообраќајни несреќи од ист тип	12 месеци
Двегодишна мапа	5 сообраќајни несреќи со полесни телесни повреди	36 месеци
Тригодишна мапа	3 сообраќајни несреќи со потешки телесни повреди и загинати лица	36 месеци

Со цел да се идентификуваат опасните места со голема концентрација на сообраќајни несреќи од ист тип, во Германија се прави разлика помеѓу следниве типови на сообраќајни несреќи:

- Сообраќајна несреќа со единично возило, како резултат на губење контрола врз возилото, поради неадекватна брзина на движење или

¹⁰⁹ Ibid.

несоодветни геометриски елементи на патот, така што останатите учесници во сообраќајот не придонеле до случување на несреќата;

- Сообраќајна несреќа предизвикана при исклучување на одредено возило од патот по којшто се движи;
- Сообраќајна несреќа предизвикана при вклучување на возилото во одреден пат;
- Сообраќајна несреќа предизвикана при преминување на возилото преку патот;
- Сообраќајна несреќа предизвикана при паркирање на одредено возило (или веќе паркирано возило) и возило коешто се движи;
- Сообраќајна несреќа помеѓу возила коишто се движат по должина на патот во ист или во спротивен правец;
- Останати сообраќајни несреќи.

Во категоријата на останати сообраќајни несреќи припаѓаат сите оние сообраќајни несреќи коишто не можат да се вбројат во горенаведените категории, односно типови на сообраќајни несреќи. Покрај тоа, направена е поделба во сериозноста на повредите на жртвите во сообраќајните незгоди:

- Фатални сообраќајни несреќи (најмалку едно загинато лице во рок од 30 дена);
- Сообраќајни несреќи во кои најмалку едно лице е со тешки телесни повреди;
- Сообраќајни несреќи во кои најмалку едно лице е со полесни телесни повреди;
- Сообраќајни незгоди со голема материјална штета;
- Останати сообраќајни несреќи со помала материјална штета.

Сообраќајните несреќи се класифицираат според најсериозната повреда во несреќата. Сериозноста на сообраќајната несреќа се зема предвид при идентификацијата и анализата на црните точки, со тоа што критичните вредности се пониски за сообраќајни несреќи со повреди, а уште пониски за сообраќајни несреќи со сериозни повреди.

„Линии со голема концентрација на сообраќајни несреќи (Frequent - accident lines - FAL)“ - црни делници - претставуваат долги делници на патот каде што многу често се случуваат сообраќајни несреќи. Истите се истражувани и проучувани во детали, доколку се случуваат и се регистрирани на тригодишна мапа за сообраќајни несреќи со сериозни телесни повреди и загинати лица.

„Области со голема концентрација на сообраќајни несреќи (Frequent – accident areas – FAA)“ – црни области – најмногу се случуваат во изградени области (релативно големи општини и во градови), вообичаено во градската патна мрежа. Случувањето на сообраќајните несреќи во градските средини е примарно оценето врз база на тригодишната мапа за сообраќајни несреќи со тешки телесни повреди и загинати лица.

Веднаш откако црните точки, црните делници и црните области ќе бидат идентификувани преку мапи на сообраќајни несреќи, се спроведува прелиминарна истрага. Прелиминарната истрага се состои од три аспекти:

- (1) Делница или област (во зависност од географското протегање), идентификувани како црни точки;
- (2) Должината на периодот на анализи. Најчести се периодите од 1, 2 и 3 години;

(3) Кај црни точки со голем број на сообраќајни несреќи (кога се надминуваат минималните вредности), главната цел е да се согледа дали местото покажува знаци на подобрување или станува полошо.

Прелиминарната анализа е проследена со детална анализа на сообраќајни несреќи што се случуваат на одредени места, со цел да се утврди зошто се случуваат несреќите и доколку е можно да се преземат мерки за подобрување на геометриските елементи на тие места. За црните точки со голема концентрација на сообраќајни несреќи се користат два критериума. Еден од критериумите се базира на сериозноста на несреќите, проследени со материјални штети и трошоци за несреќите. Вториот критериум се базира на бројот на случени сообраќајни несреќи од сличен карактер. Црните делници се рангирани според густината на сериозни сообраќајни несреќи со сериозни последици, односно според бројот на несреќи со сериозни последици на еден километар од патот, на годишно ниво.

1.3. ШВАЈЦАРИЈА

Црните точки во Швајцарија се дефинирани како делници од патот или крстосници, каде што бројот на сообраќајни несреќи е многу поголем за разлика од бројот на сообраќајните несреќи што се случуваат на останатите слични места, коишто се идентификуваат според следнава процедура: **1.** Делницата што е потребно да се анализира е поделена на два различни типа: интервали на отворен пат и интервали на крстосници. Интервалите на отворен пат се со регуларна должина којашто зависи од типот на патот. Колку што патот е од повисок ранг, толку интервалите се подолги (варираат помеѓу 100 и 500 метри). Интервалите на крстосници може да содржат помали или поголеми крстосници, во населено место или надвор од него.

2. Просечната стапка за сообраќајни несреќи на отворен пат за цела делница се пресметува врз основа на сообраќајните несреќи коишто се случуваат во интервалите на отворен пат.

3. Просечната стапка за сообраќајни несреќи на крстосници се пресметува врз основа на сообраќајните несреќи што се случуваат во интервалите на крстосниците.

4. Се прави калкулација на опсегот за просечните стапки на сообраќајни несреќи на отворен пат и сообраќајни несреќи на крстосници. Притоа, пресметаните просечни стапки за сообраќајни несреќи треба да се вклопат во овој ранг (што во основа е интервал на доверба со веројатност за грешка од 5 %). Овој ранг ја претставува очекуваната просечна стапка за сообраќајни несреќи, пресметана врз основа на анализираните интервали.

5. Така се одредуваат црните точки, односно опасни места во Швајцарија, каде што има голема концентрација на сообраќајни несреќи. Опасните места се интервали на отворен пат или интервали на крстосници, каде што бројот на сообраќајни несреќи го надминува проценетиот и очекуван број на сообраќајни несреќи, базиран на нормалната просечна стапка за сообраќајни несреќи.

6. Како последен чекор, опасните места со голема концентрација на сообраќајни незгоди, се споредуваат со таканаречените гранични вредности. Опасните места со број на сообраќајните несреќи што ги надминува граничните вредности се сметаат за црни точки. Граничните вредности варираат во зависност од типот и рангот на патот и се однесуваат за период од 2 години (табела бр. 2).

Идентификуваните црни точки се анализирани врз основа на специфична процедура, според таканаречените технички анализи за

сообраќајни несреќи, разработени според два различни приода. Потребно е овие анализи да бидат направени од двајца независни инженери.

1. Инфраструктурни анализи, коишто се состојат во споредување на местата со стандардите за откривање на недостатоци. Овие недостатоци се нарекуваат детектирани недостатоци.

2. Анализи за утврдување на сообраќајните несреќи, коишто имаат за цел да ги одредат можните недостатоци што можат да предизвикаат случување на сообраќајни несреќи. Овие недостатоци се нарекуваат можни недостатоци.

Табела бр. 2. Гранични вредности за одредување на црни точки во Швајцарија¹¹⁰

Тип на патот и локација	Гранични вредности		
	Број на сообраќајни несреќи	Број на сообраќајни несреќи, проследени со повреди и/или загинати лица	Број на сообраќајни несреќи со загинати лица
Автопат	10	4	2
Влезни и излезни рампи	10	4	2

¹¹⁰ Ibid.

Рурални патишта	8	4	2
Главни патишта во градски средини	8	5	2
Крстосници во градски средини	10	6	2

Споредбата на детектираните недостатоци со можните недостатоци води кон утврдување на недостатоците. Овие утврдени недостатоци треба да бидат коректни. Овој увид подразбира дека не сите детектирани недостатоци водат кон сообраќајни несреќи. Оваа процедура е наменета со цел да се минимизираат брзите процени и осудувања за одредени локации знаејќи го само типот на сообраќајните незгоди и обратно.

1.4. НОРВЕШКА

Во Норвешка се прави разлика помеѓу црни точки и црни делници. Црна точка претставува секоја локација со должина не повеќе од 100 метри, каде што се регистрирани најмалку 4 сериозни сообраќајни несреќи во период од 5 години. Црна делница претставува секоја делница од патот со должина не повеќе од 1.000 метри, каде што се регистрирани најмалку 10 сообраќајни несреќи со потешки или полесни телесни повреди и материјални штети, во период од 5 години.

Периодот што се користи за идентификување на црните точки и црните делници, неодамна е продолжен од 4 на 5 години¹¹¹.

Црните точки и црните делници се идентификуваат со примена на методот на таканаречениот „лизгачки прозорец“. Црните делници често се состојат од повеќе црни точки, коишто се лоцирани близу една до

¹¹¹ Анђелковиќ, Д., „Идентификација опасних места на путевима применом континуалне дисперзионе анализе“, Докторска дисертација, Универзитет у Новом Саду – Технички факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2019 година.

друга. Веднаш после првото идентификување, црните точки и црните делници се изложени на детални анализи и проучувања, коишто се состојат од 4 чекори¹¹²:

1. Процена на трошоците од регистрираниот број на сообраќајни несреќи;
2. Процена на очекуваниот број на сообраќајни несреќи и процена на трошоците од овие сообраќајни несреќи за одредени места или делници коишто го имаат најдобриот можен стандард за безбедност на патиштата;
3. Процена на веројатноста дека регистрираниот број на сообраќајни несреќи ќе го надмине бројот на очекуваниот број сообраќајни несреќи на одредено место што има најдобар можен стандард за безбедност на патиштата.
4. Рангирање на одредени места или делници во зависност од разликата помеѓу проценетите трошоци од несреќите за одредено место и трошоците од несреќите за слично место што има најдобар можен стандард за безбедност на патиштата.

Местата и делниците што се високорангирани се одредени за детални инженерски проучувања. Тоа вклучува детални анализи за сообраќајните несреќи, теренска посета на опасните места, набљудување на однесувањето на возачите итн. Врз основа на деталните анализи и проценетите трошоци од сообраќајните несреќи, се преземаат мерки за подобрување на безбедноста на црните точки и црните делници.

¹¹² Elvik, R., „State-of-the-art approaches to road accident black spot management and safety analysis of road networks“, TØI report 883/2007, Norwegian Centre for Transport Research, Oslo, September, 2007 година.

3. ЦРНИ ТОЧКИ И СООБРАЌАЈНИ НЕСРЕЌИ ВО МАКЕДОНИЈА СПОРЕД НАЦИОНАЛНИТЕ СТРАТЕГИИ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ НА БЕЗБЕДНОСТА НА СООБРАЌАЈОТ НА ПАТИШТАТА

Во Република Северна Македонија сè уште не постои јасно дефиниран поим за тоа што означуваат „црните точки“. Црните точки не се дефинирани во Законот за јавни патишта, Законот за безбедност на сообраќајот на патиштата, ниту, пак, во подзаконските акти. Судирајќи се со проблемот за сè поголемиот број на сообраќајни несреќи во државата и тешките последици од нив, во 2008 година, во месец ноември, Републичкиот совет за безбедност на сообраќајот на патиштата има донесено одлука за издавање на „Национална стратегија на Република Македонија за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата 2009-2014“. Придржувајќи се кон нормите и плановите на Европската Унија, целта на оваа Национална стратегија е намалување на бројот на загинати лица во сообраќајни несреќи за 50 %, како и намалување на бројот на деца коишто се жртви во сообраќајни несреќи на нула (до 2014 година)¹¹³.

Националната стратегија прецизно ги анализира случените сообраќајни несреќи, ги утврдува причините и последиците од несреќите, го разгледува проблемот со опасните места (црни точки) и, истовремено, предвидува одредени мерки за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата. Притоа, се приложени решенија со чија примена се цели кон намалување на бројот на

¹¹³ Ангеловски, Н., Димитровски, М., „Национална стратегија на Република Македонија за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата 2009-2014“, Скопје, ноември, 2008 година.

сообраќајните несреќи и елиминирање на црните точки. Во Поглавје III. 6. се опишуваат мерките за подобрување на безбедноста на опкружувањето на патот, каде една од мерките е воведување на задолжително елиминирање на црните точки на сите идентификувани опасни места. Со добро и стратешко планирање, квалитетно проектирање, градење и одржување на безбедни патишта, може да се постигне намалување на сообраќајните несреќи дури до 30 %, а со тоа и да се намалат трошоците поради загуба на човечки живот или материјална штета. Според мерката 6.1. од Поглавје III.6. од Националната стратегија, подобрувањето на безбедноста на опкружувањето на патот може да се постигне преку системско определување и отстранување на идентификуваните опасни сообраќајни места и црните точки на патиштата. Притоа, потребно е да се креира посебна компјутерска методологија за селекција, мониторинг и идентификација на црните точки и да се направи подобрување на компјутерските програми за обработка и анализа на влезните податоци.

Позитивните резултати и искуства од имплементацијата на Првата национална стратегија 2009-2014, како и вложените напори за подобрување на безбедноста на сообраќајот на патиштата, претставуваат темел за издавање на „Втора национална стратегија на Република Македонија за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата 2015-2020“. Целта на Втората национална стратегија е намалување на бројот на жртви до 2020 година, до просечниот број на жртви во државите што се членки на Европската Унија. Бројот на млади возачи како жртви во сообраќајните несреќи да биде намален за 30 %, бројот на лица со сериозни повреди да биде намален за 40 %, а бројот на децата како жртви во несреќите да биде намален на нула. Како споредбен показател на нашава држава со Европската Унија се смета бројот на

загинати лица на еден милион жители. Намалениот број на повредени и загинати лица се споредува во однос на 2009 година.¹¹⁴

Во Втората национална стратегија 2015-2020 година е изготвен и приложен Акциски план за спроведување на Стратегијата, односно план за намалување на бројот на сообраќајни несреќи. Елиминирањето на црните точки се застапува исто како и во Првата национална стратегија. Цел на Европската комисија е намалување на половина на бројот на загинати и повредени лица во сообраќајни несреќи, во периодот од 2011 до 2020 година. Стратешката цел на нашава држава се имплементира според европската цел. Непостоењето на точно дефиниран поим за „црна точка“ во државата, го отежнува подобрувањето на безбедносниот систем на сообраќајот на патиштата. Меѓутоа, со издадените национални стратегии, Република Северна Македонија се движи кон подобрување на безбедноста на патиштата со амбиции да се приближи најмалку кон европското просечно ниво. Според европските цели, во Втората национална стратегија, просечниот број на загинати лица во нашава држава до 2020 година, од 75 загинати лица на 1 милион жители (во 2014 година), треба да се намали на 49 загинати лица на 1 милион жители.

Велика Британија, Холандија и Шведска веќе ги имаат остварено бараните цели. Потребно е Република Северна Македонија да пронајде начин за намалување на бројот на загинати лица во сообраќајните несреќи, просечно по 8 % секоја година. Односно, споредено со 2009 година, вкупниот број на загинати лица да биде намален околу 60 % или 98 лица до 2020 година. Со исполнување на оваа цел, ќе бидат спасени животите на повеќе од 90 лица до 2020 година.

¹¹⁴ Ангеловски, Н., Димитровски, М., „Втора национална стратегија на Република Македонија за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата 2015-2020“, Скопје, декември, 2014 година.

ЗАКЛУЧОК

Трудот врши компаративна анализа и дефинирање, идентификација и анализа на црните точки во различни западноевропски држави и причините за случување на сообраќајните несреќи. Ваквата компаративна анализа е со цел подобрување и развој на прифатлива методологија за дефинирање на „црните точки“ и во Република Северна Македонија, бидејќи во нашата земја сè уште не постои јасно дефиниран поим за тоа што означуваат „црните точки“. Анализата на законските прописи откри дека „црните точки“ не се дефинирани во Законот за јавни патишта, Законот за безбедност на сообраќајот на патиштата, ниту, пак, во подзаконските акти. Компаративната анализа овозможува предлог на најдобри решенија и дефиниции за вметнување на терминот „црна точка“ во законската рамка.

Понатамошните препораки кои авторите ги понудуваат со цел подобрување на безбедноста на сообраќајот се во однос на недоволната прегледност на патот во Република Северна Македонија како една од најголемите причини за постоење на „црни точки“. Доколку не постои усогласеност помеѓу елементите од патот, прегледноста ќе биде нарушена, а со тоа ќе се намали и безбедноста во одвивањето на сообраќајот.

Откако ќе се изврши законско дефинирање на опасно место или црна точка, одговорните служби преку дескриптивна статистичка анализа ќе можат подобро да извршат детектирање на опасни „црни точки“. На тој начин ќе постои и законска основа за подобрување на геометриските елементи на тој дел од патот, со цел за намалување на бројот на несреќите. Откако ќе се заврши со подобрување на геометриските елементи, потребно е да се обележи и постави хоризонтална и вертикална сигнализација, соодветно, на претходно детектираните

места. На тој начин возилата што се движат ќе можат навремено да се информираат за околната ситуација на патот.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Cheng Zhang, Yue Shu, Lixin Yan, „A Novel Identification Model for Road Traffic Accident Black Spots: A Case Study in Ningbo, China“, 2019.
- DHV Environment and Transportation, „Sustainable safe road design“, A practical manual, September, 2005.
- Elvik, R., „State-of-the-art approaches to road accident black spot management and safety analysis of road networks“, TØI report 883/2007, Norwegian Centre for Transport Research, Oslo, September, 2007.
- Seyed Ebrahim Abdolmanafi, Sina Karamad, „A new approach for resource allocation for black spot treatment (case study: The road network of Iran)“, Journal of Safety Research 69 (2019) 95-100
- World Health Organization, „Global status report on road safety“.
- Ангеловски Н., Димитровски М., „Втора национална стратегија на Република Македонија за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата 2015-2020“, Скопје, декември, 2014 година.
- Ангеловски, Н., Димитровски, М., „Национална стратегија на Република Македонија за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата 2009-2014“, Скопје, ноември, 2008 година.
- Анѓелковиќ, Д., „Идентификација опасних места на путевима применом континуалне дисперзионе анализе“, докторска

дисертација, Универзитет у Новом Саду – Технички факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2019 година.

- Милојић, Д., Јованов, Д., „Метод идентификације и класификације опасних места на државним путевима I и II реда“, Пуг и саобраћај, LV, 3/2008, Београд, 2008 година.

ПОЗНАВАЊЕТО НА СПЕЦИФИЧНИТЕ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ПОЈАВНИТЕ ОБЛИЦИ НА ИЛЕГАЛНАТА МИГРАЦИЈА ВО РЕОНОТ НА ПЛАНИНАТА БЕЛАСИЦА, ОСНОВЕН ПРЕДУСЛОВ ЗА УСПЕШНО СУЗБИВАЊЕ НА ИЛЕГАЛНИТЕ ПРЕМИНУВАЊА НА ДРЖАВНАТА ГРАНИЦА И КРИУМЧАРЕЊЕТО НА МИГРАНТИ

м-р Влатко Ситновски

Министерство за внатрешни работи,
Регионален центар за гранични работи – Исток,
началник на Отсек за криминалистичко разузнавање и анализа

v.sitnovski@yahoo.com

Марјанчо Шумански

Министерство за внатрешни работи, началник на Регионален центар за
гранични работи – Исток

marjanco_sumanski@moi.gov.mk

Апстракт

Справувањето со илегалните минувања на државната граница е еден од основните проблеми во работата на Граничната полиција. Во современиот свет на модерно живеење, сведоци сме дека илегалната миграција е сè помасовна и побројна. Луѓето од разни страни на светот, бегајќи од војни, од авторитарни и останати недемократски општества,

како и од природни катастрофи, сиромаштија и глад, сè почесто се одлучуваат да ги напуштат своите домови и држави и да се обидат својата надеж за достоинствен живот, образование и егзистенција да ја побараат во друга држава.

Геостратешката положба на Република Северна Македонија, покрај тоа што нејзината територија ја позиционира на значајни европски коридори (коридорот 8 и коридорот 10), коишто служат за брзо и современо движење на луѓето и стоката наменета за трговија, ја позиционира и како една од главните рути за движење и влез на илегални мигранти во Европската Унија, а тоа е Источно-медитеранската рута, или уште попозната како „Балканска рута“.

Иако, „Балканската рута“, постои со години, најголемата амплитуда на нејзиното искористување од страна на илегалните мигранти за илегално движење и влез во Европската Унија, беше во 2015 година, кога преку неа поминаа повеќе од еден милион илегални мигранти. Тие настани беа огромен предизвик за Граничната полиција на Република Северна Македонија. Притоа, имајќи ги предвид и ограничените човечки и материјални ресурси со коишто располагаше, Граничната полиција на Република Северна Македонија својата работа си ја заврши на високо професионален начин, за што доби пофалба и од сите релевантни меѓународни организации (FRONTEX, IOM, UNHCR, INTERPOL, EUROPOL, OSCE и други).

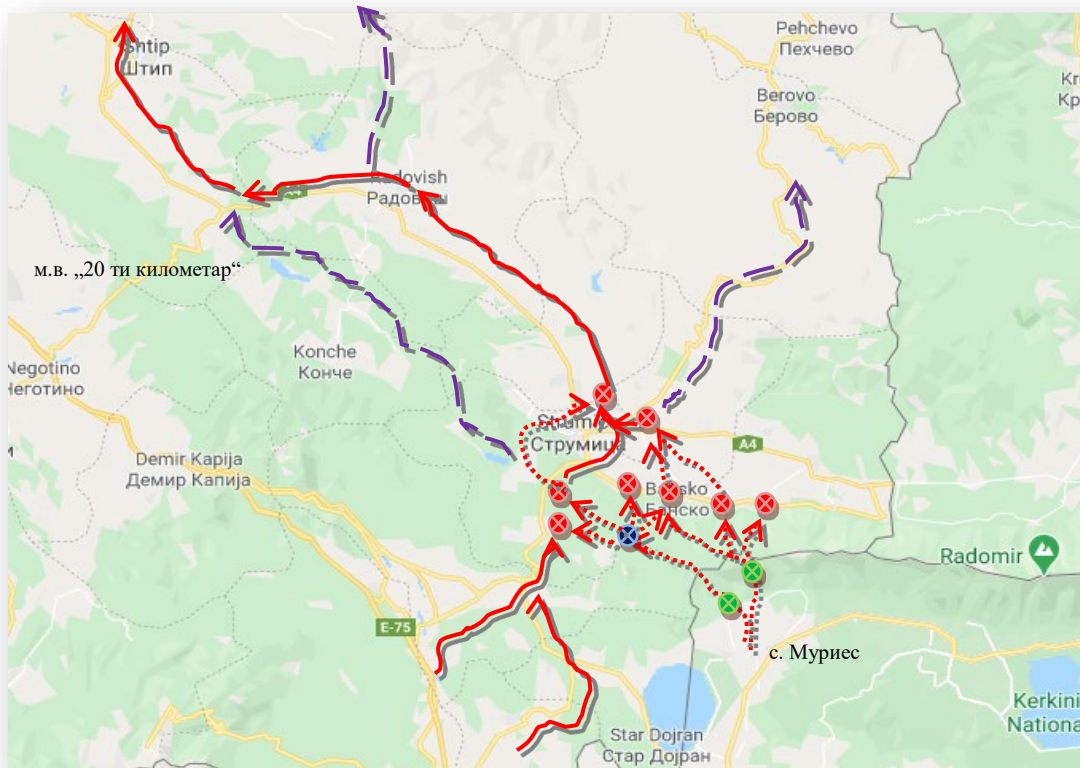
Клучни зборови: илегална миграција, криумчарење на мигранти, илегални мигранти, планина Беласица

Вовед

Во рамките на борбата на Министерството за внатрешни работи (МВР) и граничната полиција со илегалната миграција во 2015 година, беше прогласена кризна состојба на јужната и северната граница. Во текот на кризната состојба, огромен број на полициски службеници од Граничната полиција (од сите РЦ за ГР) беа ангажирани на јужната граница, а беше добиена помош и од граничните полициски служби на голем број европски држави (Словенија, Полска, Чешка, Унгарија, Австрија и други), којашто се состоеше во теренски ангажман на полициски службеници, како и донација на возила и современа опрема.

Таквиот ангажман на МВР, како и меѓународниот ангажман, надополнет и со ангажманот на АРМ, кој го карактеризираше оперативното присуство на голем број човечки и материјални ресурси, беше потпомогнат и со изградба на 27-километарска мрежа на најкритичните места на границата.

Како резултат на ваквиот зголемен ангажман на јужната граница, на деловите од границата кај Граничниот премин „Богородица“ и Граничниот премин „Дојран“, се појави Беласичката рута на илегален влез на илегални мигранти во Република Северна Македонија.

Карта бр. 1: Руги на движење на мигрантите преку Струмичкиот Регион

Легенда:

- - Правец на движење на мигрантите со возило,
- - Правец на движење на мигрантите пеш,
- - Алтернативен правец на движење на мигрантите со возило,
- - Жешка точка за утовар на мигрантите,
- - Жешка точка на илегално поминување на ДГ од страна на мигрантите,
- - Карактеристична жешка точка (Свидовичка раскрсница) при движењето на мигрантите.

Од причини што Беласичката рута, се наоѓа на територијална надлежност на Регионален центар за гранични работи – Исток (во понатамошниот текст РЦ за ГР Исток), уште од самото нејзино појавување, РЦ за ГР Исток започна со интензивна оперативно тактичка работа на теренот, насочена кон сузбивање на оваа рута. Покрај теренскиот ангажман, беа собирани и голем број на оперативни информации, врз основа на коишто од страна на Отсекот за криминалистичко разузнавање и анализа (во понатамошниот текст ОКРА) при РЦ за ГР Исток, беа изработени повеќе аналитички продукти (профил на проблем, неколку анализи на резултат и ситуациона слика). Во овие аналитички продукти како главен предуслов во работата при анализата на податоците, извлекувањето на заклучоци и давањето препораки, за успешно затворање на „Беласичката рута“ беше поставена следнава хипотеза:

- Познавањето на специфичните карактеристики на појавните облици на илегалната миграција во реонот на планината Беласица, е основен предуслов за успешно сузбивање на илегалните преминувања на државната граница и криумчарењето на мигранти.

1. Специфични карактеристики на појавните облици на илегалната миграција во реонот на планината Беласица

Како специфични карактеристики на појавните облици на илегалната миграција во реонот на планината Беласица, од страна на ОКРА при РЦ за ГР Исток, врз основа на изготвените аналитички продукти, беа издвоени следниве:

- Специфичниот релјеф на планината Беласица,
- Вклученоста на дел од месното население и
- Движењето во групи од страна на мигрантите.

1.1. Специфичниот релјеф на планината Беласица

Планината Беласица е планинска убавица, којашто поседува специфичен релјеф, карактеристичен со високи и стрмни падини, коишто се испресечени со многубројни и стрмни водотеци, кои, пак, изобилуваат и со водопади. Ваквиот релјеф, овозможува по планинските падини да има ограничен број на шумски патишта и патеки, од кои само

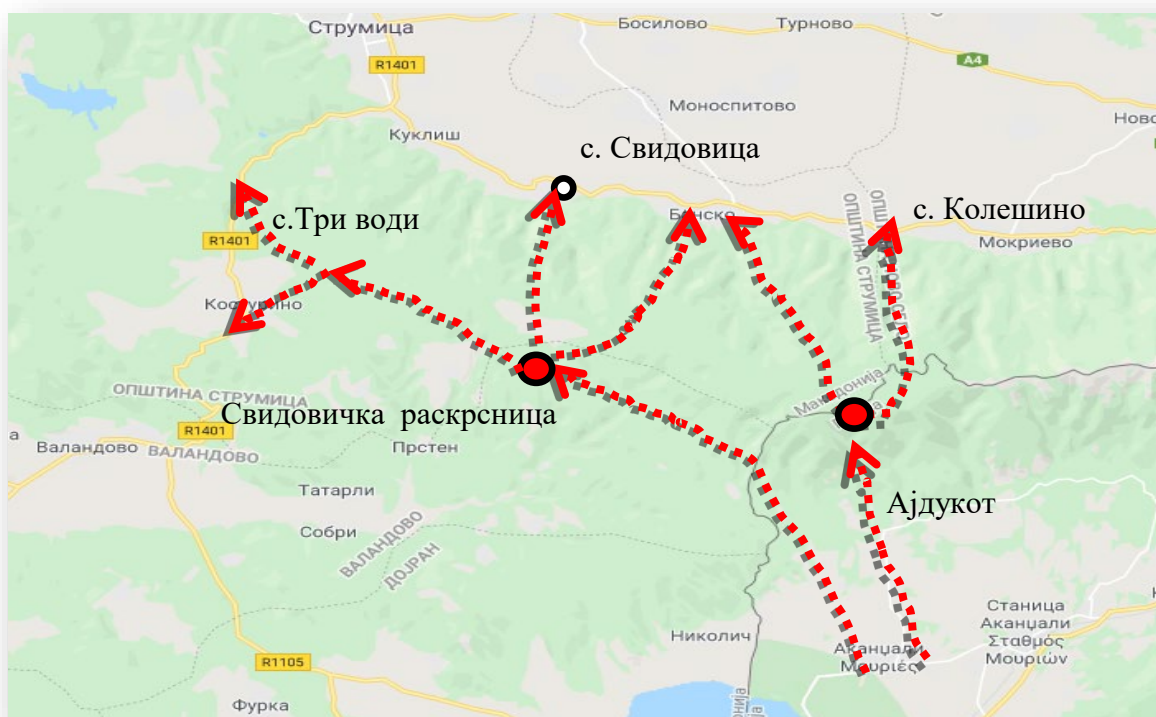

неколку се искачуваат до планинските врвови и преслапи.

Слика бр. 1: Планината Беласица и Дојранското Езеро

Ваквата специфична конфигурација на теренот и е добро позната на Граничната полиција од РЦ за ГР Исток, при што во досегашното работење преку аналитички процес на собирање, обработка, анализирање и дисеминација, на податоци, преку изработени аналитички продукти, маркирани се главните рути на движење на илегалните мигранти преку планината Беласица.

Според направените теренски извидувања, како и добиените оперативни информации и собраните информации од реализираните настани, на теренот на југозападната страна на планината Беласица постојат две рути на движење на илегалните мигранти, при нивниот илегален влез од Република Грција во Република Северна Македонија.

Карта бр. 2: Рути на движење на мигрантите преку планината Беласица

Карактеристично и за двете рути е што почетна точка на истите е селото Муриес (Аканцали) коешто се наоѓа на територијата на Република Грција.

Прва рута на движење на мигрантите

Првата рута на движење на мигрантите, тргнува од селото Муриес од страната на Република Грција, по што истата се искачува по благите падини од југозападната страна на планината Беласица, при што влез во Република Северна Македонија се прави некаде над селото Николич и напуштената караула Николич. Од влезот во Република Северна Македонија, рутата на движење на мигрантите се движи по сротот на ридот, при што се пристигнува до најзначајната точка на оваа рута, која се вика „Свидовичка раскрсница“.

Од место викано „Свидовичка раскрсница“, рутата се дели во три правци;

- Првиот правец води кон селото Банско,
- Вториот правец води кон селото Свидовица и
- Третиот правец води кон селата Костурино и Три води.

Втора рута на движење на мигрантите

Втората рута на движење на мигрантите, тргнува од селото Муриес од страната на Република Грција, по што се искачува по стрмните падини од југозападната страна на планината Беласица, по единствен пат, којшто води до ГК 18/10, или место викано „Ајдукот“.

Од место викано „Ајдукот“, рутата се дели во два правца;

- Првиот правец води кон ГК 15, од каде што рутата се спушта во селото Колешино,

- Вториот правец води кон селото Банско.

Според оперативните сознанија, на оваа рута од грчка страна мигрантите до државната граница се изнесуваат со возила.

Во зимскиот период поради врнежи од снег и дожд, може да се случи одреден временски период рутата да не се користи.

1.2. Вклученоста на дел од месното население

Покрај специфичниот релјеф на планината Беласица, како втора специфична феноменолошка карактеристика на појавните облици на илегална миграција и криумчарење на мигранти е „вклученоста на месното население“ во настаните на илегална миграција и криумчарење на мигранти.

Во овој контекст предничи месното население од село Банско, каде постојат поголем број лица, претежно од ромска националност, коишто организирани во криминални групи, им помагаат на мигрантите во нивната илегална миграција преку планината Беласица (при што најчесто се нивни водачи по шумските предели и им обезбедуваат засолништа), а често се вклучени и во криумчарењето на мигранти.

1.3. Движењето во групи од страна на мигрантите

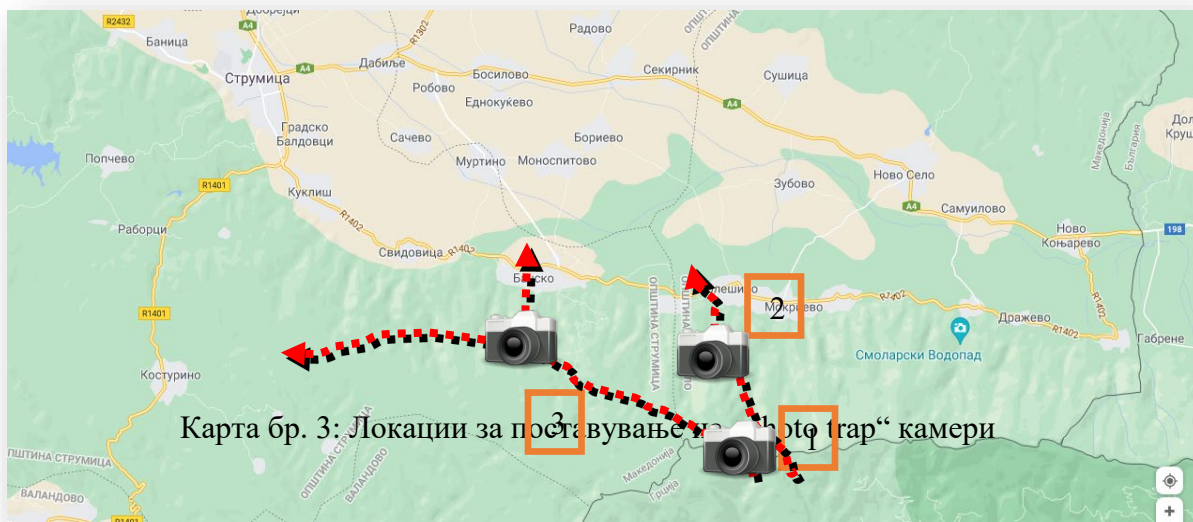
Движењето во групи од страна на мигрантите е трета специфична феноменолошка карактеристика на илегалната миграција преку планината Беласица. Ваквата специфика на овој појаван облик, е мотивирана како од организаторите на илегалната миграција (лицата што ги водат групите), коишто сакаат со едно поминување преку

планината да спечалат повеќе пари, така и од самиот факт што планината Беласица е дива планина (богата со опасен див свет и со непредвидливи временски услови на повисоките предели), па така и движењето на мигрантите во групи им дава поголемо ниво на сигурност, безбедност и самозаштита.

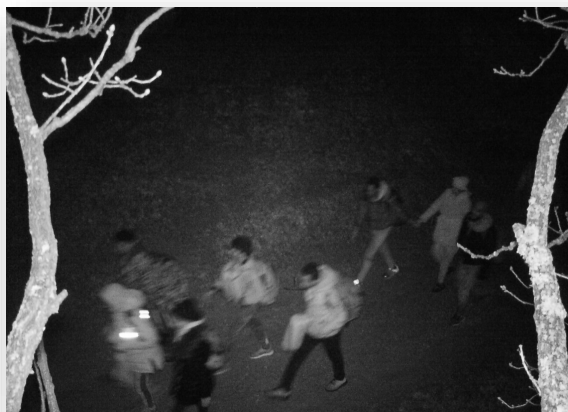
Токму познавањето на овие специфични карактеристики на илегалната миграција преку планината Беласица, иницираше потреба од поставување на „photo trap“ (фото стапици) камери од страна на РЦ за ГР Исток на неколку оперативно специфични локации на движење на мигрантите по горенаведените рути на нивно движење преку планината Беласица.

Најчесто такви локации беа:

1. Место викано „Ајдукот“, - планински преслап на планината Беласица на 1800 метри надморска височина.
2. Шумските патишта што водат кон селото Банско, и
3. Место викано „Свидовичка раскрсница“, на југозападните падини од планината Беласица.

Од вака поставените „photo trap“ камери, добиени се следниве слики, на кои- што јасно се гледа групното движење на мигрантите преку планината Беласица.

Слики бр. 2, 3, 4 и 5: Илегални мигранти се движат во групи преку планината Беласица

Инаку, покрај „photo trap“ камерите од страна на РЦ за ГР Исток, во борбата со илегалната миграција преку планината Беласица е

користено и моторно возило со термо визиска камера „форд“, коешто, исто така, даде одлични резултати.

Слика бр. 6: ПМВ фورد со термо камера

Слика бр. 7: Слика со група мигранти од термо камера

2. Резултати од преземените оперативно-тактички мерки

Поставувајќи го своето работење, базирано на доброто познавање на специфичните карактеристики на илегалната миграција преку планината Беласица, во текот на 2021 година, РЦ за ГР Исток, во содејство со СВР Струмица, посебните единици на полицијата (ПЕП) и припадниците на Полската гранична стража, во Струмичкиот Регион, беа откриени **160 настани** (станува збор за илегална миграција на македонско - грчката граница), при што се откриени **1.082 (илјада осумдесет и два)** илегални мигранта.

Интересно е дека надвор од Струмичкиот Регион, поточно во Штипскиот Регион не е откриен ниту еден настан на илегална миграција.

Старосната структура на лицата илегални мигранти, илегални
минувачи на ДГ, и на жртви

Години	до 17 г.			од 18 до 25 г.			од 26 до 40 г.			од 41 до 50 г.			над 50 г.			Вкупно		
	Вкупно	Маж	Жени	Вкупно	Маж	Жени	Вкупно	Маж	Жени	Вкупно	Маж	Жени	Вкупно	Маж	Жени	Вкупно	Маж	Жени
Сирија	1	1		66	65	1	69	68	1	0			0			136	134	2
Афганистан	0			10	10		12	11	1	0			0			22	21	1
Пакистан	12	12		430	430		288	288		3	3		1	1		734	734	0
Иран	0			0			1		1	0			0			1	0	1
Индија	0			6	6		16	16		0			0			22	22	0
Ирак	5	2	3	3	3		3	2	1	0			0			11	7	4
Мали	0			3	3		1	1		0			0			4	4	0
Конго	0			0			1	1		0			0			1	1	0
Гамбија	0			3	3		0			0			0			3	3	0
Куба	2	2		0			6	3	3	0			0			8	5	3
Гана	0			5	4	1	0			0			0			5	4	1
Сенегал	0			1	1		0			0			0			1	1	0
Брет С. Коска	0			1		1	0			0			0			1	0	1
Камерун	0			0			1		1	0			0			1	0	1
Мароко	0			2	2		2	2		0			0			4	4	0
Сомалија	1		1	23	13	10	18	17	1	0			0			42	30	12
Судан	0			0			1	1		0			0			1	1	0
Либија	0			6	6		1	1		0			0			7	7	0
Замбија	0			0			9	9		0			0			9	9	0
Етиопија	0			1	1		0			0			0			1	1	0
Еритреа	0			8	8		4	2	2	0			0			12	10	2
Палестина	0			7	7		0			0			0			7	7	0
Гвинеја	0			1	1		1	1		0			0			2	2	0
Бангладеш	1	1		31	31		15	15		0			0			47	47	0
ВКУПНО	22	18	4	607	594	13	449	438	11	3	3	0	1	1	0	1082	1054	28

на трговија со луѓе е следнава:

Табела бр. 1: Број на откриени лица, илегални минувачи на ДГ и лица
спречени во обид во 2021 година

Од **1.082** лица, коишто се откриени како илегални минувачи на државната граница или биле спречени во обид за илегално минување на државната граница, најбројни се државјаните на:

- **Пакистан, 734** лица, или **67,8 %** ;
- **Сирија, 136** лица, или **12,5 %** ;
- **Бангладеш, 47** лица, или **4,3 %**; и

- државјани на останати држави, **165** лица, или **15,4 %** на останати држави.

Од **1.086** лица, коишто се откриени како илегални минувачи на државната граница или биле спречени во обид за илегално минување на државната граница, најголем број се на возраст од **18 до 25 години - 607** лица.

Од **1.086** лица, коишто се откриени како илегални минувачи на државната граница или биле спречени во обид за илегално минување на државната граница, **1.054** лица се од машки пол и **28** лица се од женски пол.

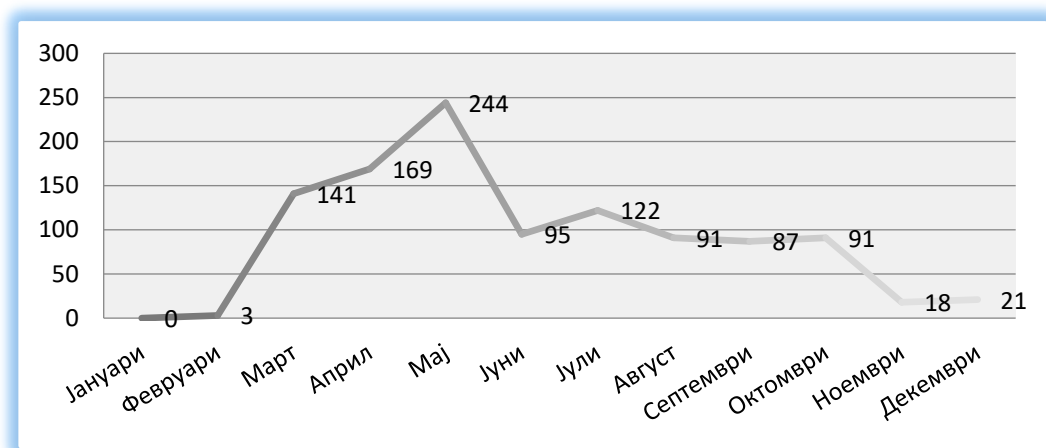
Што се однесува до причините за миграција, како и ударните месеци за илегална миграција состојбата е следнава:

Месеци	Јануари	Февруари	Март	Април	Мај	Јуни	Јули	Август	Септември	Октомври	Ноември	Декември	РЦ за ГР	Статус
													Исток	
Држави													Вкупно	
Ирак							10		1				11	Бегалец
Сирија			2	4	4			1	43	70	6	6	136	Бегалец
Афганистан			2	6	3			5	4	1	1		22	Бегалец
Сомалија				8	6		2	17	3	5	1		42	Екон. Мигрант
Бангладеш		3	10	17	4	3	8	1	1				47	Екон. Мигрант
Пакистан			122	128	200	88	94	55	25	15	3	4	734	Екон. Мигрант
Палестина					1			1			3	2	7	Екон. Мигрант
Иран			1										1	Екон. Мигрант
Брег С. Коска									1				1	Екон. Мигрант
Сенегал												1	1	Екон. Мигрант
Конго											1		1	Екон. Мигрант
Етиопија					1								1	Екон. Мигрант
Индија			4		14	3	1						22	Екон. Мигрант
Замбија								9					9	Екон. Мигрант
Гвинеа						1			1				2	Екон. Мигрант
Гана									5				5	Екон. Мигрант
Гамбија											3		3	Екон. Мигрант
Судан					1								1	Екон. Мигрант
Мали				2					2				4	Екон. Мигрант
Куба												8	8	Екон. Мигрант
Камерун				1									1	Екон. Мигрант
Мароко				3				1					4	Екон. Мигрант
Либија					5			1	1				7	Екон. Мигрант
Еритреа					5		7						12	Екон. Мигрант
ВКУПНО	0	3	141	169	244	95	122	91	87	91	18	21	1082	/

Табела бр. 2: Број на откриени илегални мигранти (поделени по нивниот статус) во 2021 година

Од **1.086 лица**, коишто се откриени како илегални минувачи на државната граница или биле спречени во обид за илегално минување на државната граница, според нивниот статус:

- **913 лица** се со статус на **економски мигрант, и**
- **169 лица** се со статус на **бегалец.**

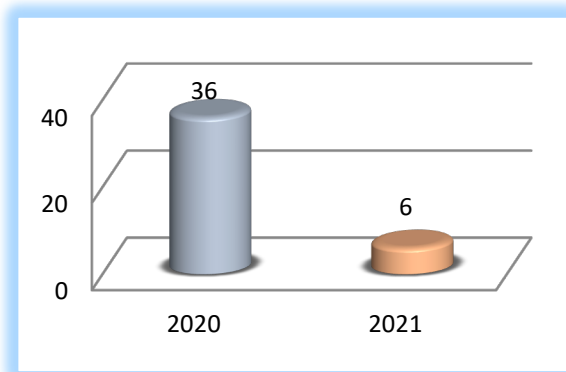
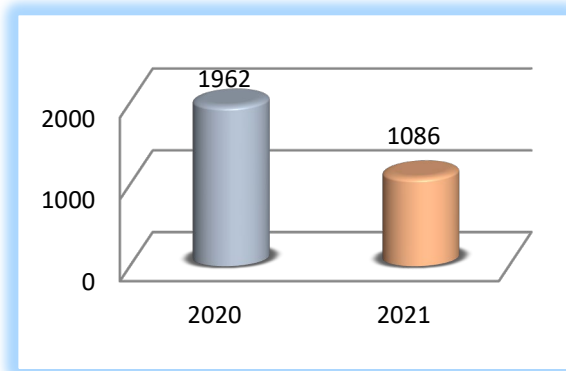

Чарт бр.1: Број на откриените илегални мигранти, илегални минувачи на ДГ и лица спречени во обид во 2021 година.

Од **1.086 лица**, коишто се откриени како илегални минувачи на државната граница или биле спречени во обид за илегално минување на државната граница, најголем дел илегално ја минале државната граница во месеците:

- мај со **244** илегални минувачи;
- април со **169** илегални минувачи и

- март со **141** илегален минувач.

Чарт бр. 2: Број на откриените илегални мигранти

Чарт бр. 3: Настани на криумчарење на мигранти

Споредбено со 2020 година, во 2021 година, во Струмичкиот Регион, бележиме намалување за 867 илегални мигранти, и, исто така, намалување за 30 настани кај криумчарењето на мигранти.

Заклучок:

Со горенаправеното истражување и анализа на податоците беше потврдена поставената хипотеза дека „**Познавањето на специфичните**

карактеристики на појавните облици на илегалната миграција во реонот на планината Беласица, е основен предуслов за успешно сузбивање на илегалните преминувања на државната граница и криумчарењето на мигранти“.

Затоа и во иднина од страна на РЦ за ГР Исток, потребно е да се продолжи со стручното и квалитетно следење на специфичните феноменолошки карактеристики на илегалната миграција во реонот на планината Беласица, и врз основа на вака добиените адекватни и целисходни сознанија, да се планираат преземањата на оперативни тактички мерки на теренот, бидејќи, како што може да се заклучи од ова истражување, овој метод е веќе докажан гарант за успех во борбата со справување со илегалната миграција и криумчарењето на мигранти на тој дел од државната граница.

Користена литература

Книги

1. Дујовски, Н., Малиш-Саздовска, М. (2009), „Безбедносен менаџмент“, Скопје, Факултет за безбедност.
2. Ситновски, В. (2015), „Методологија на откривање на прекуграничниот криминал на државната граница на Република Македонија со Република Бугарија за периодот од 2005 до 2011 година, Штип, Универзитет „Гоце Делчев“.
3. Алексоски, С. (2009), „Криминологија“, Штип, Универзитет „Гоце Делчев“.
4. Ангелески, М. (2008), „Криминалистичка методика“, Скопје, Народна и универзитетска библиотека „Свети Климент Охридски“.

5. Котески, М., Николовски, М. (2008), „Методика на откривање на општиот криминалитет“, Скопје, Факултет за безбедност.
6. Стојчев, В. (2004), „Методологија на воените науки“, Скопје - Воена академија“, генерал - Михаило Апостолски“.
7. Милошевиќ, Н., Милојевиќ, С. (2001) „Основи методологије безбедносних наука“, Белград, Полициска академија.
8. Миловановиќ, Р. (1995) „Полициска психологија“, Белград, Полициска академија.
9. Арнаудовски, Ј., Стојановски, Т. (2002) „Трговија со луѓе – криминалитет“, Скопје, Народна и универзитетска библиотека „Свети Климент Охридски“.
10. Шелдон, С.Ц. (2009) „Шверц и трговија со луѓе“, Скопје, Академски печат.
11. Бикс, К., Амир, Д. (2009) „Глобалната секс-индустрија и препродажбата на луѓе“, Скопје, Датапонс.
12. Лајман, М., Потер, Г. (2009) „Организиран криминал“, Скопје, Магор.
13. Ретклиф, Ц. (2009) „Стратешко размислување во разузнавањето на криминалот“, Скопје, Табернакул.
14. Крстановски, М., Смилевска, Д. (2008) „Царинско работење“, Охрид, Факултет за угостителство и туризам.
15. Миленковски, М. (2005) „Државните граници на Република Македонија и асоцирањето во Европската Унија“, Скопје, Еуро-еко.
16. Хакнер, Т., Шомбург, В., Лагодни, О., Волф, Н. (2009) Меѓународна правна помош во кривичната материја“, Скопје, Табернакул.
17. Лабовиќ, М. (2006) „Власта корумпира“, Скопје, Де гама.

18. Caparini, M., Marenin, O. (2006) „Borders and security governance“, Zurich, DCAF, Lit verlag GmbH.
19. Hanggi, H., Scherrer, V. (2008) „Security sector reform and UN intergrated missions“, Zurich, DCAF, Lit verlag GmbH.

Закони и други документи

20. Национална комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција (2010) „Стандардни оперативни процедури за постапување со жртви на трговија со луѓе“, <http://www.nacionalnakomisija.gov.mk/>.
21. Национална комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција (2010) „Национален акциски план за борба против трговија со луѓе и илегална миграција во Република Македонија“, <http://www.nacionalnakomisija.gov.mk/> .
22. Кривичен законик, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011 и 135/2011 година,
23. Закон за кривична постапка, „Службен весник на Република Македонија“, бр.150/2010 година,
24. Закон за Полиција, „Службен весник на Република Македонија“, бр.114/2006 година.
25. Закон за внатрешни работи, „Службен весник на Република Македонија“, бр.92/2009, 35/2010, 36/2011 и 158/2011 година.
26. Закон за гранична контрола, „Службен весник на Република Македонија“, бр.171/2010 година.

27. Закон за надзор на државната граница – пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија“, бр.88/2009 година.
28. Царински закон, „Службен весник на Република Македонија“, бр.39/2005, 4/2008, 48/2010, 158/2010, 44/2011, 53/2011 и 11/2012 година.
29. Закон за странците - пречистен текст, „Службен весник на Република Македонија“, бр.92/2009 година.
30. Закон за малолетничка правда, „Службен весник на Република Македонија“, бр.87/2007 година.
31. Правилник за начинот на извршување на полициските работи, „Службен весник на Република Македонија“, бр.114/2006 година.
32. Правилник за начинот на извршување на гранични проверки и граничен надзор, „Службен весник на Република Македонија“, бр.75/2012 година.
33. Спогодбата помеѓу владите на Република Македонија и Република Бугарија за мерките за спречување и решавање на гранични инциденти на границата на Република Македонија и Република Бугарија, „Службен весник на Република Македонија“, бр.13/2002 година.
34. Спогодбата помеѓу владите на Република Македонија и Република Бугарија за чување, одржување обновување и обележување на граничната линија и граничните белези на Македонско–бугарската државна граница, „Службен весник на Република Македонија“, бр.13/2002 година.
35. Договорот помеѓу владите на Република Македонија и Република Бугарија за преземање на лица со незаконски престој, „Службен весник на Република Македонија“, бр.12/2002 година.

36. Договорот помеѓу владите на Република Македонија и Република Бугарија за соработка во борбата против тероризмот, организираниот криминал, нелегалната трговија со наркотични дроги, психотропни супстанции и прекурсори, нелегалната миграција и други кривични дела, „Службен весник на Република Македонија“, бр.6/2003 година.
37. Спогодбата помеѓу владите на Република Македонија и Република Бугарија за размена и заемна заштита на класифицирани информации, „Службен весник на Република Македонија“, бр.10/2006 година.
38. Договорот помеѓу владите на Република Македонија и Република Бугарија за прекугранична полициска соработка, „Службен весник на Република Македонија“, бр.131/2006 година.
39. Договорот помеѓу владите на Република Македонија и Република Бугарија за основање и функционирање на заеднички Контакт центар за полициска и царинска соработка, „Службен весник на Република Македонија“, бр.116/2010 година.
40. Конвенција на Обединетите нации за „Транснационален организиран криминал“ и нејзините протоколи, објавена во Њујорк, 2004 година.

Интернет

41. Веб-страница на МВР на Р. Македонија <http://www.mvr.gov.mk/>
42. Веб-страница на ИНТЕРПОЛ <http://www.interpol.int/>
43. Веб-страница на DCAF <http://www.dcaf.ch/>
44. Веб-страница на SELEC <http://www.secicenter.org/m105/Home>
45. Веб-страница на FRONTEX <http://frontex.europa.eu>
46. Веб-страница на Еврпската Унија www.europa.eu

47. Веб-страница на CESCO www.cseco.com
48. Веб-страница на Fototrap www.fototrap-pro.com
49. Веб-страница на Елбит Системс www.elbitsystems.com
50. Веб-страница на Википедија www.wikipedia.org

ПРАВНИ И БЕЗБЕДНОСНИ ПРЕДИЗВИЦИ ЗА ГРАЃАНИТЕ ОД СООБРАЌАЈНИ НЕЗГОДИ СО ЖИВОТНИ

м-р Младен Трајков,

МВР, Центар за обука, пензиониран виш полициски советник-обучувач,
mladen.trajkov@gmail.com

АПСТРАКТ

Преку содржините на трудот направен е обид еден од секојдневните проблеми во животот на граѓаните да биде разобличен во однос на правните и безбедносните импликации кои ги очекуваат граѓаните во лавиринтите на правото, судскиот систем и финансиските импликации од истиот проблем. Содржините на трудот се групирани во: вовед и шест дела и на крајот е користена литература. Во воведот, е даден мотивот за пишувањето на еден ваков труд и кратко објаснување што и кои предизвици ги очекуваат граѓаните. Во продолжение во првиот дел со наслов: Предизвици во патниот сообраќај во кратки црти се дадени повеќе предизвици кои се исправени пред возачите. Во вториот дел е претставен Налетот на возило на дивеч или домашно животно на пат и во него е дадено објаснување што да се прави тогаш. Во третиот дел е обврската за Осигурување на возилата и исплатата на штетите, и како тоа функционира во однос на сообраќајни незгоди со дивеч или домашно животно. Во четвртиот дел е дадена клучната институција:

Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство; ловечката федерација, ловечките друштва и одговорноста за настанатите штети од налет на возило на дивеч на пат. Во петтиот дел се дадени Предлози за надминување на проблемите, се разбира, преку лични размислувања и користење на искуството на поразвиените земји. Шестиот дел е Заклучокот кој е извлечен од содржината на трудот каде се понудени соодветни можности за одредени аспекти од овие предизвици за граѓаните и на крајот е дадена користената литература.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: штети, дивеч, патен сообраќај, осигурување на возила¹¹⁵

ABSTRACT

Through the contents of the paper, an attempt was made to expose one of the everyday problems in the life of the citizens in terms of the legal and security implications that the citizens expect in the labyrinths of law, the judicial system and the financial implications of the same problem. The contents of the paper are grouped into: introduction and six parts and at the end used literature. In the introduction, the motive for writing such a paper is given and a brief explanation of what and what challenges the citizens expect. In continuation in the first part with the title: challenges in road traffic in brief are given more challenges that are facing the drivers. The second part presents the collision of a game with a game or a domestic animal on the road and explains what to do then. In the third part is the obligation to insure vehicles

¹¹⁵ М-р Младен Трајков, МВР, Центар за обука, пензиониран виш полициски советник-обучувач, mladen.trajkov@gmail.com, Mladen Trajkov, training center, retired police advisor – trainer.

and pay damages, and how it works in relation to accidents with game or pet. The fourth part presents the key institution: the Ministry of Agriculture, Forestry and Water Economy; the hunting federation, the hunting associations and the responsibility for the damages caused by the collision of a vehicle with game on the road. The fifth part gives suggestions for overcoming the problems, of course through personal thinking and using the experience of more developed countries. The sixth part is the conclusion that is drawn from the content of the paper where appropriate opportunities are offered for certain aspects of these challenges for the citizens and finally is the used literature.

ВОВЕД

Заради зачестените сообраќајни незгоди на патиштата во Република Северна Македонија во кои како учесници во сообраќајните незгоди се појавуваат животни (домашни или диви), прераснува во безбедносен-финансиски и од многу други аспекти, проблем за граѓаните а после случувањето на несреќата тоа станува и правен проблем од поголеми размери. Зачестени се информациите во медиумите дека сè почесто на патиштата страдаат голем број на возачи меѓу кои има и изгубени животи а, истовремено, и голем број на домашни и диви животни од кои еден добар дел се под трајна заштита од државата. Правните лавиринти кои следуваат после случената сообраќајна незгода за граѓаните, кои претрпеле штета во сообраќајот, се особен предизвик за да се снајде во испреплетената законска и подзаконска регулатива, но, истовремено, и врз вистинската надлежност на правните лица по однос на одржувањето на инфраструктурата на патиштата. Многу чудни дури и несфатливи се можностите кои ги овозможува законот, кога јавна установа со склучен договор ги отстапува своите надлежности за

одржувањето и безбедноста на патиштата на одредени правни лица. Граѓанинот, треба да биде експерт од повеќе области: сообраќај, градежништво, патарини, одржување на патишта, правна област-наука, Законот за облигациони односи и што ли уште не, за да може да започне да ги бара своите права низ правните лавиринти. Секако, изгубеното време, нервозите, шетањето од шалтер до шалтер и од институција до институција, финансиските трошоци за да дојде до сопственото право му остануваат како дополнително оптоварување за да може да поучи некој друг граѓанин на кого може да му се случи слична ситуација. Токму заради олеснување на процесот, пред сè, за полицијата а потоа и за граѓаните и осигурителните компании е спроведено ова мало истражување кое има за цел да даде позитивен импулс во усогласувањето на активностите и упростувањето на постапките заради што помалку обврски и шетање по институциите за граѓаните за да си ги остварат своите права. За постигнување на оваа цел користени се следниве општи научни методи: статистичкиот, компаративниот, дескриптивниот, каузалниот и методот на анализа на содржината на документите (content analysis) на судските одлуки.

1. ПРЕДИЗВИЦИТЕ ВО ПАТНИОТ СООБРАЌАЈ

За патниот сообраќај во државата и неговата функционалност, одржување и безбедност може да посведочат речиси сите возачи, домашни и странски кои се движат по патиштата низ Македонија. И покрај изградбата на нови автопатишта и во последно време ревитализација на старите асфалтни подлоги на патиштата, сепак, сведоци сме на: дупките и нерамнините кои се јавуваат речиси пред сите мостови, надвозници и подвозници, на сите мостови и вијадукти,

огромниот број на појавени дупки на асфалтот и на новопоставениот асфалт за само неколку месеци, недостатокот на пропусти за истекување на атмосферските води, немање или неодржување на потпорни сидови каде има лизгање на земјиште, немање на заштитни банкини или столпчиња со рефлектирачки светла, и можеби најтрагичното шетањето на питоми - домашни или диви животни (дивеч)¹¹⁶ по патиштата низ Македонија и на автопатиштата, заради немање на заштитна жичена ограда која е задолжителна или на другите патишта заради несовесни сопственици. Од друга страна, не ги спомнавме и отпаднатите делови од возила: протектирани делови од гуми, делови од патнички и товарни возила, отпаднат товар, излизгано земјиште и друго. Сите овие негативни околности од возачите како учесници во сообраќајот бараат особена внимателност и во никој случај да не ја користат максималната дозволена брзина на патиштата бидејќи многу често, тоа може да биде на нивна штета, и покрај тоа што е означено на автопатот 120 наместо 130 километри на час, знаејќи за неажурното одржување на патиштата и околната инфраструктура, неопходно е намалување на максималната брзина, пред сè, заради лична безбедност но и безбедноста на другите учесници во сообраќајот.

2. НАЛЕТ НА ВОЗИЛО НА ДИВЕЧ ИЛИ ДОМАШНО ЖИВОТНО НА ПАТ

¹¹⁶ Дивеч се определени видови на животни и птици кои живеат слободно во природата или во оградени површини во кои интензивно се одгледуваат, размножуваат, заштитуваат и ловат. Закон за ловство, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 26/09, 82/09, 136/11, 1/12, 69/13, 164/13, 187/13 и 33/15, предвидено во членот3, став1, точка 1.

Истражувајќи го феноменот на сообраќајните незгоди во кои како еден од учесниците е домашно или диво живото, се обртив до неколку надлежни државни институции кои одговорија но, за жал, и до некои кои воопшто не одговорија.

Одговори на поставената тема побарав од МВР како надлежно за безбедноста во сообраќајот на патиштата низ државата¹¹⁷, Јавно претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта, ЈП за стопанисување со државните шуми „Национални Шуми“ П.О., Јавно претпријатие за железничка инфраструктура. Забележливо е дека покрај патниот сообраќај опфатен е и железничкиот сообраќај бидејќи и во тој сообраќај се случуваат вакви незгоди. Заради поголема прегледност добиените одговори од погоре претставените институции се претставени табеларно како што дел од нив и одговориле.

Табела бр. 1. Добиеени податоци од МВР, случени сообраќајни незгоди со повредени лица со удар на возило во животно (2014-2018)¹¹⁸

	2014	2015	2016	2017	2018
СВР Скопје	9	1	-	6	-
СВР Битола	2	-	1	3	1
СВР Велес	2	-	-	-	-

¹¹⁷ Според Законот за безбедност на патиштата (неофицијален пречистен текст), кој ги опфаќа службените весници од бр. 169/15 до бр. 302/20, каде во членот 5 се претставени мерките кои-што се однесуваат за безбедност на сообраќајот на патиштата и за таа цел: **ја следи и анализира состојбата на безбедноста на сообраќајот на патиштата; укажува на актуелните проблеми во областа на сообраќајот на патиштата и предлага мерки за нивно решавање и други наброени задачи.**

¹¹⁸ Изготвена според број на акт 16.1.2-608/1 од 21.2.2019 година, одговор од МВР по поднесено барање за пристап до информации од јавен карактер.

СВР Куманово	-	2	1	1	-
СВР Охрид	-	-	-	-	-
СВР Струмица	2	1	-	1	1
СВР Тетово	3	1	2	-	-
СВР Штип	-	1	1	1	1
Вкупно:	18	6	5	12	3

Од добиениот одговор од МВР, можеме да заклучиме дека речиси во сите сектори за внатрешни работи имало сообраќајни незгоди помеѓу возила и животни¹¹⁹, (освен во СВР Охрид каде не се дадени податоци) каде имало повредени лица од случените сообраќајни незгоди со животни. За петте истражувани години имало вкупно 41 сообраќајна незгода со повредени лица од кои најмногу во 2014 и 2017 година. Како најчести биле сообраќајните незгоди со животни во СВР Скопје, каде за петте години имало 16 сообраќајни незгоди со повредени лица или 39,02 % од незгодите се на ова подрачје. Причината за ваквиот процент, најверојатно, можеме да ја лоцираме во развиената патна мрежа, обемот на сообраќајот, бројот на населението и, секако, границите на СВР Скопје кои се граничат со СВР Тетово, СВР Куманово, СВР Велес СВР Битола, каде има повеќе планински терени од кои животните се симнуваат и во пониските предели.

Втората група на податоци се податоците од Јавното претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта, за што следи соодветна табела.

¹¹⁹ Овде од МВР се претставени животни но не се поделени на домашни и диви, бидејќи во нивните статистички евиденции на ваков начин ги воделе сообраќајните незгоди.

Табела бр. 2. Сообраќајни незгоди кои се случиле при удар на диви животни во возила во периодот од 2014 до 2018 година на територијата на Р.С.М. Според **Јавното претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта**, предмети застапувани од полномошник дипломиран правник Весна Митевска

Р. Б	Тужба	Основе н суд	патен правец	диво животн о	материјал на штета	тужител
1	27Малв П-1577/16	Скопје -2	Скопје-Велес	волк	23.781.00	Владимир Велковски
2	2 Малв ТС-121/16	Скопје -2	Тетово-Гостивар	зајак	53.192.00	Триглав Осигурување
3	6 Малв ТС-118/16	Скопје -2	Неготинско-Градско	лисица	242.091.00	Еуролинк – осигурување
4	2 Малв ТС-13/17	Скопје -2	Велес-Градско	мачка	48.806.00	Лагунаком ДООЕЛ
5	36 МалвП-352/17	Скопје -2	Скопје-Тетово	мечка	120.000.00	Јулијана Станковска Манџукова
6	38 МалвП-678/17	Скопје -2	Кумановско-г.п. Србија	срна	234.919.00	Илија Трајковски

7	11 Малв П- 1217/17	Скопје -2	Скопје- Велес	волк	23.871.00	Владимир Велковски
8	61 МалвТС -106/18	Скопје -2	Демир Капија- Неготин о	свиња	259.456.0 0	Триглав Осигурува ње
9	55 МалвТС -354/18	Скопје -2	Велес- Скопје	лисица	257.476.0 0	Уника Осигурува ње
10	ТС.1- 9/16	Велес	Велес- Скопје	елен	30.900.00	ДПТУ Коми Ѓорѓе
11	ТС.1- 83/16	Велес	Велес- Скопје	елен	38.200.00	ДПТУ Коми Ѓорѓе
12	МалвП- 65/17	Велес	Велес- Скопје	срна	41.495.00	Зоранчо Петровски

Дополнително и во Основен суд - Битола – Малв. Бр. 186/17, удар во **дива свиња**, штета од 50.000.00 денари¹²⁰

Следејќи ја табелата и анализирајќи ги податоците во истата на прв поглед се воочливи неколку работи кои се можеби коинцидентни: прво, се појавуваат исти лица како оштетени 1 и 7 Владимир Велковски и 10 и 11 ДПТУ КОМИ Ѓорѓе, висината на штетата кај првото лице речиси е

¹²⁰ Податоците се добиени со Одговор бр. 03-1777/2 од 12.11.2020 година од Јавното претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта.

идентична со мала разлика, додека, пак, кај правното лице станува збор за разлика од околу 7.000 денари. Вториот елемент, кој е забележлив од табелата е дека 9 предмети се од Основен суд - Скопје 2 од Скопје, а преостанатите три се од Основен суд - Велес. Во однос на животните кои учествувале во предизвикувањето на сообраќајните незгоди, вклучени се следниве животни:

Табела бр. 3. Животни кои предизвикале сообраќајни незгоди

волк	2 пати
зајак	1
лисица	2 пати
мачка	1
мечка	1
срна	2 пати
дива свиња	1
елен	2 пати

Во однос на исплатените штети од страна на **Јавното претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта**, кои се претставени во табела бр. 2., има вкупно 12 предмети со штета од 1.374.187.00 денари или поделено со 12 предмети просечно по 114.515.00 денари. Кога би се обиделе да направиме компарација со овие исплатени финансиски средства за причинетите штети во вредност од 1.374.187.00 денари и ги поделиме со цената на чинење на 1м квадратен на жицата за ограда која чини 65.00 денари, тогаш со тие пари би можеле да бидат купени **21.141** метри квадратни жица за ограда. Овој феномен предизвикува внимание затоа што верувам дека не е потребно толку

жица за да се поправат направените дупки во оградата или да се замени украдената жица, а, истовремено, да не се преземат никакви превентивни или репресивни активности во координација со полицијата.

На крајот го опфативме и железничкиот сообраќај преку обезбедените податоци од страна на **Јавното претпријатие за железничка инфраструктура**, којшто во истражуваните години имал проблеми само со домашни животни но, тоа не е случај низ поодамнешните години, кога возовите удирале и прегазувале и диви животни (мечка).

Табела бр. 4. Добиени податоци од **Јавното претпријатие за железничка инфраструктура** за случени железнички несреќи (2014-2018) година¹²¹

Година (датум)	Вонреден настан (со воз број)	Усмртени животни (домашни)	Штета на возно средство (износ во денари)
24.3.2017	640	1 коњ	/
5.5.2017	660	3 крави	/
15.10.2017	891	5 крави	4.890,00
25.10.2017	44.705	1 теле	/
7.11.2017	660	1 коњ	11.000,00
13.7.2018	661	1 коњ	/

¹²¹ Број на акт 5737/1 од 25.12.2020 година, Доставување на информации од јавен карактер, од ЈП за железничка инфраструктура на Република Северна Македонија – Скопје.

Познавајќи ја изведбата, масата и габаритот на возовите речиси невозможно е да им биде причинета материјална штета од ударите во животни, но и кај нив се настанати минимални штети, кои за овие шест настани изнесуваат 15.890 денари што е за занемарување, не сметајќи ги штетите од угинувањето на животните. Вториот елемент кој овде не е пресметуван во ниту една од табелите се штетите предизвикани од: застојот во сообраќајот, другите учесници во сообраќајот и, секако, одговорноста на сопствениците во овој случај на домашните животни а во другите случаи на дивите животни: Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство, Македонски шуми, ловечките друштва и други иматели и корисници на дивите животни кои се опфатени со законските прописи.

- На крајот е одговорот од **ЈП за стопанисување со државни шуми „Национални Шуми“ П.О.**, дека за бараниот период од 2014 до 2018 година во ловиштата со кои тие стопанисуваат не се забележани какви било штети од дивите животни¹²². ЈП „Национални Шуми“, стопанисува со 8 ловишта, со вкупна површина од 101.758 хектари, тоа се ловиштата: „Душегубица“ – Кичево, „Кадина Река“ – Скопје, државното ловиште „Лешница“ – Тетово, ловиштето „Честово“ – Валандово, ловиштето „Милисин“ – Гевгелија¹²³. Истовремено, овде мораме да го претставиме и фактот дека во сезоната 2019/2020 година, од страна на Владата на Република Северна Македонија е донесена одлука за еднострано раскинување на договорите за концесија на

¹²² Одговор бр. 02-3/27-1, од 23.9.2020 година, Доставување на информација од јавен карактер ЈП за стопанисување со државните шуми „Национални Шуми“ П.О.

¹²³ <http://www.mkdsumi.com.mk/zasumite.php?page=3&s=7> (пристапено на 7.5.2021 година).

дивечот, поради битни повреди на одредбите од договорот со којшто стопанисувало ловното друштво „Сокол“ Куманово¹²⁴.

И во овие ловишта не се пријавени никакви штети предизвикани од дивечот во сообраќајот.

3. ОСИГУРУВАЊЕТО НА ВОЗИЛАТА И ИСПЛАТАТА НА ШТЕТИ

Во продолжението на текстот ги претставуваме обврските на возачите кои ги имаат кон сопствените возила за да можат да учествуваат во сообраќајот. Секое возило за да може **легално** да се управува и да учествува во патниот сообраќај потребно е: прво, да биде соодветно регистрирано и да има **„основно осигурување“** - задолжително осигурување на возилото од автомобилска одговорност, второ, може да поседува и дополнително **„каска осигурување“** на возилото. Првото осигурување **„основно осигурување“**- задолжително осигурување на возилото од автомобилска одговорност, тоа е осигурување кое е задолжително и во него возилата се градирано според нивната сила изразена во киловати (KW), од што зависи и висината на премијата за осигурување. Како пример ќе претставиме возило кое е со зафатнина од 796 cm³, и сила од 37,5 киловати (KW), за кое **основната премија за осигурување изнесува 4.739 денари**. Доколку се сака да се осигураат и патниците во возилото се доплатуваат дополнителни премии за: смрт (100.000,00) или за случај на инвалидитет (200.000,00 денари) се доплатуваат 273,00 денари. Истовремено во сметката за техничкиот

¹²⁴ Според одговор бр. 02-3/27-1, од 23.9.2020 година, Доставување на информација од јавен карактер ЈП за стопанисување со државните шуми „Национални Шуми“ П.О,

преглед се доплатуваат 1,5 % од сумата за техничкиот преглед за Совет за безбедност во сообраќајот, 1 % за Фонд за патишта и 100,00 денари за Буџет на Република Северна Македонија. Кога би ги собрале овие суми, само дополнителните собрани суми со основното осигурување изнесуваат околу 5.000,00 денари, што во +никој случај не е сума за занемарување на сумата од семејниот буџет. За да биде соодветно претставено плаќањето на надоместокот за употреба на јавните патишта за моторните и приклучните возила (патна такса), би ја претставиле законската обврска во која најмалата вредност за патничко моторно возило со зафатнина на мотор до 900 cm³, до 2014 година се плаќало - **730,00 денари**¹²⁵, а во втората половина од 2014 година е изменето и сега се плаќаат **1.040,00 денари**¹²⁶ или има зголемување од 15,55 %. Ако овде ја помножиме оваа сума (не рачунајќи ги возилата со поголема запремина на моторот каде се движи и до 39.270,00 денари) со вкупниот број на регистрирани возила во Република Македонија во 2019 година 495.636¹²⁷, тогаш би добиле сума од 515.461.440,00 денари поделено со 61,7 денари за 1 евро, би добиле сума од 8.354.318,31 евро. Секако, на придонесите за користење на јавните патишта треба да се додадат и средствата кои секој возач дополнително ги плаќа како патарина на автопатиштата (за 2019 година наплатени се 2.687.428 денари)¹²⁸ и тогаш

¹²⁵ Според Владата на Република Македонија, Одлука за висината и начинот на плаќање на надоместокот за употреба на јавните патишта за моторните и приклучните возила (патна такса), „Службен весник на РМ“, бр. 118 од 28.9.2009 година.

¹²⁶ Според Владата на Република Македонија, Одлука за изменување на Одлука за висината и начинот на плаќање на надоместокот за употреба на јавните патишта за моторните и приклучните возила (патна такса), „Службен весник на РМ“ бр. 103 од 10 јули 2014 година

¹²⁷ Податоците се преземени од Државниот завод за статистика на Република Северна Македонија, http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat_Transport_RegistriraniVozila/150_Trans_reg_voz_po_vidovi_opst_mk.px/table/tableViewLayout2/?rxid=63d13bd1-5691-4a1f-b607-4642a307515d (пристапено на 7.5.2021 година)

¹²⁸ ЈП за државни патишта, Извештај за работењето на јавното претпријатие за државни патишта за 2019 год, стр.27, со архивски бр. 02-6687/1 од 24.6.2020 година.

може да се разговара за вистински бројки. За вториот вид на дополнителното осигурување или каското осигурување, значајно е дека тоа претставува личен избор на сопственикот за неговото возило дали сака или не сака дополнително да биде осигурено и, секако, се пресметува според годината на производство на истото. Вториот елемент за каското осигурување е задолжителноста за каско осигурување на возилата кои се купени со кредит или лизинг, задолжително каско осигурување за времето на траење на плаќањето на кредитот или лизингот. Значајно е дека овој вид осигурување може да биде во **неколку облици**: 1. Потполно каско осигурување од ризици; 2. Потполно каско осигурување со вклучување во осигурување на ризикот кршење опфатени од поглавје Б од условите; 3. Делумно каско осигурување од ризици опфатени во членот 4 од Условите; 4. Дополнителни видови на осигурување од ризиците на членот 5 од Условите; 5. Посебни видови на каско осигурување. Во објаснувањето на каското осигурување неопходно е да објасниме и за договорното учество (франшиза) и учеството во наредна штета коешто учество може да биде: 10, 20, 30, 40 или 50 %. Објаснувањето на овие аспекти од осигурувањето на возилата е клучно за нашата тема бидејќи само при платено основно осигурување на возило од автоодговорност, *кога би се случила сообраќајна несреќа со некое животно, осигурителната компанија на осигуреникот не му исплатува никаква премија. Доколку возилото е каско осигурено тогаш осигурителната компанија ја исплатува договорната премија за случената сообраќајна незгода.*

Во контекст на штетите за оние кои се случени со животно на автопатот дополнително со Правилник е вметнат **нов услов** за лицето кое учествува во сообраќајната незгода за возилото да поседува (**доказ**) **фискална сметка за платена патарина** за делот од автопатот каде се

случила несреќата. Иако од поодамна може да се врши и електронско плаќање без фискална сметка и тогаш ќе треба да се докажува бидејќи правилникот во меѓувреме не е сменет. Од друга страна, пак, што со оние лица кои живеат и се вклучуваат во автопатот после наплатните рампи (Скопје – Велес, оние кои се вклучуваат во Катланово, каде што постои легално вклучување во автопатот?), на делот (Куманово – Скопје, влезот за возилата од кај село Романовце кон Скопје или кон Куманово). На автопатот (Скопје - Тетово, жителите на околните села околу Групчин кон Тетово и кон Скопје), но и на другите патни правци Тетово – Гостивар, Скопје - Гевгелија, Скопје - Штип. Не обработувајќи ги останатите делници на автопатиштата на кои се плаќаат прескапи патарини. Ова е одлучувачки фактор кога оштетеното лице ќе се обиде да поведе судски спор против **Јавното претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта**. Во контекст и како потврда на ова наше тврдење претставуваме неколку судски одлуки од кои, некои заради овој **дополнителен услов** (билет за платена патарина) се одбиени и не е исплатена штета на возачот со возилото кој учествувал во сообраќајната незгода, иако штетите се случиле и реално постојат (апсурдна ситуација). Пресудите од судската практика на судовите во Македонија се претставени табеларно, пред сè, заради просторните можности на трудот а содржините многу лесно може да се проверат.

Табела бр. 5. Анализа на судски пресуди за причинети штети од сообраќајни незгоди помеѓу возила со дивеч и со домашни животни

Р . б	Тужба бр.	Основе н суд	патен правец	жи- вот но	матер ијал-	пресу да

р					на штета		
1	XXVMALB П.бр.138/16	Скопје 2	Желино - Тетово	куч е	113.7 98.00		одби ена- неос нова- на
2	П4-143/15	Основе н суд Гостив ар	Гостивар - Тетово	куч е	198.0 26.00		одби ена- неос нова- на
3	П4.бр.45/16	Основе н суд Гостив ар	Гостивар - Тетово		106.7 49.00		делу мно усвое на
4	П4 бр.146/16	Велес	Градско - Велес	куч е	40440 .00		усвое на
5	МАЛВП.65/1 7	Велес	Велес - Скопје	срн а	41498 .00		усвое на
6	ГЖ-100/16	Апелац ио-нен суд Гостив ар	Тетово - Гостивар	куч е	150.1 97.00		неос но- вана – не прил ожил билет од

							патар ина
7	ГЖ бр.27/16	Апелац ио-нен суд Гостив ар	Тетово - Скопје	куч е	108.4 75.00		одби ена жалб а потв рде- на пресу да
8	ГЖ бр. - 42/16	Апелац ио-нен суд Гостив ар	Гостивар - Тетово	вол к	30.70 0.00		одби ена жалб а потв рде- на пресу да
9	П4.бр.- 227/15	Основе н суд - Тетово	Гостивар - Тетово	вол к	30.70 0.00		неос но- вана
1 0	ТСЖ- 2310/16	Апелац ио-нен суд - Скопје		куч е	14543 5.00	УНИК А АД Скоп- је	одби ена жалб а

							ПОТВ рде- на пресу да
1 1	ГЖ -3639/16	Апелац ио-нен суд Скопје			80.00 0.00		неос но- вана
1 2	ТСЖ- 2291/16	Апелац ионен суд Скопје			175.3 00.00	Сава осигур ување	неос но- вана
1 3	ГЖ -1832/14	Апелац ио-нен суд Скопје	Скопје - Тетово	куч е	157.8 22.00		неос но- вана
1 4	ГЖ бр. 1035/2012	Апелац ио-нен суд Гостив ар	Гости- вар	од меч ка закл ана стел на кра ва	58.42 5.00		неос но- вана

			ВКУПН А МАТЕРИ ЈАЛНА ШТЕТА		1.437. 565.- 00		
			Просечн о по предмет		102.6 83.00 денар и		

Според табелата и анализата очигледно е дека се работи за милионски штети кои се исплатуваат за причинетите сообраќајни несреќи случени со животни, диви или домашни на патиштата низ државата. Од друга страна, никој не знае колкав е бројот на учесници во сообраќајот кои *не покренале судски постапки од разни причини* (нивната неизвесност, долготрајност, големите финансиски издатоци, нервозите, губењето на време, отсуствата од работа, стравот дека на крајот може да бидат и виновни заради недовербата во судскиот систем и така натаму).

Дека станува збор за поголеми материјални штети, повреди и загинување на луѓе можеме да видиме во табелата која е добиена од Министерството за внатрешни работи. Ова нека ни послужи како **предупредување** бидејќи во вакви сообраќајни незгоди очекувано е покрај настанување на штети на возилото да има и повреди настанати над возачот и сопатниците во возилото.¹²⁹, а во табелата бр. 2. гледаме дека за оштетните побарувања се појавуваат и осигурителни компании.

¹²⁹ Симптоматично е што од поднесените мои барања до 11 осигурителни компании: „Триглав“, „Сава“, „Винер“, „Евролинк“, „Македонија осигурување“, „Кроација“, „Еуросиг“, „Евроинс“, „УНИКА“, „Осигурителна полиса“ и „Седа брокер“, никој не одговори на моите барања за пристап до информации од јавен карактер.

Единствено доблесна и една од оние кои го почитуваат Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер¹³⁰ излезе **Агенцијата за супервизија на осигурувањето** која одговори на моето упатено барање но истата не располагала со вакви податоци. На крајот би сакале да ги претставиме и обврските кои произлегуваат од Законот за облигациони односи¹³¹, каде што во **Отсек 5** со наслов: **Одговорност за штета од опасен предмет или опасна дејност**, во делот **III-а**, со наслов: **Одговорност за штета од животни се членовите: член 156-ж (Одговорност на имателот), член 165-з (Животно доверено на чување или грижа на друг), член 165-s, (Животно затекнато при причинување на штета), член 165-и (Штета причинета од дивеч)**, без продлабочено навлегување во истите.

4. МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ЗЕМЈОДЕЛСТВО, ШУМАРСТВО И ВОДОСТОПАНСТВО, ЛОВЕЧКАТА ФЕДЕРАЦИЈА И ЛОВЕЧКИТЕ ДРУШТВА И ОДГОВОРНОСТА ЗА НАСТАНАТИТЕ ШТЕТИ ОД НАЛЕТ НА ВОЗИЛА НА ДИВЕЧ НА ПАТ

Можеби од сè, најзачудувачки е индиферентниот однос на Министерството за земјоделство шумарство и водостопанство и Ловечката федерација и, секако, ловечките друштва во односот кон природата, растителниот и животинскиот свет, неговиот развој, одгледување, користење но и штетите кои тие ги предизвикуваат на

¹³⁰ Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер, „Службен весник на Република Северна Македонија“, бр. 101.2019 година.

¹³¹ Закон за облигациони односи (редакциски пречистен текст од „Службен весник на Република Македонија“) кој ги опфаќа броевите на службен весник од бр.18/01 до123/13 и одлуките на Уставен суд на РМ У.бр. 121/01 од „Службен весник на РМ“, бр. 78/01 и У. Бр. 67/02 од „Службен весникна РМ“, бр. 59/02.

населението на најразлични начини: преку оштетување и уништување на земјоделските култури, овошните насади, стоката и живината која ја поседуваат а на крајот и штетите во сообраќајот.

До Министерството за земјоделство шумарство и водостопанство се упатени три барања за пристап до информации од јавен карактер и тоа на: 6 март 2019, 9 јули 2020 и на 21 септември 2020 година, но од таму само **МОЛК**.

До Ловечката федерација а преку нејзе и до ловечките друштва упатени се барања на: 21 октомври 2019, 9 јули 2020 и на 21 септември 2020 година, но исто како и Министерството само **МОЛК** и некој нешто да не побара од нив. Иритирачки е односот и на Министерството и на Ловечката федерација а, секако, преку нејзината нефункционалност и на ловечките друштва иако во делот на одговорноста, ловечките друштва се тие кои треба да понесат одговорност за настанати штети¹³² на земјоделски површини во ловиштето додека трае ловната сезона и за ловен дивеч, а за заштитениот дивеч кој е под привремена или трајна забрана штетата треба да ја надомести Министерството преку буџетот на државата¹³³. Последиците од ваквиот игнорантски однос, секако, се на штета на граѓаните кои се оштетени бидејќи, никој не сака (или повеќето не сакаат) да поведат имотно - правен спор за надомест - надоместување на штета преку водење на судска постапка која, според времетраењето и

¹³² Штетата од дивеч е штетата што дивечот може да ја направи врз земјоделските култури, водите, добитокот, шумите, дивечот, луѓето и на објекти, според членот 66 од Законот за ловство, но во членот 69 се дефинирани и одговорностите за предизвиканите штети од дивечот кој е под заштита, во ловостој одговара концесионерот освен во периодот на ловостој, додека штетите кои ги предизвикува дивечот за кој е пропишана трајна или привремена забрана за ловење се надоместуваат од Буџетот на Република Македонија, Закон за ловството, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 26/09, 82/09, 136/11, 1/12, 69/13, 164/13, 187/13 и 33/15,

¹³³ Предвидено во Законот за ловството, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 26/09, 82/09, 136/11, 1/12, 69/13, 164/13, 187/13 и 33/15, во главата VIII Штета од дивеч и над дивеч во која припаѓаат членовите од 66 до 72.

висината на трошоците, повеќепати ќе ја надмине висината на штетата. Но овде морам да претставам и еден „светол пример“ за повеќекратно успешно водена судска постапка и наплатени одлични оштетни побарувања.

Пример бр. 1.

Битолскиот судија Крстевски брцнал во медот заедно со мечките, ама, тој не се сеќава дека зел пари (4.4.2018)¹³⁴

Битолскиот судија Никола Крстевски е меѓу „пчеларите“ кои ја тужеле државата затоа што мечките му ги изеле пчелите и му биле досудени 113.650 денари плус камата, или вкупно над 2.300 евра, иако државата тврдела дека сегашниот судија на битолска апелација не докажал дека е пчелар, ниту дека остварувал дополнителни приходи од производство и продажба на мед. Тужбата била поднесена во 2013 година, каде што се барала штета за уништени 8 пчелни семејства и на 27 јуни крушевскиот суд ја прифатил тужбата и утврдил штета и трошоци во висина од 113.650 денари, плус камата до денот на исплатата.

За подобра компарација за предизвиканата штета и поднесеното оштетно побарување и исплатената штета го претставуваме следниов извадок од текстот: „Одлична бизнис идеја : Пчеларство“¹³⁵.

¹³⁴<http://www.svedok.org.mk/mk/record.php?id=1132> (пристапено на 5.5.2021 година).

¹³⁵<https://skopjeinfo.mk/odlichna-biznis-ideja-pchelarstvo> (пристапено на 5.6.2020 година).

Во Македонија просекот на добиен мед од едно пчелно семејство се движи од 12 до 18 кг. Последните години е забележан значителен пораст на цената на медот. Денес медот се продава по цена од 350 до 400 денари од тегла.

Само ако го споредиме најдобриот просек од мед, односно по 18 килограми по пчелно семејство тоа би било за 8 пчелни семејства 144 килограми мед, кој во 2013 година бил многу поевтин но ние го пресметуваме со цената од 2017 година, повисоката цена од 400 денари, вкупно би било 57.600,00 денари што е помалку од 1.000 евра, а речиси за половина е помалку од пресудената и прифатена штета на погоре претставениот судија. Ова би значело дека нешто не е во ред со пресудата или е многу сомнително определувањето на висината на штетата. *Лично размислување на авторот, за да се утврди штетата би било добро да се провери за лицето колку данок од приход платило кон државата за претходната година како добивка од медот, но ова може да се случи само во компатибилни и одговорни држави и системи и одговорни судски системи и извршители, а кај нас има уште многу долго да попричекаме.*

Бидејќи примерот од погоре не е единствениот пример, во продолжение на трудот претставуваме уште неколку други примери.

Пример бр.2.

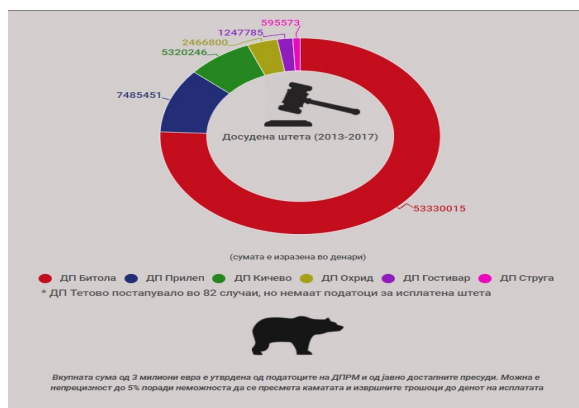
На грбот на македонските мечки, за 5 години преку судовите биле „исцицани“ 3 милиони евра од буџетот (10.1.2018)¹³⁶

¹³⁶ <http://prizma.mk/mechkite-tuzheni-drzhavata-plaka/>, (пристапено на 5.6.2020) и <http://svedok.org.mk/mk/record.php?id=1066> (пристапено на 5.6.2020 година).

Според податоците содржани во истражувањето на БИРН, пред македонските судови за 5 години биле поднесени повеќе од 700 тужби, за штета што ја направиле мечките во Македонија. Во земјава има околу 380 мечки, а државата за штетата од мечките, за судски и адвокатски трошоци исплатила повеќе од 3 милиони евра. Станува збор за вистинска штета или за уште еден начин на „дицање“ средства од државниот буџет.

Само во Битолско ќе се исплатат повеќе од 1,6 милиони евра за штета од мечки.

Според податоците на Државното правобранителство во Битола, кое ги покрива основните судови во Битола и Ресен, и територијата на Демир Хисар, во последните 5 години биле покренати 493 тужби, од кои, до крајот на октомври била исплатена досудена чиста штета од над 867 илјади евра, плус трошоци на постапката што ја зголемува бројката на околу 1,3 милиони евра, но конечната штета би била 1,6 милиони евра, бидејќи многу случаи се по жалба пред Апелациониот суд во Битола, а со тоа се зголемуваат и судските трошоци направени во второстепената постапка за околу 250 евра по предмет.

Графикон бр.1: Статистика на Државното правобранителство за број на тужби и досудена штета

Број на пресуди по судови

Судската база на пресуди по Основни и Апелациони судови за период 2013-2017 година содржи 356 јавно објавени пресуди

Судови во РМ	Јавно објавени пресуди
Основен суд Битола	144
Основен суд Охрид	40
Апелациониот суд Битола	30
Основен суд Струга	10
Основен суд Кичево	8
Основен суд Крушево	28
Основен суд Дебар	3
Апелациониот суд Гостивар	49
Основен суд Гостивар	15
Основен суд Тетово	15
Основен суд Ресен	10
Основен суд Скопје 2	1
Апелациониот суд Скопје	1
ОС Велес	1

* Врховниот суд, Апелациониот суд Штип и судовите на неговото подрачје не донеле ниту една пресуда за штета предизвикана од мечки

Пример бр.3

*Мечка го изела Буџетот на Владата (НЕГАТИВЕН ПРИМЕР)
12.9.2006¹³⁷*

Мечка го изела Буџетот на Владата - 12.9.2006. Македонец ја тужел Република Македонија затоа што мечка (заштитено животно во државата) му го изела медот од пчелите. Судот досудил дека тој треба да добие отштета од буџетот од 50.000 евра за медот и за загубената заработувачка. Пчеларот, задоволен со пресудата си ги ставил парите в џеб. Наредната година, на изненадување на правосудните органи, истиот пчелар вторпат поднел тужба против државата, затоа што мечката повторно ги брцнала шепите во неговиот мед. Како што дознаваме, на јавните правобранители им паднало чудно како може два пати за една година на пчеларот да

¹³⁷ http://www.build.mk/forum/forum_posts.asp?TID=468 (пристапено на 3.7.2019 година).

му се случи истиот инцидент. Кога отишле на терен, кајшто, наводно, му стоел медот, правобранителите зеле влакно од мечката и го пратиле на вештачење во Бугарија. На записникот од бугарските вештаци испратен до правобранителството на Македонија пишувало: „Според доставениот примерок, станува збор за влакно од коњ!“. Пчеларот не ги добил парите од државата вториот пат, но оние 50.000 евра од буџетот веќе никој не можел да му ги земе. Ова е само еден од многубројните случаи за тоа како се црпеле пари од државната каса, за кои Владата обвини дека ќе се испразни поради неангажман на Јавното правобранителство во судските спорови. Правобранителите, пак, се правдаат дека тие не сносат никаква одговорност затоа што државните институции требало навреме да си ги плаќаат долговите утврдени со правосилни судски одлуки и да им даваат соодветни докази....Време - 12.9.2006.

Сите овие примери и многу други помалку или повеќе се претставени за да ја предизвикаат криминалистичката и судската љубопитност во постапувањето со ваквите предмети а, од друга страна, наспроти нив осигурителната, правната и законодавната фела да најдат едно оптимално решение за граѓаните во иднина да не ги трпат последиците од ваквото однесување. Дека предизвикувањето на штети од дивите и питомите животни на патиштата и на земјоделските површини се само наш проблем, не може да стане збор, бидејќи и штетите кои се случуваат кај нас, сепак, се од помал обем од оние во поблиското и подалечното соседство. Како пример би ја претставиле Република Хрватска, членка на Европската Унија. За претставување ги земаме статистичките податоци од 2000 до 2005 година. Најголем вкупен износ на штети од

дивеч во сообраќајот, според собраните податоци, биле исплатени во 2004 година, 111.434,49 куни, во истата година е исплатена и најголемата сума на штета од дивеч во сообраќајот по единица површина од 1.000 хектари и тоа во износ од 1.050,92 куни. Понатаму, годишниот просек на исплатена штета од дивеч во сообраќајот по единица површина од 1.000 хектари, за одреден период, без 2005 година за која нема информации, изнесува 375.00 куни¹³⁸.

Во Македонија, многу се ретки трудовите кои ја обработуваат оваа област од општественото живеење, можеби, пред сè, заради многу отежнатото доаѓање до релевантни показатели за обработка од научен аспект. Еден од ретките примери е трудот на Гавриловиќ со наслов: „Одржување на јавните патишта и штетите предизвикани од животните: критика на секторските правила¹³⁹, во којшто на соодветен аналитичко-компаративен начин се обработени проблемите на граѓаните кои ги предизвикуваат донесените секторски правила - правилници кои им го прават трновит патот на граѓаните за да дојдат до правдата за причинетите штети на државните – јавните патишта.

5. ПРЕДЛОЗИ ЗА НАДМИНУВАЊЕ НА ПРОБЛЕМИТЕ

Прво и основно и државата и јавните институции и локалната самоуправа постојат и функционираат за полесно остварување на

¹³⁸https://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0tete_od_divlja%C4%8Di_u_prometu#Broj%C4%8Dani_prikaz_%C5%A1teta_od_divlja%C4%8Di_u_prometu (пристапено на 7.5.2021).

Соодносот на куната во однос на денарот е 1 куна =8,12 денари на 28.2.2021 година, може да се види на следнава интернет-страница https://mk.coinmill.com/HRK_MKD.html#HRK=100 (пристапено на 28.2.2021 година).

¹³⁹ Ненад Гавриловиќ, Одржување на јавните патишта и штетите предизвикани од животни: критика на секторските правила, Јуридика Прима, Институт за правно економски истражувања и едукација, Охридска школа на правото 2017, Том 5, стр.153-173.

правата на граѓаните. Ако ова е вистина, а не е само пишан збор на хартија, тогаш можеби е крајно време на една маса да се најдат: државните институции, осигурителните компании, претставниците на ловечките друштва и федерацијата, претставниците на граѓаните и граѓанскиот сектор и, секако, судската фела, без која сето ова би било утопија. Причината би била, заштитата на граѓанските права и државните интереси на еден многу едноставен и конзистентен начин. Имено, како што е сторено тоа во еден дел од Република Хрватска пред три години во Меѓумурската жупанија (округ-општина), каде што е договорено во иднина штетите да бидат надоместени од страна на осигурителните компании а не од ловечките друштва, а премијата за тоа би ја надоместиле од буџетот на општината која би им платила (269.936 куни, за кои претставивме дека нивната вредност е 8,12 денари за една куна, или 33.243,00 денари). За наши услови како не би дошло до оптоварување на државниот буџет од којшто видовме дека на годишно ниво се трошат околу 80 милиони денари за штети во сообраќајот од дивечот или домашните животни, најдобро е во премијата за осигурување, која и онака е зголемена за 15,55 % да се доплатува уште 1 % дополнително осигурување од ваквите штети и да се елиминираат трауматските малтретирања на граѓаните со водењето на непотребни судски постапки. На овој начин би дошло до директно растоварување на судскиот систем и би се овозможило негово зголемување на ефикасноста и ефикасноста во работењето. Очигледно е дека преку овој труд не може да биде опфатено сè од проблемот со штетите, кои се предизвикани од домашни или диви животни на патиштата низ Македонија или на земјоделските површини и друго, но искрено се надевам дека ова ќе биде добар мотив за во иднина да се појават поголем број научни трудови и одбранети магистерски и докторски дисертации,

одржани стручни и научни расправи и конференции и тогаш целта ќе биде постигната.

6. ЗАКЛУЧОК

Во делот на заклучоците би се осврнале на повеќе од нив за кои е неопходно многу брзо да биде почната нивната имплементација, како во иднина би се превенирале несаканите штетни последици и за животните и за граѓаните.

1. Покрај поставувањето, редовното одржување и заштитата на жичената ограда на автопатот, посебно на делот каде се зачестени сообраќајни несреќи со животни да се постават електрични огради - електрични овчари, како на автопатот Загреб - Риека. Барем еднаш неделно да се извршува проверка на состојбата на жичената ограда, поставеноста, дотраеноста, кражбите на истата и друго и нејзино заменување, надополнување, обновување.
2. Зголемена превентивна активност од страна на **Јавното претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта, Полицијата, локалната самоуправа и други стручни служби**. Прво и основно, секојдневно обиколување на делови од патот со кои се задолжени конкретни работници (патари) а не само набрзина поминување со возило на ЈП или со полициско возило и притоа немајќи можност да се забележат основните работи кои се од делокругот на нивното работење а се клучни за безбедноста на патиштата.
3. Поставување соодветен видеонадзор на делови кои се критични и каде се зачестени сообраќајните незгоди со животни.
4. Од страна на тимовите кои работат на автопатот дали од **Јавното претпријатие за одржување и заштита на магистралните и**

регионалните патишта, Полицијата, да поседуваат на сите патни правци барем по едно парче (огнено оружје за исфрлање на стрелици за успивање на животните) кои навлегле на автопатот со цел да ги заштитат учесниците во сообраќајот и да ја зголемат нивната безбедност.

5. Од друга страна, обврска на **Јавното претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта** е да остави одредени простори на жичената ограда (како порти), преку кои би можело животните, кои навлегле на автопатот, во даден момент да бидат отворени и животните безбедно да бидат отстранети – избркани од таму, и на тој начин да биде отстранета опасноста за учесниците во сообраќајот.
6. Во делот на **основното осигурување** да се најде начин и форма да биде зголемено осигурувањето за 1 до 2 % во кои ќе бидат опфатени и штетите кои настануваат при налет на дивеч или домашно животно на кој било вид на патишта во државата.
7. Клучно за обесштетувањето и одговорноста на **Јавното претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта,** е *да изградат наплатни пунктови на сите влезови и излези од автопатот* како би можело да се плати онолку колку што се користат автопатските делници и да не се остави простор со **дискриминација,** посебно на лицата кои се посочени во трудот, кои живеат и се вклучуваат на автопат таму каде што нема наплатен пункт и не постои можност да поседуваат билет за платена патарина да не можат да си ги остварат своите права за обесштетување.
8. Измена на Правилникот, со кој се бара поседување на фискална сметка бидејќи постои и електронска наплата на патарина и

постои видеонадзор на сите патарини и многу лесно може да ја утврдат состојбата на возилото и неговото поминување низ патарината, од друга страна, неплаќањето патарина го казнува сообраќајната полиција, а *никоја институција не смее да ја игнорира случената сообраќајна несреќа, причинетата штета од повеќе илјади денари или евра и да ја условува со билет од 30, 40, 60 или 80 денари.*

9. Посебно е интересен фактот дека за контролата и надзорот на состојбата на патиштата и патната инфраструктура (сообраќајни знаци, заштитна жичена ограда, банкини, недостаток на шахти, необележеност на одредени делови, неотстранети делови отпаднати од возила, од сообраќајни незгоди, од товар и друго) е надлежна сообраќајната полиција, за која, за жал, немаме податоци за ефикасноста и ефективноста во овој сегмент, и евентуалното постапување на органите до кои се доставуваат нивните информации за оштетувања, дупки, извадени мрежа или знаци на патните правци.
10. Преземање зачестени превентивни полициски, инспекциски и други активности во заштитата на патиштата од посочените кражби на сообраќајната, заштитната или друга опрема, која е составен дел на структурата на патиштата преку: контроли по отпади, фаќање на на сторителите на самото место, претреси на возила, објекти, имоти и друго, каде би се пронашле лица и предмети со кои се извршуваат овие кривични дела и лица кои истите ги сторуваат или се нивни соучесници, вработени по отпади, разни занаетчиски работилници и слично.
11. Полициските службеници кои излегуваат на местото на кое се случила сообраќајна несреќа со животно на автопат,

задолжително да го побараат на увид и да го документираат слипот - фискалната сметка за платената патарина и времето за да и го олеснат патот на странката во процесот за остварување на нејзините права од осигурување на возилото (да бидат обучени за овој аспект -обврска која произлегува од Правилникот на **Јавното претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта**).

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Стојкоска, А. 2018. Штета, надоместок на штета со посебен осврт на штета случена при сообраќајна незгода (магистерски труд), Универзитет „Свети Климент Охридски“ – Битола, Правен факултет - Кичево, Дисперзирани студии: Битола.
2. Гавриловиќ, Н. 2017. Одржување на јавните патишта и штетите предизвикани од животни: критика на секторските правила, Том 5, 2017:153-174, Јуридика Прима, Институт за правно - економски истражувања и едукација, Охридска школа на правото.

Законски и подзаконски прописи

1. Закон за ловство, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 26/09, 82/09, 136/11, 1/12, 69/13, 164/13, 187/13 и 33/15.
2. Закон за безбедност на патиштата (неофицијален пречистен текст), кој ги опфаќа службените весници од бр. 169/15 до бр. 302/20.
3. Закон за облигациони односи (редакциски пречистен текст од „Службен весник на Република Македонија“) кој ги опфаќа

- броевите на службен весник од бр.18/01 до123/13 и одлуките на Уставен суд на РМ У.бр. 121/01 од „Службен весник на РМ“, бр. 78/01 и У. Бр. 67/02 од „Службен весник на РМ“, бр. 59/02.
4. Закон за слободен пристап до информации од јавен карактер, „Службен весник на Република Северна Македонија“, бр. 101.2019 година.
 5. Влада на Република Македонија, Одлука за висината и начинот на плаќање на надоместокот за употреба на јавните патишта за моторните и приклучните возила (патна такса), „Службен весник на РМ“, бр. 118 од 28.9.2009 година, измени „Службен весник на РМ“, бр. 103 од 10 јули 2014 година.
 6. Министерство за транспорт и врски, Правилник за мерките за одржување на јавните патишта, начинот и роковите за нивно извршување, како и видот и начинот на извршување на активностите за редовно, зимско, периодично и интервентно одржување на јавните патишта, „Службен весник на РМ“, бр. 152 од 5.12. 2008 година.

Доставени барања и добиени одговори од институции и организации

1. Одговор од МВР по поднесено барање за пристап до информации од јавен карактер според број на акт 16.1.2-608/1 од 21.2.2019 година.
2. Одговор од Јавно претпријатие за одржување и заштита на магистралните и регионалните патишта бр. 03-1777/2 од 12.11.2020 година.

3. Доставување на информации од јавен карактер, од ЈП за железничка инфраструктура на Република Северна Македонија - Скопје, акт 5737/1 од 25.12.2020 година.
4. Доставување на информација од јавен карактер од ЈП за стопанисување со државните шуми „Национални Шуми“ П.О., Одговор бр. 02-3/27-1, од 23.9.2020 година.
5. ЈП за државни патишта, Извештај за работењето на Јавното претпријатие за државни патишта за 2019 година, стр.27, со архивски бр. 02-6687/1 од 24.6.2020 година.

Интернет-извори

<http://www.mkdsumi.com.mk/zasumite.php?page=3&s=7> (пристапено на 7.5.2021 година)

http://skopjeinfo.mk/fotousmrtenasrnanaavtopatotskopjeveles?fbclid=IwAR3_gffcWxTNGro6yh2_rM6utaPc4Qth4bOA1U8YgfsbyFcVPz46iSL2uI4

(пристапено на 22.5.2020 година)

<https://vesti.mk/read/article/https%3A%2F%2Flider.com.mk%2Fzanimlivosti%2Fbalkanski-ris-pregazen-na-patot-kichevo-ohrid%2F> (пристапено на

25.10.2018 година)

<https://pozitiv.mk/pregazena-mecka-na-avtopatot-skopje-tetovo/>

(пристапено на 3.8.2016)

<http://www.svedok.org.mk/mk/record.php?id=1132> (пристапено на 5.5.2021 година)

<http://prizma.mk/mechkite-tuzheni-drzhavata-plaka/> (пристапено на 5.6.2020 година)

<http://svedok.org.mk/mk/record.php?id=1066> (пристапено на 5.6.2020 година)

http://www.build.mk/forum/forum_posts.asp?TID=468 (пристапено на 3.7.2019 година)

https://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0tete_od_divlja%C4%8Di_u_prometu#Broj%C4%8Dani_prikaz_%C5%A1teta_od_divlja%C4%8Di_u_prometu (пристапено на 7.5.2021 година)

<https://skopjeinfo.mk/odlichna-biznis-ideja-pchelarstvo> (пристапено на 5.6.2020 година)

https://mk.coinmill.com/HRK_MKD.html#HRK=100(пристапено на 28.2.2021 година)

http://makstat.stat.gov.mk/PXWeb/pxweb/mk/MakStat/MakStat_Transport_RegistriraniVozila/150_Trans_reg_voz_po_vidovi_opst_mk.px/table/table_ViewLayout2/?rxid=63d13bd1-5691-4a1f-b607-4642a307515d (пристапено на 7.5.2021 година).

ТЕОРИСКИ ОСНОВИ ЗА ПРОУЧУВАЊЕ НА ПОЛИТИЧКИОТ КРИМИНАЛИТЕТ

д-р Цане Т. Мојаноски

редовен професор во пензија

Гоце Аризанкоски

Министерство за внатрешни работи

Апстракт

Трудот претставува резултат на нашиот епистемиолошки предизвик практично материјализиран во научно-истражувачкиот обид за фундирање и развивање на *компактна криминолошка теорија* која ќе ја сочинуваат систематски и заемно поврзани социолошки, криминолошки и политиколошки идеи, како и идеи од областа на други науки и научни дисциплини, вклучувајќи и емпириски ставови, кои преку кондензирање и организирање на *трансдисциплинарно* стекнување и примена на знаење за *политички мотивираните* системски, адаптивни и неконформистички девијации, ќе се овозможи утврдување на научна, општествена и образовна оправданост за втемелување на *посебна научна дисциплина* која ќе се занимава со: **1)** проучување на етиолошката, феноменолошката и последичната димензија на *политичкиот криминалитет* со кој се загрозува индивидуалната, националната и меѓународната безбедност и **2)** остварување на активен и

комплементарен придонес со останатите науки и научни дисциплини во утврдувањето на општествената и научната оправданост за криминализација (поставување на кривичноправни забрани), декриминализација, пенализација (пропишување на казни и други санкции) и депенализација на определени *политички мотивирани* поведенија на недржавните, државните и супдржавните субјекти.

Всушност, смислата на овој *трансдисциплинарен пристап на проучување* на *политички мотивираните* (не)инкриминирани поведенија е да ја отвори дебатата за втемелување на *политичката криминологија* како *посебна криминолошка дисциплина* во системот на научното подрачје на општествените науки, односно во рамките на научното поле на безбедноста и конкретно во научната област на криминологијата, но и со воспоставување на научна и апликативна употребливост и во областа на политикологијата.

Со утврдувањето на теориските основи на *политичката криминологија*, што воедно ќе значи и обид за нејзино втемелување како *посебна криминолошка дисциплина*, ќе се овозможи: **(1)** определување на дефиниција на *политичкиот криминалитет*; **(2)** определување на дефиниција на *политичката криминологија* и нејзино научно-дисциплинарно определување, што ќе претставува почетен фактор на сознавање и точно мисловно определување и операционализација на нејзините содржини; **(3)** теоретско и операционално определување на *предметот на политичката криминологија*; **(4)** определување на *методите на истражување на политичката криминологија*; **(5)** утврдување на *научната, општествената и образовната оправданост* за втемелување на *политичката криминологија*; **(6)** утврдување на *криминалната етиологија на политичкиот криминалитет*; **(7)** утврдување на *криминалната феноменологија на политичкиот*

криминалитет; (8) утврдување на основите за развивање на криминолошкиот пристап во објаснувањето на последичната димензија на политичкиот криминолитет и (9) општествената и научната оправданост за утврдување на криминализација, декриминализација, пенализација и депенализација на определени политички мотивирани поведенија на недржавните, државните и супдржавните субјекти.

Клучни зборови: политичка криминологија, политички криминолитет, етиологија на политичкиот криминолитет, феноменологија на политичкиот криминолитет, последична димензија на политички криминолитет.

1. ПРЕЛОГОМЕНА ЗА ВТЕМЕЛУВАЊЕТО НА ПОСЕБНА НАУЧНА ДИСЦИПЛИНА ЗА ПРОУЧУВАЊЕ НА ПОЛИТИЧКИОТ КРИМИНАЛИТЕТ

Политичко-безбедносната слика на светот го потврдува фактот според кој политичкиот криминолитет, односно политичките кривични дела претставуваат перманентно присутна општествено-безбедносна, односно безбедносно-загрозувачка појава¹⁴⁰ на локално, регионално и

¹⁴⁰ Безбедносните појави може да се дефинираат како сетилно достапни појавни облици на меѓусебно дејствување на поединците или општествените групи, како и нивното меѓусебно дејствување со природата или техничките системи, при што како последица произлегува загрозувањето или стимулирањето на нивните физиолошки, психолошки или социјални потреби. Врз основа на прелиминарната дефиниција за безбедносните појави (обликувана врз основа на реалните безбедносни содржини од тетрааголникот: природа-општество-човек-техника) како и врз основа на критериумот кој се однесува на општествената насоченост на безбедносните појави, истите може да се класифицираат на безбедносно-загрозувачки и безбедносно-стимулирачки појави. Наведено според: Гоце Аризанкоски, *Теоретски основи на социологијата на безбедноста (обид за втемелување на нова научна дисциплина во системот на науки)*, Годишник на Факултетот за безбедност, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2010 година, стр. 113.

светско ниво, со тенденција истата да опстојува колку што ќе опстојува и политиката.¹⁴¹ Врз основа на оваа иницијална констатација, а во насока на разбирање на есенцијата на *политичкиот криминалитет*, односно заради разбирањето и толкувањето на неговото значење, општествениот контекст во кој егзистира, како и заради разбирањето и толкувањето на неговата различност од останатите општествено-безбедносни и политички појави, во обидот да развиеме *теориски основи за проучување на политичкиот криминалитет*, односно *теориски основи за втемелување на посебна научна дисциплина за проучување на политичкиот криминалитет*, ќе отпочнеме со елементарна експланација на поимите (клучните категории) *политика*, *политичка дејност*, *политички однесувања*, *интерес*, *вредносна матрица*, *општествена и политичка моќ*, *власт*, *влијание* и *монопол над физичкото насилство* (кои претставуваат клучни категории за дефинирање на *политичките појави*¹⁴²), а, според тоа, од аспект на ***релацијата помеѓу политиката и криминалитетот***, ќе развиеме и легитимно, контекстуално и елементарно експланирање и на релацијата помеѓу политичко-безбедносните појави на *конфликт* и *соработка*, па,

¹⁴¹ Наведеното е адаптирано врз основа на теориските ставови на: Гоце Аризанкоски, *Политичкото насилство и загрозувањето на безбедноста (обид за утврдување на теоретските основи)*, Годишник на Полициската академија, бр. 3 (2007/2008), Полициска академија – Скопје, Скопје, 2008 година, стр. 413.

¹⁴² ***Политички појави*** се сите оние појави чие битие, суштина, содржина и функција се составни делови на политиката, односно *политички појави* несомнено се: **1) политичките интереси** – кои се пројавуваат како *политички цели*; **2) политичката моќ** – која се пројавува како политичко влијание, политичка власт, монопол на *политичкото насилство*; **3) политичка активност** – која се пројавува како многубројност на дејности, функции, дејствија, постапки, чинови и операции; **4) политичкото однесување** – кое се пројавува низ *вербални искази* и *реално чинење*; **5) политичката волја** – како систем на трајни активни ставови, судови, определби со изразито акциска компонента; **6) политичката положба** – која се изразува низ политичката улога, функција и место; **7) политички систем** – кој се пројавува низ политичките институции, установи, организации и слично; **8) политичките норми и узуси**; **9) политичката идеологија** итн. Сепак, може да се каже дека клучни категории за дефинирање на *политичките појави* се: *интерес*, *општествена и политичка моќ*, *власт*, *влијание* и *монопол над физичкото насилство*. Врз таа основа, *поимот на политички појави* ги опфаќа сите процеси, активности, учесници, средства и последици од битно значење за конституирање, артикулирање, остварување и заштита на општите интереси на една општествена и политичка заедница во која битна улога има политичката моќ која се изразува и низ монополот на политичкото насилство. Наведено според: д-р Славомир Милосављевиќ, д-р Иван Радосављевиќ, *Основи методологије политичких наука (друго изменено и допуњено издање)*, Службени гласник, Београд, 2003., стр. 27.

според тоа, и на поимот политички непријател, како и елементарно експланирање на односот помеѓу политичкиот систем и криминалитетот, односно експланирање на влијанието на политичкиот систем на криминалитетот.

Имено, во своето најшироко значење, под политика се подразбира дејност со која луѓето ги создаваат, одржуваат и менуваат општите правила според кои живеат.¹⁴³ Под политика може да се подразбере и релативно самостојна сфера на човековата дејност, комплекс на организирани, општествено дефинирани и утврдени правила и норми во општествената заедница со кои се воспоставуваат и регулираат односите меѓу луѓето, а со цел, да се задоволат одредени свои потреби и интереси,¹⁴⁴ при што политичката дејност не е која било општествена дејност, туку само онаа која има за цел внатрешно уредување на општеството, разрешување и усогласување на неговите внатрешни противречности, во насочувањето на општиот развој и во утврдувањето на односот кон другите општества.¹⁴⁵ Од аспект на политичкиот криминалитет, клучна улога во разбирањето дали одредено криминално однесување меѓу другото е и политичко, е дефинирањето, разбирањето и толкувањето на политичкото однесување. Политичкото однесување е секое однесување кое влијае на процесите на управување со интересите (кои можат да бидат дијаметрално спротивни на безбедносните интереси¹⁴⁶), било тоа да се

¹⁴³ Endru Hejvud, *Politika*, CLIO, Beograd, 2004., стр. 12.

¹⁴⁴ Цане Т. Мојаноски, *Социјален и политички профил на политичките партии во Македонија*, „ЛИБЕР“ - Скопје, Скопје, 1996 година, стр. 14.

¹⁴⁵ Цане Т. Мојаноски, *Политичка социологија*, Универзитет „Свети Климент Охридски“ - Битола, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2017 година, стр. 30.

¹⁴⁶ Имено, безбедноста, меѓу другото претставува и интерес за да се зачуваат личните и колективните добра, но и да предупредат на можните нарушувања на усвоените општествени вредности. Наведено според: Цане Т. Мојаноски, *За поимот наука за безбедноста (асфалиологија)*, Годишник на Факултетот за безбедност, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2010 година, стр. 16.

иницијативни, насочувачки или реактивни однесувања¹⁴⁷, а доколку истовремено, таквите однесувања се и противправни и со закон определени како кривични дела, вклучувајќи го и законското определување на нивните обележја, тогаш веќе станува збор за комбинирани, односно политички и *криминални однесувања*¹⁴⁸ од областа на *политичкиот криминалитет*.

Инаку, во средиштето на политиката (како објективна сфера на интеракција на политички субјекти издиференцирани по интерес и моќ) се наоѓаат *аспирациите* во врска со постигнување на одредени *политички цели* во чија основа стојат повеќе или помалку јасни и конкретни *интереси и вредносни определби* (одредена *вредносна матрица*).¹⁴⁹ Притоа, интересите се причина за политичката активност,

¹⁴⁷ Меѓу **најважните политички однесувања** спаѓаат: (1) откривање на политичките и општествените потреби, нивно артикулирање и промовирање; (2) покренување на различни видови на иницијативи во врска со различни животни прашања; (3) покренување и водење на различни политички акции, што подразбира оценка на ситуацијата, дефинирање на целите и целесходност на таквите и очекувањето на резултатите; (4) организирање на политички и други интересни организации, држави и институции (организирање на власта и нејзино извршување); (5) градење на идеологии и системи на доминантни вредности; (6) донесување и спроведување на правила на однесување кои се прогласуваат за задолжителни (устави, закони, уредби, општи одлуки, судски одлуки, итн.); (7) настојувања да се освои, успешно да се извршува и да се задржи власта во што несомнено спаѓаат: (7.1.) формирање на систем на информирање вклучувајќи ги и медиумите и нивните активности; (7.2.) развивање на систематски доктрини и индиректни политички агитации и пропаганди; (7.3.) развивање на континуирани систематски полемики со конкуренцијата и постојани критики; (7.4.) развивање на акции на придобивање на членови и симпатизери; (7.5.) изборно однесување, што подразбира влијание за донесување на прописи кои ги регулираат изборите, повикување на гласачите да гласаат за одреден субјект, кандидирање, надзор над текот на изборите и учество во утврдувањето на резултатите од изборите; (7.6.) распоредување на „кадрите“ на важни влијателни места во власта и во другите сфери на политиката; (8) донесување на различни видови програми, планови и други одлуки и реализирање на тие одлуки од влијание на политиката и на функционирањето на системот во различните сфери на човековиот и општествениот живот; (9) склучување на различни спогодби и договори, разни сојузи, кохабитации, интересно поврзување и давање на поддршка; (10) заминување – напуштање на власта; (11) заговарање и примена на сила, насилство, притисок, компромис, преговарање и слично во различни облици и со различен интензитет, со различна распространетост и со различни цели. Наведено според: Đevad Termiz, Slavomir Milosavljević, *Analitika*, NIK Grafrit, Lukavac, 2008., стр. 257-259.

¹⁴⁸ Според *социолошката дефиниција* под **криминално однесување** се подразбира *асоцијално поведење со кое поединецот доаѓа во конфликт со општествените норми*, додека според *правната дефиниција*, **криминални** се само оние поведенија што се *изречно забранети со нормите на казненото право*. Наведено според: Владо Камбовски, Никола Тупанчевски, *Казнено право – посебен дел*, Правен факултет „Јустинијан Први“ - Скопје, Скопје, 2011 година, стр. 3.

¹⁴⁹ Наведено според: Панде Лазаревски, *Политика и стратегија – вовед во методиката на политичкото дејствување*, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, 1995 година, стр. 12.

а вредносната матрица ги осмислува, ги физиономира и ги димензионира политичките аспирации.¹⁵⁰

Исто така, од аспект на споменатата вредносна матрица, односно вредностите, контекстуално ќе напомниме дека вкупниот криминалитет во *политичка смисла* претставува повреда на кривичниот закон, што произлегува од *политичкиот процес да се брани одреден систем на вредности*.¹⁵¹ Како што „содржината на демократската политичка култура, глобално, меѓу другото, опфаќа и *консензус околу еден темелен круг на вредности и правила на играта*“¹⁵², така и содржината на безбедносната култура во едно општество и држава (на оптимално или високо ниво), меѓу другото (потребно е) комплементарно да опфаќа и да одразува безбедносно релевантен и конструктивен вредносен консензус околу темелните вредности на уставниот поредок¹⁵³, односно околу националните вредности или околу темелните вредности на одреден сојуз на држави. Од аспект на вредносните определби (вредносната матрица) ќе напомниме и дека сметаме, односно го афирмираме и акцентираме општоприфатениот став: дека ***вредностите треба да бидат заеднички, што овозможува градење, развивање и одржување на општ вредносен консензус кој претставува едно од клучните средства за одржување на општественото уредување*** како „систем на главните општествени установи и органи на глобалното општество и

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., str. 244.

¹⁵² Цане Т. Мојаноски, *Политичката култура – значаен фактор на демократскиот процес*, Годишник на Факултетот за безбедност - Скопје, XVIII(1), 1999 год., стр. 117-122.

¹⁵³ Од аспект на правната нормираност и аксиолошката определеност на *темелните вредности на македонскиот уставен поредок*, во македонската академска заедница се отвори научно прашање за термилошка (не)адекватност на уставно уредените *темелни вредности*, односно „во врска со *темелните вредности* на уставниот поредок во Уставот на македонската држава (од 1991 година), според Светомир Шкарик, специфично е дека од правна гледна точка, терминот „*основи на уставниот поредок*“ е поадекватен за употреба од терминот „*темелни вредности на уставниот поредок*“. Тоа е разбирливо, наведува Шкарик, бидејќи терминот „*основи на уставниот поредок*“ е правен поим, а терминот „*темелни вредности на уставниот поредок*“ е филозофски, односно аксиолошки поим. Наведено во: Цане Т. Мојаноски, *Основи на општественото уредување*, Педагошки факултет „Гоце Делчев“ – Штип, „2 Август - С“ – Штип, Штип, 2002 година, стр. 87.

нивните меѓусебни односи“,¹⁵⁴ под што се подразбира и еден од суштинските елементи на *основите на заштитата на уставниот поредок и безбедноста на државата*¹⁵⁵, под што воедно се подразбираат и одредени елементи на *политиката на сузбивање на политичкиот криминалитет*. Впрочем, човештвото не е можно безбедно да егзистира на витално и оптимално потребно ниво, ако сопствената, актуелна (привремена) или релативно трајна (лонгитудинална, продолжена) егзистенција не ја заснова, насочува, одржува и развива врз основа на конкретен систем на вредности или врз основа на одредени поединечни вредности.¹⁵⁶ Инаку, вредностите можат да се појават и како важечки позитивни норми и како проект за измена на постојната состојба, односно како проекција, која, исто така, претставува вредност за одредени општествени групи.¹⁵⁷ Спротивставеноста помеѓу овие два система на вредности – позитивистичкиот и проектираниот, во практиката се појавува како општествен конфликт на ниво на безбедносни предизвици, ризици или закани,¹⁵⁸ што воедно значи и *отсуство на општествено-вредносен консензус*,¹⁵⁹ кое, пак, може да продуцира различни нивоа на

¹⁵⁴ Дефиницијата за *општественото уредување* е определена од: Цане Т. Мојаноски, *Основи на општественото уредување*, Педагошки факултет „Гоце Делчев“ – Штип, „2 Август - С“ – Штип, Штип, 2002 година, стр. 7.

¹⁵⁵ Цане Т. Мојаноски, Гоце Аризанкоски, *Аксиологија на безбедноста (прилог кон Филозофијата на безбедноста)*, Меѓународно научно списание „Безбедност“, бр. 5, Министерство за внатрешни работи, Скопје, 2021 година, стр. 8.

¹⁵⁶ Цане Т. Мојаноски, Гоце Аризанкоски, *Аксиологија на безбедноста (прилог кон Филозофијата на безбедноста)*, Меѓународно научно списание „Безбедност“, бр. 5, Министерство за внатрешни работи, Скопје, 2021 година, стр. 8.

¹⁵⁷ Зоран Драгишиќ, *Безбедност и вредности*, Српска политичка мисао, бр. 4/2009, год. 16, vol. 26, стр. 184.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ Така, на пример: *отсуството на општествено-вредносен консензус помеѓу различните етнички групи во едно мултиетничко општество*, односно *отсуството на вредносен консензус помеѓу одредена етничка група и државата, може да биде една од причините [етиологијата] за појавите на етнонационалистичко политичко насилство и на етносеесионистички насилен трибализам* [во вид на политичко насилство кое својата феноменолошка практичност и конкретизација може да ја пројави во различни облици на: *терористичко загрозување на уставниот поредок; велепредавство; загрозување на територијалната целина; вооружен бунт; предизвикување омраза, раздор или нетрпеливост врз национална, расна, верска и друга дискриминациска основа; здружување заради непријателска дејност*, како и во други сродни облици, односно во други сродни *кривични дела против државата*. Наведено според: Гоце

општествена и конкретно, *политичка конфликтност* на локално, регионално и светско ниво.

Контекстуално ќе напомниме дека политиката е неразделно поврзана со појавите на **конфликт** и **соработка**.¹⁶⁰ Имено, во вкупната општествена интеракција, на локално, регионално и светско ниво, покрај *општествените процеси на соработка*, односно *конјуктивните процеси*, дејствуваат и *општествени процеси на спротивставување*, односно *дисјунктивни процеси на општествена интеракција* кои од општествено-безбедносен аспект претставуваат *закономерност* и *трајно обележје* на светската општествено-безбедносна стварност на сложени дијалектички процеси.¹⁶¹ Низ историјата, во рамките на сите класни општества, преку политиката се прекршувале различни општествени спротивставености и интереси во различни општествени сфери (националната, меѓудржавната, религиозната итн.), што недвосмислено укажува на фактот дека *политиката низ историјата често била извор на загрозување на безбедноста на многу држави, општествени групи и поединци* (посебно преку практикување на *политиката од позиција на сила*).¹⁶² Имено, во процесот на политичка интеракција, секогаш се јавува потребата од промена, или како што во политикологијата се констатира: регулација или дерегулација на одредени аспекти на општественото живеење. Ова, пак, се проектира како политичко прашање и претставува вовед во *политички конфликт* (кој претставува константна и нормална општествена појава во политиката), кој ако се трансформира во радикален политички конфликт, секогаш ќе постои

Аризанкоски, *Политичкото насилство и загрозувањето на безбедноста (обид за утврдување на теоретски основи)*, op. cit., стр. 413-431.

¹⁶⁰ Ендру Хејвуд, *Политика (трето издание)*, Академски печат, Скопје, 2009 година, стр. 4.

¹⁶¹ Наведено според: Гоце Аризанкоски, *Политичкото насилство и загрозувањето на безбедноста (обид за утврдување на теоретски основи)*, op. cit., стр. 420.

¹⁶² За наведеното да се види во: д-р Митко Котовчевски, *Национална безбедност на Република Македонија - прв дел*, Македонска цивилизација, Скопје, 2000 год., стр. 146.

потенцијална можност истиот како суштински елемент да го има и практикувањето на различни облици на *политичко насилство* (при што секој облик е општествено условен!): *војна, тероризам, (насилен) екстремизам и радикализам,*¹⁶³ *државен удар, револуции, користење и вештачко создавање на општествени кризи, граѓански немири* (верски, расни, политички, партиски и националистички нереди), *изборно политичко насилство, политички мотивирани интерперсонални конфликти помеѓу луѓето* итн.¹⁶⁴ Така, **политичкото насилство** претставува дисјунктивен процес на општествена интеракција во која масовно или поединечно, колективно или индивидуално, долготрајно или моментално, инструментално или комуникативно, одреден државен, супрадржавен или недржавен субјект применува легитимна или нелегитимна физичка или психичка сила над одреден објект, со цел, преку загрозувањето на безбедноста на објектот да се предизвика и дополнителна општествено-политичка и психолошка промена со која би се создале општествени услови за реализација на политичките аспирации и интереси на субјектот кој е носител на политичкото насилство¹⁶⁵, а доколку, истовремено, конкретниот облик на политичко насилство е противправен и со закон определен како кривично дело, вклучувајќи го

¹⁶³ *Радикално* подразбира нешто што укажува на коренити промени (lat. *radix* – *корен*), додека *екстремно* подразбира одредена крајност на недопуштеност или пренагласеност во одреден став или дејствување, за што зборува самата етиологија на зборот. Насилството не мора секогаш и нужно да претставува *метод на дејствување* на екстремистите, како и тоа што *целите* не мора секогаш да бидат екстремистички (наведено според: Ђорић Р. Марија, *Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља (докторска дисертација)*, Унивезитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2013 година, стр. 38). Тоа прецизно го објаснува Драган Симеуновиќ наведувајќи дека постојат три вида на екстремизам: **1)** кога се користат *екстремни методи и средства* за спроведување на *неекстремни цели*; **2)** кога се користат *неекстремни методи и средства* за спроведување на *екстремни цели* и **3)** кога се користат *екстремни методи и средства* за спроведување на *екстремни цели*. Наведено според: Драган Симеуновиќ, *Тероризам (друго издање)*, Правни факултет – Београд, Београд, 2009 година, стр. 159.

¹⁶⁴ За **феноменологијата на политичкото насилство** да се види во: Гоце Аризанкоски, *Политичкото насилство и загрозувањето на безбедноста (обид за утврдување на теоретски основи)*, op. cit., стр. 425-427.

¹⁶⁵ Наведено според: Гоце Аризанкоски, *Политичкото насилство и загрозувањето на безбедноста (обид за утврдување на теоретски основи)*, op. cit., стр. 414.

и законското определување на неговите обележја, тогаш веќе станува збор за политичко насилство од областа на *политичкиот криминалитет*.

Во насока на разбирање на есенцијата на *политичкиот криминалитет*, сметаме дека е потребна и елементарна експланација на поимите на *внатрешен и надворешен политички непријател*. За Карл Шмит, еден од најконтровезните, но и најголеми правни и политички мислители на XX век, основен карактеристичен белег на „политичкото“ и на самата „политика“, кој овој поим го разликува од другите животни сфери, какви што се религијата, економијата, моралот или естетиката, е *односот пријател – непријател*. Според него, она што во другите сфери се појавува како дихотомија на добро и зло, убаво и грдо, штетно и корисно, во политиката се појавува како *однос пријател - непријател*; овој однос е однос на конфронтација, но тој не значи нужно војна или вооружен судир; само во специфични, крајни ситуации постои можност за меѓусебен судир.¹⁶⁶ Според Коста Чавошки, пошироката употреба на поимот *внатрешен непријател*¹⁶⁷ не е својствена за секој облик на политички поредок низ историјата. *Тиранскиот, цезаристичкиот и тоталитарниот* облик на политички поредок во кои се прогонуваат внатрешните политички непријатели претставуваат аморален пристап во политиката.¹⁶⁸ Меѓу другото, поимот *внатрешен непријател* претпоставува *антрополошки песимизам* – уверување дека *ревносното*

¹⁶⁶ Наведено според: Карл Шмит, *Политичка теологија*, Култура, Скопје, 1993 год., стр. 92.

¹⁶⁷ Од аспект на поимот *внатрешен непријател*, интересно е да се напоми дека од истражувањето на историскиот развој на наставните програми/планови од научната област на безбедноста (со општа и специфична ориентација) на државниот (македонски) *Факултет за безбедост и општествена самозаштита – Скопје/Полициската академија – Скопје/Факултет за безбедност - Скопје*, може да се констатира дека според наставниот план за учебната 1977/78 година, во III година од студиите (на поранешниот *Факултет за безбедност и општествена самозаштита*), отпочнал да се изучува *посебен предмет Државна безбедност III - Внатрешен непријател*, кој исклучително ја третира проблематиката на *внатрешниот непријател*, при што истиот предмет бил присутен и во наставните планови за учебните 1982/83 година и 1985/86 година, за во наставниот план за учебната 1988/1989 година повеќе да не се изучува. Наведено според: Гоце Аризанкоски, *Политичкото насилство и загрозувањето на безбедноста (обид за утврдување на теоретски основи)*, op. cit., стр. 417.

¹⁶⁸ Kosta Čavoški, *O neprijatelju*, Prosveta – Beograd, Beograd, 1989., стр. 227.

учество во светот на политиката е неодоливо чинењето на зло¹⁶⁹, така што разбирањето на политиката, меѓу другото, е и препознавање, сопирање и канализирање на злото, кое во нејзините граници може да направи пустош помеѓу луѓето.¹⁷⁰ Контекстуално ќе напомниме дека чинењето на зло може да се развие во еден сериозен **понерогеничен процес (процес на создавање на зло!)** кој може да опфати цела една владејачка класа на едно општество или нација, при што одредена опозиција на нормални луѓе може да биде задушена – во таква ситуација, како резултат на масовниот карактер на тој феномен при што се користат и *методи на измама и физичка принуда*, вклучувајќи и *цензура*, се создава **макросоцијален понеролошки феномен**.¹⁷¹ Инаку, поимот внатрешен непријател е произлезен со пренесување на начинот на набљудување на *надворешните односи помеѓу државите на внатрешните политички односи* во една држава.¹⁷² Со други зборови, поимот внатрешен непријател е образуван според поимот ***надворешен непријател***, со намера и во внатрешната политика да се применуваат истите средства за борба кои се вообичаени и легитимни во меѓудржавните односи, а тоа се измама, острина и употреба на вооружена сила.¹⁷³

Најновиот и во моментов, актуелен случај на **прогласување од страна на една држава на други држави како надворешни политички непријатели** произлезе од политичко-безбедносната ситуација која се однесува на ***инвазијата од страна на Русија на територијата на Украина*** која започна на **24 февруари 2022 година**. Имено, како

¹⁶⁹ Ibidem.

¹⁷⁰ Čedomir Čupić, *Politika i zlo*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1990., стр. 12.

¹⁷¹ Andrew M. Lobaczewski, *Politička ponerologija - naučna studija o prirodi zla prilagođenog za političke svrhe*, стр. 105, http://www.galaksija.com/politicka_ponerologija/ponerologija_sadrzaj.htm.

¹⁷² Kosta Čavoški op. cit., стр. 226.

¹⁷³ Ibidem.

меѓународна реакција на оваа руска инвазија, одредени држави наметнаа санкции или се приклучија на санкциите против Русија по почетокот на руската инвазија на Украина, по што следеше реакција од страна на Русија, односно Владата на Руската федерација ја одобри листата на странски земји и територии кои преземаат непријателски дејствија кон Русија, нејзините компании и граѓани, на која листа, **48 држави се прогласени за непријатели на Русија, меѓу кои се наоѓа и Македонија.**¹⁷⁴ Инаку, меѓу другото, Украина како реакција на руската инвазија, поднесе тужба до Меѓународниот суд на правдата во која истата наведува дека е лажно тврдењето на Русија дека истата извршила инвазија на Украина за да спречи геноцид, притоа, барајќи да се утврди дека Русија нема правна основа да презема акција во Украина и против Украина. Постапувајќи по наведената тужба од страна на Украина, Меѓународниот суд на правдата донесе пресуда¹⁷⁵ според која „Руската федерација мора веднаш да ја прекине воената операција која ја започнала на 24 февруари 2022 година на територијата на Украина“, порачувајќи и на Руската федерација дека „мора да обезбеди и другите сили кои се под нејзина контрола или имаат поддршка од Москва, да ја прекинат операцијата“. Инаку, и наведената пресуда од страна на Меѓународниот суд на правдата, меѓу другото, може да се третира и како конкретен облик на правна заштита од конкретен облик на политички криминалитет.

¹⁷⁴ Според соопштението на руската влада, непријателски земји на Русија се: САД, Канада, Велика Британија (вклучувајќи ги Церси, Ангила, Британски Девствени Острови, Гибралтар), сите земји членки на ЕУ, Украина, Сан Марино, Република Северна Македонија, Црна Гора, Швајцарија, Албанија, Андора, Јужна Кореја, Австралија, Микронезија, Нов Зеланд, Сингапур и Тајван. Наредбата за подготвување на список на непријателски земји на Русија е подготвена со претседателски декрет, потпишан од Владимир Путин на 5 март 2022 година. Според документот, Владата, руските граѓани и компаниите кои имаат девизни долгови кон странските кредитори од списокот на непријателски земји ќе можат да ги платат во рубљи. Наведено според: Слободен печат, Русија го објави списокот на непријатели – на него се најде и Македонија, <https://www.slobodenpecat.mk/rusija-go-objavi-spisokot-na-drzhavi-neprijatel-na-nego-se-najde-i-makedonija/> (сајтот е посетен на 20.3.2022 година).

¹⁷⁵ International Court of Justice, *Allegations of genocide under the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Ukraine v. Russian Federation)*, 16 March 2022., No. 182.

Од аспект на *кривичноправната заштита од политички криминлитет*, ќе напомниме и дека, од една страна, легитимно и суштински е потребно на државата, меѓу другото, да ѝ се пружи кривичноправна заштита, бидејќи без нормално функционирање на државата, нема да можат да се остварат и заштитат легитимните добра на поединецот, односно на истиот не може да му се обезбеди остварување на неговата индивидуална безбедност, а, од друга страна, претераната заштита на државата води до загрозување на слободите и правата на поединецот, односно може да доведе до загрозување на неговата индивидуална безбедност. Според одредени автори (*Зоран Стојановиќ* и *Обрад Периќ*), треба да се има предвид дека заштитата на државата и нејзиното функционирање, пред сè, е *политички проблем*, каде кривичното право има секундарна и релативно мала улога, при што е потребно политичките проблеми да се решаваат со политички средства, а не со кривичното право.¹⁷⁶ Од друга страна, основната супстанца на власта е способноста да изнуди поволност за оној што ја користи, и тоа, првенствено, со закана или со примена на сила, а понекогаш и со гола физичка сила – оние кои ја вршат власта (особено апсолутната власт) со невидена леснотија прибегнуваат кон примената на најгрубите методи на сузбивање на идеите,¹⁷⁷ па врз таа основа постои опасност, кривичното право да се злоупотреби во областа на заштитата на уставниот поредок и безбедноста на државата, односно власта, своите политички непријатели да ги прогласи за злосторници, односно криминалци. Во тој контекст, може да се случи општествена ситуација со обратна институционална позиционираност, односно како што тврди

¹⁷⁶ Д-р Зоран Стојановиќ, д-р Обрад Периќ, *Кривично право – посебни део (XIV издање)*, Правна књига – Београд, Београд, 2011 година, стр. 257.

¹⁷⁷ Цане Т. Мојаноски, *Демократијата и политичките партии*, Годишник на Факултетот за безбедност, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Центар за образование на кадри за областа на безбедноста, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, стр. 211.

*Хилијард (Paddy Hillyard): „Политичкиот криминалец денес, утре може да биде владин министер“.*¹⁷⁸

Политичкиот систем претставува основен и најопшт концепт на политиката и на политичките науки бидејќи во него на ниво на највисока апстракција се прават обиди да се рационализираат и обединат деловите на една целина.¹⁷⁹ Политичкиот систем покрај државата ги опфаќа и актерите на политиката: политичките партии, интересните групи, јавното мислење, политичките елити, формите на демократија итн. **Односот помеѓу политичкиот систем и криминалитетот** во криминолошката литература е проучуван на различен начин, при што *влијанието на политичкиот систем врз криминалитетот* се разгледува на два начина: **1)** едниот е поврзување на либералната демократија со одредени облици на криминалитет; и **2)** другиот е набљудување на активностите на државата на однесувањето на луѓето.¹⁸⁰

При проучувањето на *односот помеѓу либералната демократија и одредени облици на криминалитет*, изнесени се две запазувања:¹⁸¹ **1)** проучувањето на структурата на деликвенцијата во либерално-демократскиот политички систем открива дека постојат извесни престапи, чија природа е поврзана со нивната политичка структура, на пример: измама на избори, корупција на политичките лидери, претседателите на синдикатите, одговорните лица во полицијата, особено во САД и Канада; рекет, подведување, револуционерен и субверзивен криминалитет и **2)** на квантитативен план, забележана е

¹⁷⁸ McLaughlin, E. and Muncie, J. (2006), *The Sage Dictionary of Criminology*, Second Edition, London: Sage Publication, str.301; во: Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., str. 157.

¹⁷⁹ Matić, M. Podunavac, M. (1994), *Politički sistem*, Beograd: Institut za političke studije, str. 311; во: Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, *Kriminologija* (četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje), Izdavačko-grafičko preduzeće „Prometej“, Beograd, 2018 godina, str. 158.

¹⁸⁰ Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., str. 158.

¹⁸¹ Gassen, R., *Criminologie*, Precis Dalloz, Paris Cedex, 1990., str. 345; во: Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., str. 159..

поголема стапка на деликвенција во земјите со либерална демократија, отколку во другите земји.

Криминологот *Гасен* го поставува прашањето: Дали либералниот политички режим е повеќе криминоген отколку политичката диктатура.¹⁸² Одговорот на ова прашање опфаќа три заклучоци¹⁸³: **1)** потребно е да се разликува *криминалитет кој е својствен на системот на либерална демократија (лажирани избори, корупција¹⁸⁴)* и *криминалитет во истиот тој систем, предизвикан со пропаганда и материјални средства кои доаѓаат од непријателски земји или групации (субверзивен кримионалитет)*; **2)** сосема е логично што во земјите со либерална демократија повеќе е застапена т.н. „обична“ деликвенција, отколку во земјите со авторитативен режим, бидејќи строгата контрола од страна на официјалните институции (партиите, синдикатот, полицијата) во земјите со авторитативен режим, не овозможува многу прилика за манифестирање на деликвентно однесување; **3)** во извесни случаи, авторитативните режими познаваат еден вид на преместување на криминалните активности од вообичаеното поле на статистички регистрираниот кримионалитет, на полето на дејствување на државата и нејзините органи, на пример, во нацистичка Германија и сталинистичкиот режим на поранешниот СССР.

¹⁸² Gassen, R., *Criminologie*, Precis Dalloz, Paris Cedex, 1990., str. 345; во: Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., str. 159.

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Во една научна монографија на Факултетот за безбедност – Скопје, публикувана како резултат на организирано лонгитудинално и теренско истражување на *мислењето на граѓаните за корупцијата (за периодот од 2013 до 2017)*, како *основен заклучок* кој се наметнува од истражувањето е дека корупцијата е присутна во македонското општество и тоа на повеќе нивоа. Имено, граѓаните ги препознаваат појавите на давање и примање мито, злоупотребата на службената положба и другите ниви дејанија како коруптивни дејанија кои имаат сериозни последици врз демократскиот развој на земјата во целина, а, секако, и влијание врз економскиот систем на земјата. Поопширно за истражувачките резултати од наведеното теренско истражување може да се види во: Цане Т. Мојаноски, Марина Малиш Саздовска, Марјан Николовски, Катерина Крстевска, *Граѓаните за корупцијата (анализа на истражувачки резултати 2013 - 2017)*, Универзитет „Св. Климент Охридски“ - Битола, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2018 година.

Дејството на политичкиот систем може да биде разгледувано и низ дејството на политичките програми, влијанието на одредени партии во повеќепартискиот систем и во врска со политичките односи во општеството.¹⁸⁵ Врз основа на политичката програма во секоја земја се решаваат социјалните прашања, а успехот во решавање на овие прашања битно влијае на однесувањето на луѓето, така што доколку државата со својата политичка програма не успеала да ги реши социјалните прашања на мнозинството членови на општеството, доаѓа до незадоволство, социјални немири, отпор кон постојниот политички систем, продлабочување на општествените противречности, при што се дејствува како *криминоген фактор*.¹⁸⁶ *Политичките партии* со различни политички програми можат да бидат во меѓусебен конфликт и притоа да користат недозволени средства заради остварување на политички цели. Освен овие криминални активности, се наведуваат и одредени облици на злоупотреби од страна на *носителите на политичката власт и моќ* преку противзаконито богатење, корупција или пресметка со политичките противници со недозволени средства; примена на физичко и психичко насилство (манипулации, уцени, закани) како латентна димензија на политиката на носителите на власт; повреда на човековите права од страна на јавните службеници; оневозможување на политичко дејствување на опозицијата; репресивно постапување со политичките неистомисленици и слично.¹⁸⁷

Во рамките на одредени политички системи може да дојде до сузбивање на одредени движења и идеи кои се сметаат за неприфатливи од аспект на конкретниот политички систем, иако за нивното остварување се користат демократски, ненасилни средства, при што

¹⁸⁵ Наведено според: d-r Slobodanka Konstantinovič-Vilič, d-r Vesna Nikoloč-Ristanovič, str.159.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Ibidem.

репресивниот механизам на прогон на носителите на овие движења и идеи доведува до отворено спротивставување на политичкиот систем, дури и во вид на *терористички акции*.¹⁸⁸ Криминологот *Гасен* овие дела ги означува како **криминалитет на протести**, наведувајќи низа активности кои не спаѓаат во политички кривични дела, но истите може да се трансформираат во политички кривични дела кога ќе дојде до спротивставување на органите за јавен ред и мир – полицијата (на пример: земјоделци или камионџии кои блокираат патишта, штрајкувачи кои попречуваат други граѓани да пристигнат до работните места и притоа ги држат во заложништво работодавачите) или во случај на напад на инсталации и објекти со кои се загрозува екосистемот.¹⁸⁹

2. ДЕФИНИРАЊЕ НА ПОЛИТИЧКИОТ КРИМИНАЛИТЕТ И НА ПОЛИТИЧКОТО КРИВИЧНО ДЕЛО

*Концептот на политичкиот криминалитет претставува „столб на разбирање на криминологијата и на целокупниот нормативен систем на општеството“.*¹⁹⁰ Но, сепак, проучувањето на *политичкиот криминалитет* е запоставено од криминолозите и политиколозите, односно многу малку трудови се посветени на историскиот развој и современите примери на политички криминалитет.¹⁹¹

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Gassen, R., *Criminologie*, Precis Dalloz, Paris Cedex, 1990., str. 345; во: Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., str. 159.

¹⁹⁰ Schafer, S.(1974), *The Political Criminal: The Problems of Morality and Crime*, New York, The Free Press; во: Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., str. 157.

¹⁹¹ Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., str. 245.

Политичкиот криминалитет се дефинира на различни начини, почнувајќи од широката дефиниција под која **под политички криминалитет се подразбира целокупниот криминалитет во една држава**, до дефиниции кои *политичкиот криминалитет* го одвојуваат од *општиот (конвенционалниот)* заради *различната мотивација или идеологија на поединците или заради различниот контекст* во кој овој облик на криминалитет се пројавува.¹⁹² И покрај тоа што одредени автори (*Godwin* и *De Sade*) сметаат дека **криминалитетот во суштина е политички**,¹⁹³ сепак, врз основа на *контекстот, феноменологијата и мотивацијата*, постои методолошка оправданост од разликување на *политичкиот криминалитет* и *криминалитетот кој го сочинуваат останатите кривични дела!*

Како масовна општествено-безбедносна појава, *политичкиот криминалитет*, во зависност од референтниот објект кон кој е насочен, секогаш предизвикува **загрозување на индивидуалната, националната или меѓународната безбедност** и притоа се појавува во различни форми на кривични дела на кои заедничка им е политичката природа на потребите, интересите и мотивите на нивните сторители.

Во политиколошките науки, како и во другите општествени науки постојат бројни интерпретации на политичките димензии и значење на криминалитетот, но и на деликтите кои имаат политичка содржина. Но, овде, доминантно предмет на дебатата се ставовите на криминологијата како наука, во која постојат различни *класификации и типологии на криминалитетот*, но за научно легитимните потреби на овој труд чија цел е актуализирање на дебатата за посебна научна дисциплина која ќе го проучува политичкиот криминалитет, ќе го употребиме *критериумот*

¹⁹² McLaughlin, E. and Muncie, J. (2006), *The Sage Dictionary of Criminology*, Second Edition, London: Sage Publication, str. 300.301; во: Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., стр. 157.

¹⁹³ Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., стр. 244.

за поделба на криминалитетот врз основа на *субјективните и објективните обележја на извршените кривични дела*, односно, врз основа на *политичките намери, мотиви и цели на сторителите на извршените кривични дела*, како и врз основа на *политичката природа на загрозеното добро*. Врз основа на наведените критериуми, во криминологијата е типологизиран *посебен тип* на политички криминалитет, кој според нашата научничка стратегија за втемелување на *посебна научна дисциплина која ќе го проучува политичкиот криминалитет* го определуваме како *посебен тип на криминалитет кој ги опфаќа сите кривични дела кои во структурата на вкупната мотивација како суштински елемент го имаат политичкиот мотив*.

Политичката мотивираност на кривичните дела претставува суштински критериум според кој теориските содржини на *посебната научна дисциплина, која ќе го проучува политичкиот криминалитет*, се диференцираат од останатите криминолошки содржини на *опитната криминологија* и од другите *посебни криминолошки дисциплини* (како и од теоретските содржини на другите науки и научни дисциплини). Два клучни услова за настанување на политиката се содржани во основните човекови потреби, односно во *потребата за сигурност (безбедност)* и во *потребата за припаѓање* (која се изразува како потреба за поврзано сложено заедничко дејствување во кое целно и целисходно е извршена поделбата на улогите).¹⁹⁴ Овие изворни услови со текот на времето се модифицирале и настанале разни соперништва, потреби, интереси, *мотиви* за ангажирање, посебно за политичкото.¹⁹⁵ Мотивите на политиката изворно претставуваат *вонполитички мотиви* и истите се детерминирани од *вистинските животни потреби*.

¹⁹⁴ Đevad Termiz, Slavomir Milosavljevič, op. cit., стр. 163-164.

¹⁹⁵ *ibid.*, стр. 164.

Инаку, конкретните задачи на политиката во однос на *мотивацијата* се: **1)** да се задоволат потребите – или да се создаде привид дека се задоволуваат; **2)** да се активираат и обликуваат потребите; **3)** да се понудат алтернативни содржини за задоволување на потребите; **4)** да се канализира однесувањето предизвикано од одредени егзистенцијални потреби; **5)** да се создадат нови потреби, односно нови облици за задоволување на постојните потреби.¹⁹⁶

За определувањето на содржината на *криминалниот мотивациски процес*, неопходно е да се согледа односот помеѓу потребите и другите фактори на личноста кои го условуваат тој мотивациски процес и произлегуваат од одредени човечки потреби. *Криминалната мотивација*, односно *криминалните мотиви* произлегуваат или од *криминалните (антисоцијални и неморални) потреби за реализација на конкретна политичка цел* или од *потребите за реализација на конкретна политичка цел кои се задоволуваат на криминален начин*. Обемот и содржината на поимот на политичката мотивираност го изведовме меѓу другото и (од нас) прифатените дефиниции за *политиката* и *политичкото однесување*, па според *критериумот* кој се однесува на *остварување на политиката и на политичкото однесување во границите на (националното и меѓународното) право*, може да диференцираме *политичко неказниво однесување* и *политичко казниво однесување*, односно *политички мотивирано казниво дело* (кривично дело или прекршок). Имено, за постоење на кривично дело, па оттука и за постоење на *кривично дело против државата (политичко кривично дело)* или *друго политички мотивирано кривично дело*, не е доволно да постои само поведење на сторителот (*физичко лице, правно лице или конкретна општествена група*) кое е казниво, туку потребно е постоење

¹⁹⁶ Ivan Šiber, *Osnove političke psihologije*, Politička kultura, Zagreb, 1998., стр. 229.

и на субјективен елемент кој изразува одреден *психички однос на сторителот спрема извршеното кривично дело* – односно потребно е да постои *вина* кај сторителот. За објаснување на *политичката мотивираност на одредено кривично дело* потребно е да се започне со развивање на експланација на *директната умисла* (како еден од двата облика на *вина*) која се исцрпува преку *свеста* и *волјата*, што значи дека сторителот сакал да го изврши кривичното дело спрема *жртвата* и притоа бил свесен, имал волја и се согласил дека со сторувањето или несторувањето на неговото кривично дело ќе настапат штетни последици по *жртвата*. Меѓутоа, *свеста* и *волјата* се следени со комплекс на чувства и други психички процеси кои имаат дејство на формирањето на *умислата* при што во кривичното право се смета дека во тоа предничат *намерата, целта* и *мотивот*.¹⁹⁷ **Намерата кај сторителот на политички мотивираното кривично дело** претставува свесна насоченост на дејствието на извршување (од страна на сторителот) кон остварувањето на *политички мотивираната цел*; односно „посебна претстава за значењето на определена последица на кривичното дело за сторителот или за некој друг, која дејствува како движечка сила за преземање на дејствието“¹⁹⁸. Во одредени случаи, намерата не ја изразува само насоченоста на дејствието на извршувањето кон настанување на последицата што била непосреден поттик за негово преземање, туку и кон остварување на некоја натамошна последица која се наоѓа надвор од битието на кривичното дело и дејствува како посредна цел.¹⁹⁹ Таквата намера²⁰⁰ не само што ја претпоставува директната

¹⁹⁷ Зоран Сулејманов, *Кривично право – општ дел*, Графохартија, Скопје, 2001 год., стр. 243.

¹⁹⁸ Таћовиќ Јанко, *Кривично право - општи део*, Savremena administracija, Beograd, 1961, стр. 175; наведено во: Зоран Сулејманов, *Кривично право – општ дел*, оп. cit., стр. 243.

¹⁹⁹ Зоран Сулејманов, *Кривично право – општ дел*, оп. cit., стр. 244.

²⁰⁰ Од аспект на *посебната научна дисциплина која ќе го проучува политичкиот криминалитет*, таквата намера постои кај конкретно одредени ***кривични дела против државата*** (инкриминирани во *Кривичниот законик*): [1] *грабнување на претставници на највисоките државни органи*; [2] *насилство спрема претставници на највисоките државни органи*; [3] *терористичко загрозување на уставниот поредок*

умисла, туку во извесна смисла и ја засилува, поточно ја квалификува умислата²⁰¹. Контекстуално ќе напомниме и дека *целта* е резултат кој човекот сака да го оствари со свесно и волево преземање на дејствието на извршување. Секое човечко дејствие е целно насочено, бидејќи е насочено кон остварување на некој резултат. Целта е содржана во ефектот кој се реализира во преземањето на дејствието на извршување, а се манифестира како противправна последица на кривичното дело кон кое тежнее сторителот. Во кривичното право, целта се поклопува со онаа противправна последица на кривичното дело со која се задоволува криминалниот мотив. **Целта** кај политички мотивираното кривично дело претставува исходот, односно противправната последица пројавена како штета која сторителот сака да ја оствари со своето политички мотивирано и казниво дејствие (сторување или пропуштање).

Пред да преземе какво и да е политички мотивирано и казниво дејствие секој нормален сторител мора во својата свест да ја има *претставата* за целта која сака да ја оствари со тоа дејствие.²⁰² Инаку, **криминалната политичка цел**, односно **политичката цел која е остварена (или е замислена да се оствари) на криминален начин** ја дефинираме како реална и остварена или замислена состојба со која одреден општествен (*недржавен, државен или супрадржавен*²⁰³) субјект

и безбедноста; [4] диверзија; [5] саботажа; [6] шпионажа; [7] ловкување на насилна промена на уставниот поредок и [8] повреда на територијалниот суверенитет. Кај наведените кривични дела против државата, кривичното дело ќе постои и без разлика дали во вкупниот криминален процес има директна, индиректна, апстрактна или друг тип на жртва, односно без разлика дали намеруваната цел е и навистина остварена – важно е дека кривичното дело против државата е остварено со одредена намера, а не и дека таа намера е остварена.

²⁰¹ Зоран Сулејманов, *Кривично право – општ дел*, ор. cit., стр. 244.

²⁰² *Разликата меѓу намерата и целта*, меѓу другото, е во тоа што намерата ја одредува насоката на волјата и во поширока смисла укажува на содржината на сакањето, додека целта го открива планот на сторителот во чие остварување пристапил со извршувањето на кривичното дело. Наведено според: Tahović Janko, ор. cit., стр. 245; во: Зоран Сулејманов, *Кривично право – општ дел*, ор. cit., стр. 245.

²⁰³ **Државниот субјект** фактички претставува државата, односно некоја нејзина институција; **супрадржавниот субјект** претставува некој сојуз на држава (универзална или регионална меѓународна владина организација), додека **недржавниот субјект** може да претставува недржавна организација, недржавно правно лице, политичка партија, општествена група, неформална група на луѓе или човекот како поединец.

задоволил или настојува да задоволи одредени свои криминални и политички детерминирани потреби или да задоволи свои политички детерминирани потреби на криминален начин заради: **1)** нанесување штета на замислениот или реален политички непријател/противник/неистомисленик (физичко лице, правно лице или конкретна општествена група); **2)** заради задоволување на одредени сопствени политички потреби или интереси од областа на остварувањето или создавањето можност за управување; значи, одреден носител на моќ и сила, врз основа на сопствената волја го одредува движењето – одигрувањето на општествените процеси²⁰⁴; тоа значи дека во процесот кој го остваруваат луѓето низ своите односи и однесувања, низ сопствената свест, емоции и дејствување, се влијае со различни методи и средства заради создавање на општествена промена; **3)** заради задоволување на одредени сопствени политички потреби или интереси од областа на управувањето, односно во областа на организацијата и механизмот на воспоставување и остварување на доминантна управувачка волја што подразбира: наредување и донесување на одлуки од страна на носителите на одреден облик на власт и извршување од страна на подредените и покорените; **4)** заради задоволување на политичката потреба од владеење (од страна на конкретна власт) и покорување (на поданици)²⁰⁵ и **5)** заради задоволување и на други политички потреби и интереси.

Во теоријата на кривичното право и во меѓународното кривично право, политички мотивираното кривично дело, односно **политичкото кривично дело** претставува општоприфатен назив за збир на кривични

²⁰⁴ Наведено според: Đevad Termiz, Slavomir Milosavljevič, op.cit., стр. 153.

²⁰⁵ ibid, стр.154.

дела кои имаат одредени политички содржини.²⁰⁶ Поимот на политичкото кривично дело е изразито контроверзен и оттаму секоја држава претпазливо и самостојно го определува. Постојат **три теории кон определувањето на општиот поим на политичкото кривично дело.** Според **објективната теорија**, политичките кривични дела се оние дела кои се насочени против организирањето, функционирањето и постоењето на одредена држава и против државното уредување. Според оваа теорија, овде спаѓаат само ***чистите (прави или апсолутни) кривични дела***, односно кривичните дела кај кои објект на дејствието е државата и институциите на политичкиот систем, а објект на заштита е исклучително некое политичко добро (обликот на власта, основите на државното и општественото уредување, независноста, суверенитетот, територијалниот интегритет, како и внатрешната и надворешната безбедност на државата). Инкриминациите против државата, државното уредување, безбедноста на државата, против сè она што претставува израз на државна власт, претставуваат ***најелементарна форма на криминал.***²⁰⁷ Според критериумите на оваа теорија, во политички кривични дела не би спаѓале кривичните дела со кои се напаѓа одредено добро кое нема политичко значење. Од содржината на неправото на кривичните дела против државата во *Кривичниот закон* на македонската држава²⁰⁸, произлегува дека во преден план е ставен објективниот

²⁰⁶ За политичките кривични дела да се види и спореди и во: Ibrahimpašić Besim, *Politički delikt (prilog učenju o krivičnim delima protiv države)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1963 god.; и во: Ljubo Bavcon, Ivan Bele, Peter Kobe, Marijan Pavčnik, *Kaznenopravna zaštita države i njenog društvenog uredjenja - politički delikti*, GLOBUS / ZAGREB, 1988, стр. 79-95.

²⁰⁷ Владо Камбовски, Никола Тупанчевски, *op. cit.*, стр. 417.

²⁰⁸ Историски набљудувано, кривичното законодавство на македонската држава во подолг период (во рамките на Социјалистичка Федеративна Република Југославија [СФРЈ]) давало специјално значење на кривичноправната заштита на државата, при што таа заштита како на законодавен план, така и во практичната работа на органите на формалната социјална контрола имала примат над правата и слободите на поединецот. Изразито острата и широко поставената кривичноправна репресија во оваа област, јасно укажува дека кривичното право се сметало за примарно средство за решавање на проблемите во оваа област. Иако со советскиот модел на кривичното право нашата држава (во рамките на СФРЈ) раскрстила уште во далечната 1951 година (после донесувањето на првиот повоеан *Кривичен законик – општ дел* во 1947 година), тоа не се однесувало на областа на заштитата на уставното уредување и безбедноста на државата,

пристап врз основа на објективната теорија.²⁰⁹ Според субјективната теорија, политичко е секое кривично дело кое е сторено од *политички мотиви* (значи, решавачки е мотивот на сторителот). Ако сторителот, кривичното дело го извршил од политички мотиви, тогаш, не само чистото политичко кривично дело, туку и секое друго обично кривично дело би можело да се третира како политичко кривично дело. Според оваа теорија, убиството на претставник на највисоките државни органи од освета, не би претставувало политичко кривично дело, бидејќи отсуствува политички мотив кај сторителот. Исто така, според критериумите на оваа теорија, сторител кој од користољубие би извршил кривично дело шпионажа, не би се сметал за сторител на политичко кривично дело. Меѓутоа, во практиката најзастапена е објективно-субјективната (мешовита) теорија, според која под политички кривични дела се подразбираат оние кривични дела кои се извршуваат од политички мотиви, а насочени се против општествено-политичкото уредување на државата. Претходните поделби на политичките кривични дела би биле непотполни, ако не се опишат и *релативните (неправи или мешовити) политички кривични дела*, т.н. „*mala in se*“ (злобни самите по себе). Со овие кривични дела извршено е некое друго кривично дело (убиство, тешка телесна повреда, насилство, оштетување на туѓи предмети, предизвикување на општа опасност, оддавање на воена или

бидејќи моделот на законодавно регулирање преземен од *советското кривично право* е задржан до 1996 година, кога е усвоен *нов Кривичен законик* со што започна првата фаза на реформата на македонското материјално казнено законодавство која имаше за цел - негово конципирање врз нов систем на вредности заснован на демократските придобивки, правната држава и заштитата на човековите слободи и права. За одредени димензии на моделот на законодавно регулирање на областа на заштита на уставниот поредок и безбедноста на државата преземен од *советското кривично право* може да се види и во: д-р Никола Матовски, *Бранителот во кривичниот процес на СССР*, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ - Скопје, Центар за образование на кадри за безбедност и општествена самозаштита „Елисие Поповски – Марко“ – Скопје, Скопје, 1982 година; и во: проф. д-р Владимир Водинелиќ, *Некои спорни прашања од областа на криминалистичката евиденција – погрешноста во владејачките советски и американски теории за групниот идентитет*, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ - Скопје, Центар за образование на кадри за безбедност и општествена самозаштита „Елисие Поповски – Марко“ – Скопје, Скопје, 1982 година.

²⁰⁹ Владо Камбовски, Никола Тупанчевски, *op. cit.*, стр. 418.

службена тајна), но политичкиот мотив на сторителот со кој го извршил кривичното дело, истото го определуваат како политичко кривично дело.²¹⁰

Определувањето и поделбата на политичките кривични дела има особено значење од аспект на забраната за екстрадиција на сторители на политички кривични дела, која како начело претставува главно обележје на современата екстрадициона практика, но, исто така, има значење и од причина што одредени држави не вршат екстрадиција за чисти политички кривични дела. Во принцип тоа е од причини поради тоа што ниту една држава не сака и нема корист од мешањето во внатрешното право и политика на друга земја. Поради тоа голем дел од меѓународните конвенции, како и голем дел од националните правни

²¹⁰ Релативните политички кривични дела се делат на *комплексни и конексни политички кривични дела*, и нивното практично препознавање зависи од утврдувањето на субјективните мотиви, намери или побуди на сторителот, особено ако конечната цел (на кривичното дело) останала недовршена или неосвојена, што претставува правило кај политичките кривични дела. *Комплексните политички кривични дела* се оние кривични дела со кои се напаѓа извесно правно добро (што ги определува како обични кривични дела), но кои се извршени од политички мотиви (насочени против некое политичко добро). Со овие кривични дела истовремено се исполнуваат законските обележја и на „обичното“ и на политичкото кривично дело. Едно дејствие на кривичното дело по своето битие е двојно инкриминирано, при што посебно законско обележје на политичкото кривично дело (субјективниот елемент на кривично дело) претставува мотивот или намерата на сторителот на кривичното дело, односно насоченоста против некое политичко добро или вредност. Како пример за овој вид на кривично дело се наведува убиството на претседателот на државата од политички мотиви, кога станува збор за привиден идеален стек, поради што ќе преовладува онаа правна квалификација која е можно неоспорно да се докаже. *Конексните политички кривични дела* претставуваат оние обични кривични дела со кои се подготвува напад на некое политичко добро или вредност, кои претставуваат средство за извршување на чисто политичко кривично дело (подготвување, помагање) или стојат во врска со чистото политичко кривично дело (прикривање). Имено, овие кривични дела претставуваат обични кривични дела (убиства, палења, насилства и др.) кои се извршени за време на политички (внатрешни/меѓународни или меѓународни) вооружени судири, државни удари, вооружени побуни, граѓански војни, при што тие дела се јавуваат или како средство за да се изврши напад врз некое политичко добро или вредност или како последица од таков напад или, пак, негова подготовка (на пример, обивање на трговски дуќан за оружје заради одземање на оружјето потребно за вооружена побуна или за убиство на политички противник за време на вооружена побуна). Политичката цел или мотив на овие кривични дела им даваат политички карактер, зашто тие дела се покажале како неопходни за успехот (освојувањето) на чистото политичко кривично дело. Овој вид на кривични дела за да се вклопат во политичките кривични дела, не е доволно само случајно и надворешно поклопување на двата вида кривични дела (обичните и политичките), туку мора да биде утврдена и нивната објективна причинска поврзаност. Исто така, мора да се утврди и нивната субјективна поврзаност, односно сторителот на кривичното дело мора да биде свесен дека обичното кривично дело го извршува и заради постигнување на друга политичка цел, но, притоа, мора да го сакал и едното и другото (и постигнувањето на неполитичката и постигнувањето на политичката цел). Имено, обичното кривично дело мора да претставува умислено средство, пат или покривање за остварување на политичкото кривично дело. Наведено според: Ljubo Bavcon, Ivan Bele, Peter Kobe, Marijan Pavčnik, *Kaznenopravna zaštita države i njenog društvenog uređenja - politički delikti*, GLOBUS / ZAGREB, 1988, стр. 79-95.

системи предвидуваат забрана за предавање за политички дела. Таков е примерот со нашето законодавство, кое забраната ја има кренато на ранг на уставно начело.²¹¹

И конечно, врз основа на нашите размисли, како и врз основа на горенаведените научно-теориски и правно-нормативни пристапи во определувањето на *политичкиот криминалитет* и *политичкото кривично дело* - **политичкиот криминалитет**, квантитативно и квалитативно го определуваме како **вкупност на политички мотивирани криминални однесувања и/или криминални однесувања насочени против одредено политичко добро, во одреден простор и во одредено време, однесувања кои како и нивните обележја со закон се определени како кривични дела.**

3. ДЕФИНИРАЊЕ НА ПОЛИТИЧКАТА КРИМИНОЛОГИЈА

Врз основа на досега наведените ставови и констатации за егзистирањето на политичкиот криминалитет во општо-општествената стварност, во комбинација со идентификуваната научна празнина од теориско, операционално и дисциплинарно определување на политички мотивираните (*системски, адаптивни или неконформистички*²¹²)

²¹¹ Според член 29 од *Уставот на Република Македонија* „Екстрадиција на странец може да биде извршена само врз основа на ратификуван меѓународен договор и врз начелото на реципроцитет. Странец не може да биде екстрадиран заради политичко кривично дело. Дејствијата на тероризам не се сметаат за политички кривични дела“. *Забраната за екстрадиција* е определена и во член 53 од *Законот за меѓународна соработка во кривичната материја*, кој предвидува забрана за екстрадиција за политички кривични дела или други дела кои се слични на политичките. Исто така, македонското законодавство врз основа на норми утврдени во овој закон смета дека за политичко дело не се смета атентат врз шеф на држава или врз член од неговата фамилија. Оваа одредба уште е наречена и *атентаторска клаузула* која одредени национални системи ја втемелуваат во своите законодавства. Таа за првпат се појавила во белгискиот закон од 1855 година и поради тоа во некои теории се среќава и како *белгиска клаузула*. Од *начелото за неекстрадиција на лица*, се исклучени и делата на *тероризам, делата на меѓународно злосторство* и *дела против човечноста*, кои не се сметаат за политички кривични дела. Изрична во овој дел е и *Европската конвенција за екстрадиција*, која забранува издавање на лица за дела кои се класифицирани како политички кривични дела или дела поврзани со нив во замолената држава. Таканаречената *атентаторска клаузула*, исто така, е составен дел од оваа *Конвенција*, која со својот *Прв дополнителен протокол* дефинира кои дела во смисла на истата нема да се сметаат како политички кривични дела. Тоа се определени кривични дела кои се опфатени во *четирите женевски конвенции од 1949 година*, како и *злосторства против човештвото* кои се определени во *Конвенцијата за спречување и казнување на злосторството геноцид* од 1948 година и други. Забраната за екстрадиција на лица кои сториле политички кривични дела е опфатена и попрецизно дефинирана во *билатералните договори* кои Република Македонија ги има склучено со определени држави. Во повеќето од договорите е опфатена и забраната за екстрадиција на лица странци кои имаат престојувалиште во замолената држава, како и лицата кои уживаат право на азил (договорот за екстрадиција со Хрватска, Босна и Херцеговина, Косово и други). Наведено според: Сања Карчева, *Казнено правна помош во кривичната материја* (магистерски труд), Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Правен факултет, стр. 49-50.

²¹² *Системските девијации* се состојат во кршење на нормите со цел одржување на постојните односи на моќ при што носителите на овие девијации се владејачките слоеви и припадниците на владејачкиот

девијантни однесувања, односно на политички мотивираните кривични дела, ја утврдиме научно-легитимната потреба од трансдисциплинарно систематизирање на криминално-етиолошката, криминално-феноменолошката и последичната димензија на овој вид на кривични дела во конкретна и посебна криминолошко-теоретска севкупност, односно во компактна *криминолошка теорија за политичкиот криминалитет*. Оваа компактна криминолошка теорија ќе ја сочинуваат систематски и заемно поврзани социолошки, криминолошки и политиколошки идеи, како и идеи од областа на други науки и научни дисциплини, вклучувајќи и емпириски ставови, кои преку кондензирање и организирање на *трансдисциплинарно* стекнување и примена на знаење за *политички мотивираните* системски, адаптивни и неконформистички девијации, како за политичките димензии на криминалитетот, ќе се овозможи утврдување на научна, општествена и образовна оправданост за втемелување на *посебна научна дисциплина* која ќе се занимава со: **1)** проучување на етиолошката, феноменолошката и последичната димензија на *политичкиот криминалитет* со кој се загрозува индивидуалната, националната и меѓународната безбедност и **2)** остварување на активен и комплементарен придонес со останатите науки и научни дисциплини во утврдувањето на општествената и научната оправданост за криминализација (поставување на кривичноправни забрани), декриминализација, пенализација

апарат, а девијациите настануваат заради потребата на владејачката класа и државниот поредок од обезбедување на сопствениот интерес и задржувањето на власта. *Адаптивните девијации* или *аберации* се состојат во разрешување на конфликтните ситуации на поединците и групите во кои се наоѓаат заради својата положба во општествената група и системот на поделба на трудот. Облиците на овие девијации се: криминалитетот, наркоманијата, алкохолизмот, проституцијата итн. и истите се предмет на изучување на *социологијата на девијантното однесување, социјалната патологија и криминологијата. Неконформистичките девијации* се состојат во кршење на нормите заради промена на постојниот поредок, за да се прошири достигнатиот степен на слобода, да се намалат или укинат општествените нееднакости и да се овозможи најповолен развој на поединците. Поединците кои се однесуваат девијантно ја одрекуваат природата на своето однесување, бидејќи сметаат дека нормите кои ги повредуваат не се легитимни. Наведено според: Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., str. 244.

(пропишување на казни и други санкции) и депенализација на определени *политички мотивирани* поведенија на недржавните, државните и супрадржавните субјекти.

Како ќе го именуваме научниот пристап што се занимава со проучувањето на политичките димензии на криминалитетот и на криминалните активности во сферата на политиката? Еден од одговорите е *криминална политика* – ова име најчесто се користи за политиката за превенирање и сузбивање на криминалот, *криминална политичка активност*, *криминологија на политиката* или ***политичка криминологија***. Во сегашната дебата, како од аспект на јазичниот контекст, така и во однос на користењето на искуствата, се чини е прифатлив називот „*политичка криминологија*“, како научна дисциплина која на организиран начин ќе го следи и проучува криминалитетот во сферата на политиката, но ќе врши актуализација и на политичките аспекти на криминалитетот, особено на корупцијата и коруптивните активности. Значи, теориските основи на *политичката криминологија* треба да се бараат во *криминолошката* и во *политиколошката* теорија, кои основи ќе се развиваат и со научноемпириски сознанија и од други науки и научни дисциплини.

Според тоа, политичката криминологија ја определуваме како посебна теориско-емпириска и трансдисциплинарна, пред сè, криминолошка и политиколошка дисциплина која ќе ги употребува и развива криминолошките научноемпириски сознанија, притоа употребувајќи ги и научните сознанија на криминологијата, политикологијата, како и научните сознанија од други науки и научни дисциплини, заради научно истражување на криминално-етиолошката, криминално-феноменолошката и последичната димензија на политичкиот криминалитет како масовна безбедносно-загрозувачка појава и

политички мотивираното криминално однесување како поединечна безбедносно-загрозувачка појава, со цел, нивно објаснување и сузбивање. Со наведеното определување на дефиницијата на политичката криминологија го утврдивме почетниот фактор на сознавање и точно мисловно определување и операционализација на нејзините теориски содржини и воедно го утврдивме почетокот на еден нов, посебен и трансдисциплинарен научноистражувачки процес на утвдување на теориски основи кои ќе овозможат понатамошно утвдување на предмет, систем на методи, фонд на научни знаења (теорија) и категоријален апарат на оваа концепција (за создавање на оваа посебна криминолошка дисциплина – политичка криминологија). Вклучително и од увидот кој го остваривме во Класификацијата на научни подрачја, полиња и области (дисциплини) на истражувања²¹³ и во Класификацијата на научноистражувачки подрачја, полиња и области според меѓународната Фраскатиева класификација,²¹⁴ како и од увидот во теориската структура на општествените науки и научни дисциплини (со општа и специфична ориентација) кои директно или индиректно научно ги третираат кривичните дела, констатиравме дека ниту во двете класификации, ниту во споменатите науки и научни дисциплини, ги нема како посебен предмет на истражување теоретските содржини кои се предмет на истражување на политичката криминологија, што, исто така, претставува еден од клучните аргументи за научната (и општествената) оправданост од втемелување на оваа посебна криминолошка дисциплина во системот на науки и научни дисциплини,

²¹³ *Класификацијата* е структурирана според дефинициите и класификацијата предложени и препорачани од страна на УНЕСКО (1998) и Frascati Manuel (ОЕЦД, 1993 - Организација за економска соработка и развој), а изработена и според појаснувањата од шифрарникот на Европската Унија (CERIF, 1998 - Common European Research Project Information Format). Наведено според: д-р Божин Донеvски, *Класификација на научни подрачја, полиња и области (дисциплини) на истражувања*, Скопје - Битола, мај, 2001.

²¹⁴ *Класификација на научноистражувачки подрачја, полиња и области според меѓународната Фраскатиева класификација*, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 103/2010.

конкретно во македонската држава. Инаку, политичката криминологија би се потпирала на општата криминологија и политикологијата како на своја елементарна теориска основа, која со примена на трансдисциплинарен пристап комплементарно ќе се надградува со научните сознанија од други науки и научни дисциплини кои би биле научно употребливи за трансдисциплинарно истражување на предметот на истражување на оваа посебна научна дисциплина (во настанување и развој). Фактички, *суштината* и *смислата* на нашата основна научно-истражувачка идеја и од неа произлезената научна замисла за втемелување на политичката криминологија како посебна криминолошка дисциплина се состои во научноистражувачката интенција, резултатите од трансдисциплинарното научно истражување на сите елементи од нејзиниот предмет на истражување да се систематизираат во една конкретна научна севкупност, со општествено-практични цели, од што и се создава можноста од настанување и развивање на оваа посебна научна дисциплина.

3. ПРЕДМЕТ НА ПОЛИТИЧКАТА КРИМИНОЛОГИЈА

Предметот на истражување на *политичката криминологија* претставува методолошка основа за нејзино втемелување, изучување и развивање како посебна научна област на проучување на политичкиот криминалитет, односно *предметот на истражување на политичката криминологија* претставува основен критериум врз основа на кој истата може да се формира во самостојна научна дисциплина на *криминологијата*²¹⁵ врз основа на што ќе се разликува од другите науки

²¹⁵ *Предметот на проучување* на криминологијата е криминалитетот како масовна општествена појава и криминалното однесување како поединечна појава. Во согласност со оваа дефиниција, се разликуваат *макротриминологија* (која го проучува криминалитетот како масовна општествена појава) и

и научни дисциплини. *Предметот на истражување на политичката криминологија* го определуваме во **криминално-етиолошката, криминално-феноменолошката и последичната димензија на политичкиот криминалитет како масовна безбедносно-загрозувачка појава и на политички мотивираните криминални однесување како поединечни безбедносно-загрозувачки појави, како и во утврдувањето на општествената и научната оправданост за криминализација, декриминализација, пенализација и депенализација на определени политички мотивирани поведенија на недржавните, државните и супрадржавните субјекти.**

Имено, *предметот на истражување на политичката криминологија* (за научните потреби од нејзино научно втемелување како посебна криминолошка дисциплина во настанување и развој [што е *генералната цел* на овој труд]) операционално ќе го определеме, односно ќе го операционализираме низ меѓузависните, повеќеслојни и комплексни елементи кои се однесуваат на **криминалната етиологија, криминалната феноменологија и последичната димензија на политичкиот криминалитет**, во која димензија посебно е интегрирана и **криминолошко-виктимолошката димензија** која е *посебен предмет на истражување и на политичката виктимологија*²¹⁶ која како посебна

микркриминологија (која го проучува криминалитетот како поединечна појава) низ две области на изучување: *криминална феноменологија* (појавните облици, обемот, структурата, структурните промени, динамиката, просторната и временската распространетост на криминалитетот) и *криминална етиологија* (причините – општи и непосредни, условите и поводите за криминално однесување). Одредени автори го **прошируваат предметот на криминологијата**, вклучувајќи низа на посебни науки и научни дисциплини, односно предметот на криминологијата го разбираат во најширока смисла и ја согледуваат криминологијата како група на науки, проширувајќи го нејзиниот предмет и на *криминалната политика, социологијата на законот, криминалистиката или пенологијата*, што доведува до акумулирање и неединство на низа на различни факти и поими со што се отежнува согледувањето и деталното теориско и емпириско проучување на криминалитетот како масовна општествена појава и поединечно однесување. Сите наведени науки и низа на други науки и научни дисциплини со своето знаење, секако, дека даваат скапоцена помош при проучувањето на феноменолошките и етиолошките карактеристики на криминалитетот, но, сепак, истите имаат своја самостојност, свој посебен предмет и метод на истражување, како и криминологијата. Наведено според: d-r Slobodanka Konstantinovič-Vilič, d-r Vesna Nikoloč-Ristanovič, op. cit., стр. 21.

²¹⁶ **Предметот на истражување на политичката виктимологија** претставува методолошка основа за нејзино втемелување, изучување и развивање како нова научна област и истиот претставува основен критериум врз основа на кој истата може да се формира во самостојна научна поддисциплина на

виктимолошка дисциплина веќе ја втемеливме и која ќе развива научноупотреблив, комплементарен и методолошки коректен однос како со општата криминологија, *политичката криминологија* и општата виктимологија, така и со други науки и научни дисциплини.

4.1. КРИМИНАЛНА ЕТИОЛОГИЈА НА ПОЛИТИЧКИОТ КРИМИНАЛИТЕТ

Етиолошките индикатори на политичкиот криминалитет се од особено специфична природа во однос на другите облици на криминалитет, и истите егзистираат во класните, националните и политичките конфронтации во едно општество.²¹⁷ *Криминалната етиологија на политичкиот криминалитет* ќе ги проучува *факторите (причините, условите и поводите)* за појава на *политичкиот криминалитет*.

виктимологијата врз основа на што ќе се разликува од другите науки и научни дисциплини. *Предметот на истражување на политичката виктимологија* е определен во етиолошката. феноменолошката и последичната димензија на политичката виктимизација, како и во нејзините димензии изразени во општествената реакција на истата (нејзиното откривање, сузбивање и превенирање, како и во кривичноправната, процесната и вонпроцесната заштита на жртвата на политички мотивирани казниви дела и правно нормираната заштита на нејзините права и правно заштитетни интереси) Имено, предметот на истражување на политичката виктимологија (за научните потреби од нејзино научно втемелување како нова и посебна виктимолошка дисциплина [што беше генералната цел во обидот за нејзино втемелување во настанување и развој]) операционално е одреден, односно операционализиран низ следните меѓузависни, повеќеслојни и комплексни елементи: (1) *жртвата на политички мотивираните казниви дела*; (2) *етиолошката димензија на процесот на станување на жртва на политички мотивираните казниви дела*; (3) *феноменолошката димензија на процесот на станување на жртва на политички мотивираните казниви дела*; (4) *последичната димензија на станување на жртва на политички мотивираните казниви дела*; (5) *повратното дејство на последиците по жртвата на сторителот на политички мотивираното казниво дело*; (6) *политичката виктимизација*; (7) *ризикот од политичка виктимизација*; (8) *виктимогените предиспозиции кај жртвите на политички мотивираните казниви дела*; (9) *политичкиот виктимитет*; (10) *општествената реакција*, и конкретно – *државната, супрадржавната (меѓународна) и недржавна реакција на политичката виктимизација*; и (11) *индивидуалната реакција на жртвата на политичката виктимизација и ефектите на траумата врз жртвата*. Наведено според: Goce Arizankoski, MSc Riste Samardžiev, *Theoretical basis of Political Viktimology (Attempts for introducing a new scientific area in the system of Scientific areas, fields and domain)*, International Scientific Conference Security system reforms as precondition for Euro-atlantic integrations, Ohrid, 04-06 June 2018., University „St. Kliment Ohridski“ – Bitola, Faculty of Security – Skopje, p. 283-293.

²¹⁷ Марко Крстић, *Специфичности политичког криминалитета и тероризма као његовог појавног облика*, Култура полиса, год. XII (2015), бр. 26, стр. 289.

Од аспект на *криминалната етиологија на политичкиот криминалитет*, синтетизирано, одредивме дел од факторите за негова појава (кои сигурно дека не се и единствените)²¹⁸: **1) постоењето на општествена криза** која е израз на расчекор помеѓу нивото на политички аспирации и можноста за нивно постигнување; **2) историското наследство на практикување на (не)инкриминирано политичко насилство и на други политички мотивирани казниви дела** (кривични дела и прекршоци) во решавање на нарушените меѓународни, внатрешно-државни и внатрешно-општествени односи; **3) афективната и когнитивната политичка манипулација со етничката и граѓанската солидарност**; **4) интернетничката, интраетничката и меѓународната конфронтација за лидерски политички позиции**; **5) елементите на конфликтност во вкупната политичка култура на етничката, верската или друг вид на општествена група (или нејзини релевантни делови) која е носител на (не)инкриминираното политичко насилство или на други политички мотивирани кривични дела**; **6) меѓуетничките и интраетничките тензии во општеството**; **7) економската состојба во светот, регионот и државата** (економските фактори, посебно во општествата склони на чести реформи на политичко-економските системи, битно придонесуваат за појава на различни меѓугрупни и внатрегрупни конфликти)²¹⁹; **8) отсуството на**

²¹⁸ Научната основа за наведеното е преземена од: Гоце Аризанкоски, *Безбедносните импликации на етнонационалистичкото политичко насилство и рецесијата во светот*, Годишник на Факултетот за безбедност, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2009 год., стр. 285-286.

²¹⁹ Имено, може да се наведат најмалку следниве економски фактори кои, меѓу другото, можат да се јават како етиолошки елементи/фактори за појава на политичкиот криминалитет: **а) економските кризи и депресији** (невработеност, инфлација, сиромаштија итн.); **б) дискриминаторските економски системи** (дискриминација на религиска, класна или етничка основа која може да генерира интензивна општествена фрустрација, напнатост и незадоволство); **в) економскиот развој и модернизацијата** (процесот на економски развој, воведувањето на нови технологии и организацијата на економијата произведуваат широк спектар на длабоки социјални промени: аномија; миграција и урбанизација; нарушување на постојната општествена структура, на семејните и општествените односи, како и кризата на традиционалните политички институции. Од аспект на овој фактор, ќе напомниме дека подобро образование, повисокиот степен на општенување и поголемиот пристап на растечките мас-медии го подигаат нивото на свеста за социјалната положба и настојувањата за нејзина промена. Овие процеси на ниво

општествено-вредносен консензус помеѓу различните етнички, верски и друг вид на општествени групи во рамките на едно општество, **односно** **отсуството на вредносен консензус помеѓу одредена општествена група и државата;** 9) **отсуството на правни, политички, економски и социјално-психолошки услови за развивање на релаксирани меѓународни, интеретнички и интраетнички односи;** 10) **безбедносно-правните фактори кои се однесуваат на неутрализирањето на причините, условите и поводите за појава на политички мотивирани кривични дела и на политичко насилство (воопшто);** 11) **вкупната општествена ситуација во општеството и државата;** 12) **неодговорноста на политичките елити;** 13) **недоволната стабилност на државните структури** (која се огледа во немањето на политички легитимитет како на внатрешен, така и на меѓународен план); 14) **глобализацијата** како општествена појава која во вкупното интензивирање на меѓузависноста на политичките, економските и културолошките односи во светот, меѓу другото, генерира и безбедносни закани, ризици и предизвици кои можат да се јават и како една од причините за појава на *политичкиот криминалитет*; 15) **елементите на структурата на општеството**²²⁰; 16) **релацијата помеѓу**

на маса, создаваат поголеми економски и политички очекувања, што може да доведе до растечка фрустрација, односно криза на релативна депривација заради неисполнетите очекувања. Сето ова може да доведе до нестабилност, антагонизми и внатрешни судири кои ќе ја загрозат безбедноста; г) *економските механизми за создавање и управување со кризи* (финансиското задолжување, техничко-технолошката зависност); д) *неолиберализмот како економско-политичка доктрина и идеологија на предизвикување на кризи и судири* и е) *улогата на меѓународните економско-политички организации во создавањето на општествени кризи и судири*. Наведено според: д-р Радомир М. Милашиновиќ, д-р Срѓан М. Милашиновиќ, *Увод у теорије конфликтата*, Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду, Београд, 2004, стр. 76.

²²⁰ Имено, *трите фактори врз кои се заснова општествената структура* претставуваат: **материјалното богатство** (преку кое се стекнува *класната положба*), **општествениот углед** и **моќта** (преку кои се стекнува *статусната положба*). Истите може да претставуваат и *непосредни фактори за конфликтите* низ кои во форма на политички кривични дела се загрозува безбедноста (овие фактори се во заднината на конфликтните ситуации и притоа дејствуваат мотивационо, најнапред на индивидуален, а потоа и на групен и поширок општествен план со што конфликтната ситуација се трансформира во отворен судир кој за последица има загрозување на безбедноста со одредено политичко кривично дело).

општествените промени и безбедноста²²¹; 17) отсуството на оптимално ниво на општествена контрола²²²; 18) идеологијата²²³; 19) културно-перцептуелните фактори (неправдата или културната дискриминација над малцинствата, историјата на етничките групи и нивната перцепција за себе и другите)²²⁴; 20) дисјунктивните процеси на општествена интеракција кои можат да создадат такви конфликтни ситуации кои претставуваат потенцијално безбедносно-загрозувачки ситуации кои можат да бидат создадени со сторување на политички кривични дела; 21) состојбата со човековите права (како нужна претпоставка за исполнување на сите аспекти на безбедноста)²²⁵; 22) индивидуалните (ендогени) криминогени фактори на политичкиот криминалитет (кои се однесуваат на: а) психичките основи за криминално однесување: [мотивите; интелигенцијата; темпераментот и особините на темпераментот; карактерот и карактерните особини; емоциите; склоностите и навиките за криминално однесување; ставовите

²²¹ Корелацијата помеѓу овие два елемента најопшто би се свела на следниве моменти: *загрозувањето на безбедноста со политички кривични дела може да биде дел од резултатот на континуираниот процес на трансформација на општеството со која се опфатени сите делови на општествената структура (процесот на општествените промени) и загрозувањето на безбедноста со политички кривични дела може да биде фактор на општествените промени (вршење на кривични дела со политичка цел – општествени промени).*

²²² Оваа релација би ја одредиле низ *функциите на (формалната и неформалната) општествена контрола во дестимулирањето на вршењето на политички кривични дела*. Имено, основна функција на општествената контрола е *обезбедување на постепеност на општествениот развој, пред сè, преку спречување на нагли и радикални општествени (политички) промени*, како и спречување на порастот на напнатост; зајакнување на желбата за конформизам; јасно разграничување на општествено неприфатливите однесувања и обесхрабрување на девијанциите со помош на остри санкции; модифицирање на општествените обрасци со цел амортизирање на различни девијантни однесувања. Наведените ставови своја основа имаат во: Желимир Кешетовиќ, *Социологија - избор текстов за раднике ОУП-а (практикум)*, Виша школа унутрашњих послова, Београд, 2002, стр. 20.

²²³ Од аспект на *политичката криминологија*, особено е интересна онаа идеологија за која ќе се утврди дека претставува изопачена општествена свест, која врз основа на своите интереси има капацитет за создавање и развивање на радикални општествени конфликти кои нужно имаат и безбедносно-загрозувачки импликации.

²²⁴ Преземено од: д-р Радомир М. Милашиновиќ, д-р Срѓан М. Милашиновиќ, *op. cit.*, стр. 68-79.

²²⁵ Состојбата со *човековите права како еден од факторите за појава на политичкиот криминалитет* може да се пројави низ најмалку следниве ситуации: 1) *искривената перцепција на човековите права како мотивација за вршење на политички кривични дела* (развивање на сепаратистички, сепаратистички и иредентистички тенденции врз основа на „правата на сепесија и самоопределување“, „правото на бунт“ и „правото на промовирање на политички промени“ со кои се генерира појавата на тероризам); и 2) *политичка инструментализација на човековите права со што се стимулира вршењето на политички кривични дела*.

и сфаќањата; менталните девијации]²²⁶; и б) физиолошките и биолошките особини на сторителот на политички мотивираните кривични дела²²⁷]; 23) методиката на политичко дејствување на политичките елити и динамиката на меѓугрупната политика (ги определуваме како *политички фактори* на појавата на *политичкиот криминалитет*)²²⁸; 23) социјалната нееднаквост (ја определуваме како *посреден структурен фактор* за појава на *политичкиот криминалитет*)²²⁹; 24) **внатрешните општествени противречности**²³⁰;

²²⁶ На пример, во една докторска дисертација од областа на *политичкото насилство* е наведено дека врз основа на најновите истражувања (особено оние кои се објавени во списанието *American Journal of Psychiatry*) дојдено е до сознание според кое лицата кои имаат генетски промени во видот 48 XXYY хромозоми, покажуваат повисока склоност кон агресивно однесување, но и дека се интелектуално похендикепирани во однос на лицата кои не ги поседуваат наведените генетски промени (имаат IQ од 70 до 80). Наведено според: Марија Р. Ђорић, *Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља (докторска дисертација)*, Унивезитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2013 година, стр. 541.

²²⁷ Психолошките особини се поврзани со биолошките својства, пред сè, со нервниот, ендокриниот систем и физичката конституција како основни биолошки фактори кои влијаат на формирањето на личноста. Наведено според: d-r Slobodanka Konstantinović-Vilić, d-r Vesna Nikoloč-Ristanović, op. cit., str. 345.

²²⁸ Имено, голем број на автори сметаат дека изгледите за појава на конфликти и насилство (би го потенцирале и *тероризмот како облик на политичко насилство*) во одредена држава во голема мера зависи од *динамиката на меѓугрупните односи*, т.е. *политиката и социјалната дистанца* која постои помеѓу основните општествени групи, класи, слоеви, како и компатибилноста на нивните интереси и цели. Изгледите да се појави практикување на тероризам се големи доколку општествените групи (било да се засновани на политички, идеолошки, етнички или идеолошки основи) имаат амбициозни цели, силно чувство на припадност, конфронтирачки стратегии и доколку нивните цели и идеологии се некомпатибилни. Особено е значајна *методиката на политичкото дејствување на политичките елити* во услови на политички и економски кризи, социјални протести и немири кои нужно создаваат услови за зголемување на конфликтниот потенцијал. Во вакви неповолни општествени ситуации можно е „*изместување на конфликтите*“ (како ги нарекуваат одредени автори) од страна на политичките елити, односно прикривање на економските проблеми и неуспешната модернизација на општеството со провоцирање на етнички судири проследени со практикување на тероризам. Изнесените ставови се адаптирани врз основа на: д-р Радомир М. Милашиновић, д-р Срѓан М. Милашиновић, op. cit., стр. 68; За наведеното да се види и во: Гоце Арзанкоски, *Социологија на тероризмот*, стручно списание „Одбрана“, бр. 147, Министерство за одбрана на Република Македонија, јули, 2008 год.; и во: Goce Arizankoski, PhD Jonche Ivanovski, *An Attempt to incorporate Sociology of Terrorism (An Attempt to incorporate new scientific branch of Sociology of Safety)*, International Yearbook Faculty of Security 2013, Faculty of Security – Skopje, 2013., p. 111 – 210.

²²⁹ Имено, **социјалните нееднаквости** директно не предизвикуваат социјални конфликти и појава на политички криминалитет, туку истите ги *условуваат*, при што, за воопшто да настанат социјалните конфликти, неопходно е и дејството на поголем број посредувачки варијабли и фактори кои воедно можат да условат и појава на политички криминалитет. Особено важна улога во релацијата помеѓу социјалните нееднаквости и политичкиот криминалитет имаат компензациските механизми (религијата, етницитетот, идеолошката манипулација итн.) кои може да се јават како надолупувачки фактори во вкупната структура на причини за појава на овој тип на криминалитет. Изнесените ставови се адаптирани врз основа на: д-р Радомир М. Милашиновић, д-р Срѓан М. Милашиновић, op. cit., стр. 76; За наведеното да се види и во: Гоце Арзанкоски, *Социологија на тероризмот*, стручно списание „Одбрана“, бр. 147, Министерство за одбрана на Република Македонија, јули, 2008 год.; и во: Goce Arizankoski, PhD Jonche Ivanovski, *An Attempt to incorporate Sociology of Terrorism (An Attempt to incorporate new scientific branch of Sociology of Safety)*, International Yearbook Faculty of Security 2013, Faculty of Security – Skopje, 2013., p. 111 – 210.

²³⁰ **Внатрешните општествени противречности** можат да бидат предизвикани од надворешни и внатрешни економски, социјални, политички, национални, верски, идеолошки и други фактори и притоа можат да имаат различна содржина и интензитет. Непостоењето на консензус внатре, во структурата на државата, а посебно во повеќенационалните и верски хетерогените држави, може да генерира практикување

25) недоволната политичка стабилност на државните структури/државата (ја одредуваме како *индиректен структурен фактор* на појавата на *политички криминалитет*)²³¹; **26) културата како безбедносно-загрозувачки фактор** (кога своето негативно општествено влијание може да го оствари преку: *супкултурата* и *контракултурата* [кога нивната културна спротивставеност или противречност со *доминантната култура* може да продуцира конфликтни и безбедносно-загрозувачки општествени ситуации]; *масовната култура* [која преку своите инструменти – мас-медиумите може негативно да влијае со практикување на безбедносно-загрозувачки и психолошко-пропагандни дејствија]); и *безбедносно-загрозувачката*

на одредени облици на инкриминирано политичко насилство меѓу кои и тероризам. Исто така, борбата за власт помеѓу актуелните политички елити, битно придонесува во заострување на внатрешните општествени тензии кои лесно се трансформираат во социјални нереди, насилни демонстрации, а потоа и во појавни облици на тероризам. Притоа, може да дојде до развивање на нелегална и нелегитимна политичка афирмација на одредени етнички групи (или нивни делови), која афирмација може да има широк распон: од развивање на поголема административна автономија до сецесионистички барања и создавање на сопствени држави. *Организирано криминално*, исто така, се појавува како дестабилизирачки општествен фактор, предизвикувајќи незадоволство и недоверба во општествените институции и притоа може да се јави како стимулирачки фактор на појавата на тероризам. Таквата држава често запаѓа во длабока општествена криза што може да резултира со исчезнување на државата како политички ентитет. Изнесените ставови се адаптирани врз основа на: д-р Радомир М. Милашиновиќ, д-р Срѓан М. Милашиновиќ, *op. cit.*, стр. 60; За наведеното да се види и во: Гоце Аризанкоски, *Социологија на тероризмот*, стручно списание „Одбрана“, бр. 147, Министерство за одбрана на Република Македонија, јули, 2008 год.; и во: Goce Arizankoski, PhD Jonche Ivanovski, *An Attempt to incorporate Sociology of Terrorism (An Attempt to incorporate new scientific branch of Sociology of Safety)*, International Yearbook Faculty of Security 2013, Faculty of Security – Skopje, 2013., p. 111 – 210.

²³¹ Оваа нестабилност на државните структури произлегува од *недостигот на политички легитимитет* како на внатрешен, така и на меѓународен план, што закономерно генерира немоќ, криза, дезинтеграција и неефикасност на сите општествени институции кои во таква неповолна општествена ситуација не се во состојба да ги вршат своите контролни и насочувачки општествени функции што *условува* појава и на политички криминалитет. Како *меѓународни политички фактори* кои влијаат на продуцирање на *политичка нестабилност* која може да услови и појава на политички криминалитет, би ги навеле: *редукцијата на странска помош од страна на големите сили и меѓународните финансиски организации; економските блокади и уцени; наметнувањето на модели на развој и модернизација; различни политичко-воени притисоци или непосредна употреба на воена сила* итн. Од *внатрешните политички фактори* на политичка нестабилност, кои можат да условат и појава на политички криминалитет, значајни се: *социјално-економските кризи; корупцијата; организирано криминално; некомпетентноста и неспособноста на политичко-економските елити да промовираат економски развој и модернизација; различност, спротивставеноста или противречноста на интересите на политичките елити; различност, спротивставеноста или противречноста на интересите на етничките групи* итн. Изнесените ставови се адаптирани врз основа на: д-р Радомир М. Милашиновиќ, д-р Срѓан М. Милашиновиќ, *op. cit.*, стр. 53; За наведеното да се види и во: Гоце Аризанкоски, *Социологија на тероризмот*, стручно списание „Одбрана“, бр. 147, Министерство за одбрана на Република Македонија, јули, 2008 год.; и во: Goce Arizankoski, PhD Jonche Ivanovski, *An Attempt to incorporate Sociology of Terrorism (An Attempt to incorporate new scientific branch of Sociology of Safety)*, International Yearbook Faculty of Security 2013, Faculty of Security – Skopje, 2013., p. 111 – 210.

злоупотреба на културните барања и потреби); 27) општествено-деструктивната функција на религијата, религиските групи и религиските секти²³²; 28) семејството, односно *влијанието на одредени семејни функции* (воспитно-образовната и функцијата на социјализацијата) и *семејството како фактор на генерирање на етнички и верски тензии кои би резултирале со вршење на одредени политички кривични дела*²³³; 30) образованието²³⁴; 31) општата, политичка и безбедносна социјализација²³⁵; 32) средствата за масовни комуникации; 33) општествените норми (обичаите и моралот [и *безбедносниот морал*²³⁶]); како и *други фактори* за појава на политичкиот криминалитет.

²³² Иако општествената функција на религијата во основа е позитивна, често може да добне *деструктивен карактер* и да се трансформира во нејзина *општествено-деструктивна функција*, при што е насочена кон развивање на чувство само за сопствениот религиски идентитет, чувство на нетолеранција кон другите религии, идејата за еднаквост меѓу религискиот и националниот идентитет, што во текот на поголемиот дел од историјата предизвикувало верски судири (конфликти) кои претставувале преовладувачки судири, внатре, во одредени општества и помеѓу државите, и секогаш имале исти причини *-интересите*, кои не биле исклучително од верска природа.

²³³ Инаку, влијанието на семејството во генерирањето на етничките тензии се третира како индикатор во официјалните истражувања, со цел - *навремено предупредување на конфликти*. Наведено според: Гоце Аризанкоски, *Социологија на тероризмот*, стручно списание „Одбрана“, бр. 147, Министерство за одбрана на Република Македонија, јули, 2008 год.; и според: Goce Arizankoski, PhD Jonche Ivanovski, *An Attempt to incorporate Sociology of Terrorism (An Attempt to incorporate new scientific branch of Sociology of Safety)*, International Yearbook Faculty of Security 2013, Faculty of Security – Skopje, 2013., p. 111 – 210.

²³⁴ Од аспект на образованието би истакнале дека во вкупните образовни потреби на луѓето, воспитувањето и образованието со содржини од областа на безбедноста и безбедносната култура претставуваат нужни образовни потреби, чие остварување, влијае на развивањето на безбедносната свест, морал и култура на луѓето.

²³⁵ Од аспект на социолошката анализа на релацијата помеѓу општеството и личноста утврдено е дека личноста во процесот на социјализација (а и во процесот на политичката социјализација) како член на општествената заедница усвојува знаења, вештини, навики, ставови, норми, вредности и други сознанија што и се потребни за успешно вклопување во општествената група или во глобалната општествена заедница. Во овој процес на социјализација (и политичка социјализација), оние членови на општествената заедница (и на конкретни општествени групи) кои во својот усвоен и изграден систем на вредности и ставови имаат и елементи кои подразбираат *девијантност* (системска, адаптивна или неконформистичка), ќе претставуваат и *субјекти (носители) на загрозување на безбедноста* на одреден референтен објект. Оваа конекција помеѓу социјализацијата (и политичката социјализација) и безбедноста претставува *„легиитимно научно поле“* на истражување и на *Социологијата на безбедноста*, која како една од клучните категории ја има и *безбедносната социјализација* под која се подразбира *дел од единствениот процес на вклучување на поединецот во општествените односи на конкретно општество, односно процес на усвојување (интернализација) на знаења, вештини и ставови за облиците на загрозување, безбедносните ризици и закани, заштитата и, воопшто, безбедносното поведење од страна на личноста*. Наведено според: Гоце Аризанкоски, *Теоретски основи на Социологијата на безбедноста (обид за втемелување на нова научна дисциплина во системот на науки)*, op. cit., стр. 119.

²³⁶ Безбедносниот морал во научноистражувачкиот процес на втемелувањето на *Социологијата на безбедноста* (како една од нејзините клучни категории) е дефиниран како *збир на прифатени општествени норми кои одреден субјект го поттикнуваат на совесно, задолжително и одговорно*

4.2. КРИМИНАЛНА ФЕНОМЕНОЛОГИЈА НА ПОЛИТИЧКИОТ КРИМИНАЛИТЕТ

Криминалната феноменологија на политичкиот криминалитет ги опфаќа: **обемот на политичкиот криминалитет како масовна општествена појава, појавните облици на политичкиот криминалитет и на политичко мотивираните криминални однесувања, структурата, структурните промени и динамиката на политичкиот криминалитет.** За потребите на овој труд ќе ја утврдиме само *систематиката на појавните облици на политички мотивирани кривични дела*, односно на политички кривични дела. Истата, за одредени кривични дела не треба да се разбере како фиксно и непроменливо одредена, бидејќи кај одредени кривични дела потребен е политички мотив, односно потребна е политички детерминирана намера за извршување на кривичното дело.

Имено, *систематиката на политички кривични дела* ја утврдиме во комбинација со нашите размислувања, како и врз основа на *систематиката на политички кривични дела* утврдена од страна на *м-р Славица Динић*, систематика која е утврдена врз основа, најнапред на примарната, но и на супсидијарната кривичноправна заштита.²³⁷

Доколку *објект на дејствување е државата и институциите на политичкиот систем*, а *објект на заштита* е исклучително некое *политичко добро* (обликот на власта, основите на државното и

отстранување на изворите и облиците на загрозување кои се насочени кон одредена темелна општествено-безбедносна вредност, при што евентуалниот неуспех во неотстранувањето кај истиот би предизвикал психолошки ефекти на грижа на совест. Наведено според: Гоце Аризанкоски, *Теоретски основи на Социологијата на безбедноста (обид за втемелување на нова научна дисциплина во системот на науки)*, op. cit., стр. 119.

²³⁷ Мастер правник Славица Динић, *Заштита уставног уређење и безбедности Републике Србије (докторска дисертација)*, Универзитет - Привредна академија Нови Сад, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2015 година, стр. 21.

општественото уредување, независноста, суверенитетот, територијалниот интегритет, како и внатрешната и надворешната безбедност на државата) или доколку кривичното дело е сторено од *политички мотиви*, како **политички кривични дела** можат да се определат и да се појават, меѓу другите и *следниве кривични дела*:

(1) кривичните дела против државата,²³⁸

(2) кривични дела против човечноста и меѓународното право,²³⁹

²³⁸ **Кривичните дела против државата: 1) велепредавство** (член 305 од КЗ); **2) признавање на окупација** (член 306 од КЗ); **3) загрозување на територијалната целина** (член 307 од КЗ); **4) загрозување на независноста** (член 308 од КЗ); убиство на претставници на највисоките државни органи (член 309 од КЗ); грабнување на претставници на највисоките државни органи (член 310 од КЗ); насилство спрема претставници на највисоките државни органи (член 311 од КЗ); вооружен бунт (член 312 од КЗ); терористичко загрозување на уставниот поредок и безбедноста (член 313 од КЗ); диверзија (член 314 од КЗ); саботажа (член 315 од КЗ); шпионажа (член 316 од КЗ); оддавање на државна тајна (член 317 од КЗ); повикување на насилна промена на уставниот поредок (член 319 од КЗ); предизвикување омраза, раздор или нетрпеливост врз национална, расна, верска и друга дискриминациска основа (член 319 од КЗ); повреда на територијалниот суверенитет (член 320 од КЗ); спречување на борба против непријателот (член 321 од КЗ); служба во непријателска војска (член 322 од КЗ); учество во странска војска, полиција, паравоени или параполициски формации (член 322-а од КЗ); помагање на непријателот (член 323 од КЗ); здружување заради непријателска дејност (член 323 од КЗ); **крпење и помагање на сторител по извршено кривично дело** ((член 325 од КЗ), се однесува на кривичните дела против државата: велепредавство, признавање на окупација, загрозување на територијалната целина, загрозување на независноста, убиство на претставници на највисоките државни органи, грабнување претставници на највисоките државни органи, насилство спрема претставници на највисоките државни органи, вооружен бунт, терористичко загрозување на уставниот поредок и безбедноста, диверзија, саботажа, шпионажа, оддавање на државна тајна и здружување заради непријателска дејност); **казнување за подготвување** (член 326 од КЗ) – се однесува на следниве *кривични дела против државата*: убиство на претставници на највисоките државни органи, вооружен бунт, терористичко загрозување на уставниот поредок и безбедноста и диверзија; **казнување за најтежките форми на кривични дела** (член 327 од КЗ) - се однесува на следниве *кривични дела против државата*: велепредавство, загрозување на територијалната целина, вооружен бунт, терористичко загрозување на уставниот поредок и безбедноста, диверзија и саботажа.

²³⁹ **Кривични дела против човечноста и меѓународното право**: геноцид (член 403 од КЗ); злосторство против човечноста (член 403-а од КЗ); злосторство на агресија (член 403-а од КЗ); воено злосторство против цивилно население (член 404 од КЗ); воено злосторство против ранети и болни (член 405 од КЗ); воено злосторство против воени заробеници (член 406 од КЗ); употреба на недозволените средства на борба (член 407 од КЗ); одобрување или оправдување на геноцид, злосторства против човечноста или воени злосторства (член 407-а од КЗ); злоупотреба на хемиско или биолошко оружје (член 407-б од КЗ); противправно убивање и ранување на непријател (член 409 од КЗ); противправно одземање на предмети од убиени и ранети на боиште (член 410 од КЗ); повреда на парламентар (член 411 од КЗ); сурово постапување со ранети, болни и со воени заробеници (член 412 од КЗ); неоправдано одлагање на репатријација на воени заробеници (член 413 од КЗ); уништување на добра под привремена заштита или културно наследство (член 414 од КЗ); поттикнување на агресивна војна (член 415 од КЗ); злоупотреба на меѓународни знаци (член 416 од КЗ); организирање на група и поттикнување на извршување геноцид и воени злосторства (член 416-а од КЗ); одговорност на командантите и другите претпоставени (член 416-б од КЗ); одговорност на потчинетиот за дело извршено по наредба на претпоставениот (член 416-в од КЗ); расна и друга дискриминација (член 417 од КЗ); меѓународен тероризам (член 419 од КЗ); загрозување на лица под меѓународна заштита (член 420 од КЗ); земање на заложници (член 421 од КЗ); пиратство²³⁹ (член 422 од КЗ).

- (3) дел од кривичните дела против јавниот ред²⁴⁰;
- (4) дел од кривичните дела против безбедноста на јавниот сообраќај (грабнување на воздухоплов или брод [член 302 од КЗ], загрозување на безбедноста на воздушниот сообраќај [член 303 од КЗ]);
- (5) дел од кривичните дела против животната средина и природата (неовластено прибавување и располагање со нуклеарни материи [член 231 од КЗ])²⁴¹; и
- (6) дел од кривичните дела против имотот (компјутерска саботажа, оштетување и неовластено навлегување во компјутерски систем [член 251 од КЗ], правење и внесување на компјутерски вируси [член 251-а од КЗ], компјутерска измама [член 251-б од КЗ]).²⁴²

²⁴⁰ **Кривични дела против јавниот ред:** спречување службено лице во вршење на службено дејствие (член 382 од КЗ); напад врз службено лице при вршење на работи на безбедноста (член 383 од КЗ); учество во толпа што ќе спречи службено лице во вршење на службено дејствие (член 384 од КЗ); учество во толпа што ќе изврши кривично дело (член 385 од КЗ); организирање на отпор (член 387 од КЗ); противправно менување на територијалната поделба на Република Македонија (член 388 од КЗ); договор за извршување на кривично дело (член 393 од КЗ); злосторничко здружување (член 394 од КЗ); терористичка организација (член 394-а од КЗ); тероризам (член 394-б од КЗ); финансирање на тероризам (член 494-в од КЗ); ширење на расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем (член 494-г од КЗ); изработување и набавување оружје и средства наменети за извршување на кривично дело (член 395 од КЗ); недоволно преминување на државната граница (член 402 од КЗ).

²⁴¹ Оваа инкриминација има за цел спречување на неовластени лица да поседуваат нуклеарни материи, но и воопшто – спречување на злоупотреба на тие материи. Користењето на нуклеарната енергија, особено од страна на неовластени лица, може да има многу тешки последици (изработка на нуклеарни бомби од материјалот до кој би се дошло [на пример: со некој вид на кражба]). Треба да се има предвид дека **до употреба на нуклеарните материи може да се дојде и при вршење на политички мотивирани деликти, како средство или како последица на нивното извршување.** Наведено според: мастер правник Славица Динић, *Заштита уставног уређење и безбедности Републике Србије (докторска дисертација)*, Универзитет - Привредна академија Нови Сад, Правни факултет за привреду и правосудје, Нови Сад, 2015 година, стр. 187-188.

²⁴² *Заштитата на информациските (компјутерските) системи* воопшто, и конкретно, *безбедноста на компјутерските податоци*, обезбедена е со инкриминацијата *тероризам* (член 394-б од КЗ). Меѓутоа, таа е насочена кон заштита на инфраструктурата на информациските системи од најтешкиот облик на последици во кривичното право – од *уништувањето*, и затоа е класифицирана во пошироката група на политички деликти. За прашањето на компјутерските податоци е заинтересирана и Меѓународната заедница и според тоа и Република Македонија која ја потпиша *Конвенцијата за компјутерски криминал на Советот на Европа од 2001 година*. („Службен весник на Република Македонија“, бр. 41/04) и *Дополнителниот протокол кон Конвенцијата за компјутерски криминал за инкриминирање на делата од расистички и ксенофобичен вид по пат на информациски систем*. („Службен весник на Република Македонија“, бр. 56/05). Имено, и поблагите облици на последици на деликтите извршени со компјутер, односно со компјутерски систем, манифестирани во вид на оштетување или во конкретна или апстрактна опасност, значајно можат да влијаат на безбедноста на уставниот поредок и на безбедноста на државите. Секако, наведеното се однесува и на уништувањето како најтежок облик на последица, до кое може да дојде кога дејствието на извршување на кривичното дело не се однесува со цел – остварување на терористичките намери. Дејствијата на извршување на опфатените инкриминации, освен импликации на општественото и конкретно, на уставното уредување, релевантно влијание имаат и во одредени сегменти на безбедноста на Меѓународната заедница. Адаптирано според: мастер правник Славица Динић, *op. cit.*, стр. 189-190

Според нашите стратешки научнички определби од научничката стратегија за втемелување на *политичката криминологија* (како посебна научна дисциплина во настанување и развој), криминалната феноменологија на политичкиот криминалитет, меѓу другото, освен *кривичните дела против државата*, ги опфаќа сите појавни облици на поединечно криминално однесување кои се инкриминирани како кривични дела и кои во структурата на вкупната мотивација како суштински елемент го имаат политичкиот мотив.

3.1. ЗА ОПШТЕСТВЕНАТА И НАУЧНАТА ОПРАВДАНОСТ ОД УЧЕСТВО НА ПОЛИТИЧКАТА КРИМИНОЛОГИЈА ВО КРИМИНАЛИЗАЦИЈАТА, ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИЈАТА, ПЕНАЛИЗАЦИЈАТА И ДЕПЕНАЛИЗАЦИЈАТА

Политичкиот криминалитет е осетлива област и затоа е потребно внимателно кривичноправно интервенирање, односно потребно е внимателно утврдување на критериумите за криминализација, декриминализација, пенализација и депенализација на определени *политички мотивирани* поведенија, при што елементарните критериуми за воспоставување на кривичноправна заштита на државата и на сојузите на држави, потребно е да се сведуваат на *вредноста на заштитниот објект* и на *интензитетот на неговото загрозување*.

Според нашата научничка стратегија, сметаме дека заедно со други релевантни науки и научни дисциплини, *политичката криминологија* би остварувала активен и комплементарен придонес во утврдувањето на општествената и научната оправданост за криминализација (поставување на кривичноправни забрани), декриминализација, пенализација (пропишување на казни и други

санкции) и депенализација на определени *политички мотивирани* поведенија на недржавните, државните и супрадржавните субјекти.

Имено, ако целите што треба да се остварат во областа на *криминалната политика (политиката на сузбивање на криминалитетот – н.з.)*²⁴³ со пропишување, изрекување и извршување на кривични санкции на криминалната политика ѝ се дадени од кривичното право, пенологијата и *криминологијата*²⁴⁴, тогаш и за *политичката криминологија* е утврдена општествена и научна оправданост од активно и комплементарно учество (заедно со релевантни науки и научни дисциплини) во пенализацијата и депенализацијата на определени *политички мотивирани* поведенија на недржавните, државните и супрадржавните субјекти.

Ако оправдано се тврди дека криминологијата е мост помеѓу две подрачја – правото и социологијата²⁴⁵ и ако поврзаноста на криминологијата и кривичното право се согледува во областа на *криминалната етиологија* (бидејќи без познавање на причините за појава на криминалитетот не може да се утврди потребата за нормативно регулирање на определени однесувања како кривични дела, ниту, пак, може да се оствари крајната цел на кривичното право – сузбивањето на криминалитетот),²⁴⁶ тогаш и за *политичката криминологија* е утврдена општествена и научна оправданост од активно и комплементарно учество (заедно со релевантните науки и научни дисциплини) во

²⁴³ Според Хентинг (*Hans Henting*), *криминологијата ја опфаќа и криминалната политика* бидејќи е „корисно, општественото реагирање против криминалитетот да биде во тесна врска со кривичното дело. Методите на борба не можат да се подобрат ако подлабоко не се согледа природата на криминалитетот“. Други автори истакнувале дека предметот на криминологијата го сочинуваат кривичното дело и кривичната санкција; потоа, распространетоста на криминалитетот, неговите манифестации и причини, проучување на неговите последици по општеството, општата превенција. Наведено според: d-r Slobodanka Konstantinovič-Vilič, d-r Vesna Nikoloč-Ristanovič, op. cit., стр. 20.

²⁴⁴ Зоран Сулејманов, *Криминална политика*, Фондација „Фридрих Еберт“, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Графохартија – Скопје, Скопје, 2001 година, стр. 38.

²⁴⁵ Horvatič, Ž., *Elementarna kriminologija*, Liburnija, Rijeka, Školska knjiga, Zagreb, 1981., str. 37; во: Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., стр. 85.

²⁴⁶ Konstantinovič-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanovič Vesna, op. cit., стр. 37.

утврдувањето на системот на инкриминации, односно во утврдувањето на критериуми за криминализацијата, вклучително и во утврдувањето на критериуми за декриминализацијата. Имено, во насока на учеството на *политичката криминологија* во утврдувањето на системот на инкриминации, истата *може* и *треба* да учествува (заедно со други релевантни науки и научни дисциплини) во утврдувањето на *социјалната штетност*, на *општествената опасност*, па дури и во утврдувањето на *моралната недопуштеност* на определени политички мотивирани поведенија на недржавните, државните и супрадржавните субјекти.

4. НАУЧНОИСТРАЖУВАЧКИ МЕТОДИ НА ПОЛИТИЧКАТА КРИМИНОЛОГИЈА

Предметно и методолошки, расправата за *политичката криминологија* ја лоцираме во рамките на повеќе науки и научни дисциплини: *криминологијата*, *криминалистиката*, *политикологијата*, *социологијата*, *политичката социологија*, *политичката понерологија*, *кривичното право*, *меѓународното кривично право*, *меѓународното хуманитарно право*, *кривичното процесно право*, *виктимологијата*, *политичката виктимологија*, *пенологијата*, *криминалистиката*, *политиката на сузбивање на криминалитетот*, *социјалната политика*, *педагогијата*, *андрагогијата*, *психологијата* [*криминалистичката психологија* и *политичката психологија*], *психијатријата*, како и во рамките на други науки и научни дисциплини кои би биле научно употребливи за истражување на предметот на истражување на оваа посебна научна дисциплина (во настанување и развој), со што го

предлагаме **трансдисциплинарниот пристап** во проучувањето на **политичкиот криминалитет**.²⁴⁷

Во криминолошките истражувања, во принцип се применуваат *опитните криминолошки методи*²⁴⁸, па според тоа, и кај истражувањата од областа на *политичката криминологија* ќе се применуваат криминолошки, но и други истражувачки методи кои ќе се адаптираат на сознајната природа на предметот на истражување на оваа нова научна област. Особено широка примена во криминолошките истражувања имаат следниве методи: **испитување**, **анализа на содржината на документите**, **длабинско интервју**, **набљудување**, **студија на случај**, **клинички метод**, **психолошко тестирање**, **статистички метод**, **мапирање на политичкиот криминалитет**²⁴⁹, па според тоа, потребно е истите да се употребуваат и кај истражувањата од областа на *политичката криминологија*, но зависно од истражувачките потреби може да се применуваат и други истражувачки методи.

Од методолошки аспект ќе напомниме дека *политичката криминологија* ќе има *карактеристичен аспект на набљудување* со кој сметаме дека ќе се одликува научниот и конкретно, методолошкиот капацитет на оваа посебна криминолошка дисциплина во настанување и развој. Овој карактеристичен аспект на набљудување, фактички ќе претставува *адаптирање на криминолошките и други научни методи на сознајната природа на предметот на истражување на политичката криминологија*, што при нивна успешна научно-истражувачка примена,

²⁴⁷ ***Трансдисциплинарниот пристап*** на истражување на проблемските подрачја овозможува: 1) разбирање на комплицираноста и комплексноста на проблемот; 2) земање предвид на разноликоста на животните и научните перцепции на проблемот; 3) поврзување на апстрактното и специфичното знаење и 4) развивање на знаење и практика кои промовираат нешто кое се согледува како општо добро. За *трансдисциплинарниот пристап* да се види пошироко во: Krešimir Cerovac, *Transdisciplinarni pristup učenju i istraživanju na sveučilištu*, Metodički ogledi, 20 (2013) 1, str. 15-31.

²⁴⁸ Đopče Ignjatović, Biljana Simeunović-Patić, *Viktimologija – opšti deo*, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Beograd, 2015., стр. 20.

²⁴⁹ Đopče Ignjatović, Biljana Simeunović-Patić, *ibid.*, стр. 20-22.

ќе се потврди и придонесот во областа на научноистражувачката методологија (кој би се постигнал со втемелувањето на оваа посебна криминолошка дисциплина).

6. НАУЧНА, ОПШТЕСТВЕНА И ОБРАЗОВНА ОПРАВДАНОСТ ОД ВТЕМЕЛУВАЊЕ НА ПОЛИТИЧКАТА КРИМИНОЛОГИЈА

Научната оправданост на *политичката криминологија* како посебна криминолошка дисциплина (во фаза на втемелување, настанување и започнат развој) се состои во реалното очекување, истата со нејзиниот (потенцијален) научен капацитет со примена на *трансдисциплинарен пристап* да придонесе во откривањето на криминолошките, политиколошките (и политичките²⁵⁰), како и на други научноемпириски сознанија, при тоа употребувајќи ги и научните сознанија и од други науки и научни дисциплини заради научно истражување на криминално-етиолошката, криминално-феноменолошката и последичната димензија на политичкиот криминалитет како масовна безбедносно-загрозувачка појава и политички мотивираното криминално однесување како поединечна безбедносно-загрозувачка појава, со цел, нивно објаснување и сузбивање.

Врз основа на претходно утврдената научна оправданост од втемелување на *политичката криминологија* како посебна криминолошка дисциплина, логички следи дека за нејзиното втемелување постои и општествена оправданост. Со втемелувањето на *политичката криминологија* и со пошироката општествена десиминиција на

²⁵⁰ *Политичкото сознание*, секогаш, имплицитно, а обично и експлицитно е политички став, политичко дејствување, па затоа политичката наука и политичката социологија и самите по себе се политички феномени. Наведено според: Мојаноски Т. Цане, *Политичка социологија*, Универзитет „Свети Климент Охридски“ - Битола, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2017 година, стр. 27.

сознанијата од нејзината научна област, ќе се подигне свеста и знаењето за криминално-етиолошката и за криминално-феноменолошката димензија на политички мотивираните кривични дела, како и за процесот на станување на сторител (со статус на недржавен, државен или супрадржавен субјект) на политички мотивираните кривични дела, со што ќе се придонесе во свесно, организирано и планско насочување на превентивната (генерална, посебна и поединечна) општо-општествена (социетална) реакција на политичкиот криминалитет (конкретно – на државната, супрадржавната [меѓународна] и недржавната реакција на политичкиот криминалитет).

Образовната оправданост, односно образовната потреба за втемелување, а потоа и изучување на *политичката криминологија*, може да се согледа во научниот капацитет на оваа криминолошка дисциплина да овозможи стекнување на сеопфатни научни знаења за криминално-етиолошката, криминално-феноменолошката и последичната димензија на политичкиот криминалитет. Со стекнувањето на овие научни знаења, студентите кои би ја изучувале оваа криминолошка дисциплина, меѓу другото, би усвоиле и *специфичен начин на размислување* кој ќе им овозможи *развивање на способност за диференцијација на политичките од останатите мотиви за извршување на кривичните дела*, како и *способност за препознавање и идентификување на егзогените и ендогените криминогени фактори (причини, услови и поводи) на политички мотивираните кривични дела*.

7. СИНТЕТИЗИРАНИ ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

1. За втемелувањето на *политичката криминологија* како посебна криминолошка дисциплина постои научна, општествена и образовна оправданост.

2. *Политичката криминологија* во оваа фаза на втемелување како посебна криминолошка дисциплина има **автентичен и јасно определен предмет на истражување.**

3. *Политичкиот криминалитет*, квантитативно и квалитативно го определивме како **вкупност на политички мотивирани криминални однесувања и/или криминални однесувања насочени против одредено политичко добро, во одреден простор и во одредено време, однесувања кои со своите обележја со закон се определени како кривични дела.**

4. *Политичката криминологија* ја определивме како **посебна теориско-емпириска и трансдисциплинарна, пред сè, криминолошка и политиколошка дисциплина која ќе ги употребува и развива криминолошките научноемпириски сознанија, притоа употребувајќи ги и научните сознанија на криминологијата, политикологијата, како и научните сознанија од други науки и научни дисциплини, заради научно истражување на криминално-етиолошката, криминално-феноменолошката и последичната димензија на политичкиот криминалитет како масовна безбедносно-загрозувачка појава и политички мотивираното криминално однесување како поединечна безбедносно-загрозувачка појава, со цел, нивно објаснување и сузбивање.**

5. Бидејќи *политичката криминологија* втемелена на ова ниво, претендира на епитетот *научна дисциплина*, во оваа појдовна и нова криминолошко-научна перспектива има реални научни можности од развивање на **сопствена теорија**, чиј фонд на научни знаења би се градел

врз основа на *трандисциплинарни научни истражувања* кои би биле фондираны врз веќе познатите и утврдены научны ставовы од теориите на другите науки и научны дисциплины со кои како посебна научна дисциплина би развивала научноупотреблив, комплементарен и методолошки коректен однос.

6. Од аспект на методологијата на научно истражување на *политичката криминологија*, до научните сознанија би се доаѓало преку *криминолошките и други методи* за кои нужно е потребно истите да се приспособуваат на создајната природа на нејзиниот предмет на истражување.

7. Конечно, врз основа на претходните заклучни согледувања, сметаме дека *политичката криминологија* ја втемеливме како **автентична научна гранка** на *криминологијата*, односно како **посебна криминолошка дисциплина**.

8. БИБЛИОГРАФИЈА

1. Аризанкоски Гоце, *Теоретски основи на социологијата на безбедноста (обид за втемелување на нова научна дисциплина со системот на науки)*, Годишник на Факултетот за безбедност, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2010 година.

2. Аризанкоски Гоце, *Политичкото насилство и загрозувањето на безбедноста (обид за утврдување на теоретски основи)*, Годишник на Полициската академија, бр. 3 (2007/2008), Полициска академија – Скопје, Скопје, 2008 година.

3. Аризанкоски Гоце, *Безбедносните импликации на етнонационалистичкото политичко насилство и сецесијата во*

светот, Годишник на Факултетот за безбедност, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2009 година.

4. Аризанкоски Гоце, *Социологија на тероризмот*, стручно списание „Одбрана“, бр. 147, Министерство за одбрана на Република Македонија, јули, 2008 година.

5. Arizankoski Goce, Ivanovski Jonche, *An Attempt to incorporate Sociology of Terrorism (An Attempt to incorporate new scientific branch of Sociology of Safety)*, International Yearbook Faculty of Security 2013, Faculty of Security – Скопје.

6. Arizankoski Goce, Samardjiev Riste MSc, *Theoretical basis of Political Viktimology (Attempts for introducing a new scientific area in the system of Scientific areas, fields and domain)*, International Scientific Conference Security system reforms as precondition for Euro-atlantic integrations, Ohrid, 04-06 June 2018., University „St. Kliment Ohridski” – Bitola, Faculty of Security – Скопје.

7. Bavcon Ljubo, Bele Ivan, Kobe Peter, Pavčnik Marijan, *Kaznenopravna zaštita države i njenog društvenog uređenja - politički delikti*, GLOBUS / ZAGREB, 1988 godina.

8. Д-р Баткоски Томе, *Великоалбанската игра во Македонија*, Мугри 21, Скопје, 1994 година.

9. Водинелиќ Владимир, *Некои спорни прашања од областа на криминалистичката евиденција – погрешноста во владејачките советски и американски теории за групниот идентитет*, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ - Скопје, Центар за образование на кадри за безбедност и општествена самозаштита „Елисие Поповски – Марко“ – Скопје, Скопје, 1982 година.

10. Динић Славица, *Заштита уставног уређење и безбедности Републике Србије (докторска дисертација)*, Универзитет - Привредна

академија Нови Сад, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2015 година.

11. Драгишић Зоран, *Безбедност и вредности*, Српска политичка мисао, бр. 4/2009, год. 16, vol. 26.

12. Ђорић Р. Марија, *Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља (докторска дисертација)*, Унивезитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2013 година.

13. Д-р Донеvски Божин, *Класификација на научни подрачја, полиња и области (дисциплини) на истражувања*, Скопје - Битола, мај, 2001 година.

14. Ibrahimpašić Besim, *Politički delikt (prilog učenju o krivičnim delima protiv države)*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1963 godina.

15. Ignjatović Đopđe, Simeunović-Patić Biljana, *Viktimologija – opšti deo*, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Beograd, 2015 godina.

16. International Court of Justice, *Allegations of genocide under the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Ukraine v. Russian Federation)*, 16 March 2022., No. 182.

17. Камбовски Владо, Тупанчевски Никола, *Казнено право – посебен дел*, Правен факултет „Јустинијан Први“ - Скопје, Скопје, 2011 година.

18. Карчева Сања, *Казнено- правна помош во кривичната материја (магистерски труд)*, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Правен факултет – Штип, Штип, ноември 2015 година.

19. Konstantinović-Vilič Slobodanka, Nikoloč-Ristanović Vesna, *Kriminologija* (četvrto izmenjeno i dopunjeno izdanje), Izdavačko-grafičko preduzeće „Prometej“, Beograd, 2018 godina.

20. *Класификација на научноистражувачки подрачја, полиња и области според меѓународната Фраскатиева класификација*, „Службен весник на Република Македонија“, бр. 103/2010.

21. Крстић Марко, *Специфичности политичког криминалитета и тероризма као његовог појавног облика*, Култура полиса, год. XII (2015), бр. 26.

22. Д-р Котовчевски Митко, *Национална безбедност на Република Македонија - прв дел*, Македонска цивилизација, Скопје, 2000 година.

23. Лазаревски Панде, *Политика и стратегија – вовед во методиката на политичкото дејствување*, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје, 1995 година.

24. Andrew M. Lobaczewski, *Politička ponerologija - naučna studija o prirodi zla prilagođenog za političke svrhe*, http://www.galaksija.com/politicka_ponerologija/ponerologija.

25. Матовски Никола, *Бранителот во кривичниот процес на СССР*, Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ - Скопје, Центар за образование на кадри за безбедност и општествена самозаштита „Елисие Поповски – Марко“ – Скопје, Скопје, 1982 година.

26. Милосављевић Славомир, Радосављевић Иван, *Основи методологије политичких наука (друго изменено и допуњено издање)*, Службени гласник, Београд, 2003.

27. Милашиновић М. Радомир, Милашиновић М. Срћан, *Увод у теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране Универзитета у Београду, Београд, 2004.

28. Мојаноски Т. Цане, *За поимот наука за безбедноста (асфалиологија)*, Годишник на Факултетот за безбедност, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2010 година.

29. Мојаноски Т. Цане, *Политичка социологија*, Универзитет „Свети Климент Охридски“ - Битола, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2017 година.

30. Мојаноски Т. Цане, *Социјален и политички профил на политичките партии во Македонија*, „ЛИБЕР“ - Скопје, Скопје, 1996 година.

31. Мојаноски Т. Цане, *Демократијата и политичките партии*, Годишник на Факултетот за безбедност, Год. 15, бр. 1, 1996/97., Универзитет „Свети Кирил и Методиј“, Центар за образование на кадри од областа на безбедноста, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 1997 година.

32. Мојаноски Т. Цане, *Политичката култура – значаен фактор на демократскиот процес*, Годишник на Факултетот за безбедност - Скопје, XVII(1), 1999 година.

33. Мојаноски Т. Цане, *Основи на општественото уредување*, Педагошки факултет „Гоце Делчев“ – Штип, „2 Август - С“ – Штип, Штип, 2002 година.

34. Мојаноски Т. Цане, Аризанкоски Гоце, *Аксиологија на безбедноста (прилог кон Филозофијата на безбедноста)*, Меѓународно научно списание „Безбедност“, бр. 5, Министерство за внатрешни работи, Скопје, 2021 година.

35. Мојаноски Т. Цане, Малиш-Саздовска Марина, Николовски Марјан, Крстевска Катерина, *Граѓаните за корупцијата (анализа на истражувачки резултати 2013 - 2017)*, Универзитет „Свети Климент Охридски“ - Битола, Факултет за безбедност – Скопје, Скопје, 2018 година.

36. Симеуновиќ Драган, *Тероризам (друго издање)*, Правни факултет – Београд, Београд, 2009 година.

37. Стојановић Зоран, Перић Обрад, *Кривично право – посебни део (XIV издање)*, Правна књига – Београд, Београд, 2011 година.
38. Сулејманов Зоран, *Кривично право – опит дел*, Графохартија, Скопје, 2001.
39. Сулејманов Зоран, *Криминална политика*, Фондација „Фридрих Еберт“, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Графохартија – Скопје, Скопје, 2001 година.
40. Termiz Đevad, Milosavljevič Slavomir, *Analitika*, NIK Grafit, Lukavac, 2008.
41. Čupić Čedomir, *Politika i zlo*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1990.
42. Hejvud Endru, *Politika*, CLIO, Beograd, 2004.
43. Хејвуд Ендру, *Политика (трето издание)*, Академски печат, Скопје, 2009 година.
44. Cerovac Krešimir, *Transdisciplinarni pristup učenju i istraživanju na sveučilištu*, Metodički ogledi, 20 (2013) 1.
45. Čavoški Kosta, *O neprijatelju*, Prosveta – Beograd, Beograd, 1989.
46. Шмит Карл, *Политичка теологија*, Култура, Скопје, 1993 година.
47. Šiber Ivan, *Osnove političke psihologije*, Politička kultura, Zagreb, 1998.

